

Pályázat

A Kovács Máté Alapítvány kuratóriuma
100 000 forint értékben pályázatot hirdet nappali tagozatos, az első diploma megszerzésére irányuló képzésben résztvevő informatikus-könyvtáros szakos egyetemi és főiskolai hallgatók számára.

Pályázni Kovács Máté életművéhez kapcsolódó témákban (a professzor által művelt könyvtári szakterületek: könyvtártörténet, -szociológia, -politika stb.) e pályázati célra készült, befejezett tanulmánnyal lehet (minimális terjedelem: 10 oldal, 1800 karakter/oldal). A pályázó nevének és elérhetőségeinek megjelölésével a tanulmány *szinopszist* egy példányban 2004. szeptember 1-jéig, a megírt, kész munkákat pedig 2004. december 31-ig három példányban kell eljuttatni postán vagy személyesen a kuratórium titkárához, dr. Hangodi Ágneshez (OSZK Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári palota F. ép. 1827). A kuratórium legfeljebb két munkát jutalmaz, a döntés után a díjakat 2005 januárjában, a Magyar Kultúra napjához kapcsolódva, ünnepélyes keretek között adja át.

* * *

A kuratórium pályázatot hirdet továbbá a hazai felsőoktatási intézményekben tanuló, *arra érdemes, rászoruló, informatikus könyvtáros szakos hallgatók és a könyvtári szakterület doktoranduszai rendszeres tanulmányi támogatására a 2004/2005. tanévre* összesen 100 000 forint értékben.

A tanév tíz hónapjára szóló, *havonkénti 10 000 forintos ösztöndíjat* egy pályázó nyerheti el. A támogatás feltétele a Kovács Máté-életmű, illetve a professzor tevékenységéhez kapcsolódó ismeretterületek elmélyült tanulmányozása, amelynek eredményeit 2006-ra, a professzor születésének 100. évfordulójára tervezett megemlékezések alkalmával szeretnénk hasznosítani. A pályázathoz részletes szakmai önéletrajzot, publikációs jegyzéket és egy, a pályázó könyvtárosképző oktatási intézményének oktatójától származó ajánlást kell benyújtani postán vagy személyesen a kuratórium titkárához, dr. Hangodi Ágneshez (OSZK Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári palota F. ép. 1827).

A benyújtás határideje 2004. május 31.

A kuratórium a beérkezett pályázatok ismeretében fenntartja magának a jogot a kiírt összegek átcsoportosítására, növelésére.

Dr. Hangodi Ágnes

a Kovács Máté Alapítvány kuratóriumi titkára
(06-1-2243-821, hangodi@oszk.hu)

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

13. évfolyam 4. szám

2004. április

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Mezey László Miklós–Vajda Kornél:** A hazai helyismereti munka néhány időszerű kérdése 3

Fórum

- Krutzler Ferencné–Székelyné Török Tünde:** Az állományapasztás kérdéséről 12

Műhelykérdések

- Vasas Lívia–Geges József–Hercsel Imréné:** Mindenki másként használja... 17
Koltay Tibor: Szövegeközpontú vagy dokumentumközpontú-e a könyvtártudomány? 25

História

- Katsányi Sándor:** Látomás és indulat a fővárosi könyvtár történetében 28
Bényei József: Egy évkönyv margójára 44
Fogarassy Miklós: Ködképek egy könyvtáros múltjából (5) 46

Perszonália

- Fejes Márton:** Fajszai Károly (1911–2004) 49

Könyv

- Sántháné Antal Sára:** A fővárosi reklám egy évszázada 52
Arató Antal: Figyelmeztető tények könyve 55
Sz. Nagy Lajos: „Használd a jók benned vetett bizalmát” 58

From the contents

László Miklós Mezey–Kornél Vajda: Some current issues of local work in Hungary (3);
Ferenczné Krutzler–Tünde Török–Székely: Contribution to the discussion about weeding (12);

Livia Vasas–József Gegeš–Imréné Hercsel: We all search databases differently (17);
Sándor Katsányi: From the history of the Budapest City Library (28)

Cikkeink szerzői

Arató Antal, a Fejér Megyei Könyvtár c. igazgatója; *Bényei József,* író, újságíró; *Fejes Márton,* újságíró; *Fogarassy Miklós,* könyvtáros, esszéíró, kritikus; *Gegeš József,* a Semmelweis Egyetem Könyvtárának munkatársa; *Hercsel Imréné,* a Semmelweis Egyetem Könyvtárának munkatársa; *Katsányi Sándor,* a FSZEK ny. fősztályvezetője; *Koltay Tibor,* a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar Informatikus-Könyvtáros Tanszék oktatója; *Krutzler Ferencné,* a Vas Megyei Könyvtár munkatársa; *Mezey László Miklós,* a 3K szerkesztője; *Sz. Nagy Lajos,* a 3K szerkesztője; *Sántháné Antal Sára,* a FSZEK munkatársa; *Székelyné Török Tünde,* a Vas Megyei Könyvtár munkatársa; *Vasas Livia,* a Semmelweis Egyetem Könyvtárának főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter,** a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5.7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint. Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

A hazai helyismereti munka néhány időszerű kérdése*

Amit elmondandók vagyunk, azt úgy is felcímkézhetnénk, hogy a könyvtári helyismereti munka nagysága és gyengesége. Mert kettős arculatot mutat napjaink magyar helyismereti munkája akár futólagos szemrevételezés után is.

Kezdjük talán a nagyság (kiválóság, élenjáróság, gazdagság stb.) ismérveivel!

Hasonlítsuk össze a csaknem félszáz évvel ezelőtti és a legmaibb könyvtári, könyvtártudományi kézikönyveket, a *Sallai-Sebestyén* és a *Horváth-Papp* a helyismeret vonatkozásában. Az elsőben alig szól valami a helyismereti munkáról, a helyismereti gyűjteményekről, a helyismereti bibliográfiákról, a helyismereti-helytörténeti szolgáltatásokról. A másodikban – üssük csak fel a kiváló (Papp István készítette) paradigmikus érvényű tárgymutatót! – löbök közt a következőket találjuk: helyi bibliográfia, helyi életrajzi lexikon, helyi használó, helyi információ, helyi „ki kicsoda”, helyi születésű író, szerző, helyi társadalom, helyi vonatkozás, helyi vonatkozású sajtótermék, helyismeret, helyismereti bibliográfia, helyismereti dokumentum, helyismereti gyűjtemény, helyismereti gyűjtőkör, helyismereti könyvtáros, helyismereti tevékenység stb. A legtöbb címszóhoz nem is egy vagy két, hanem sokszor igen bőséges mennyiségű oldalszám rendeltetik (például a helyismereti gyűjteményhez 22 darab, elosztva szépen az első, a második, a harmadik és negyedik kötet között). Micsoda rangemelkedése ez szűkebb szakmánknak! És ezt nem ironikusan, hanem roppant elégedetten mondhatjuk, jogos büszkeséggel. De persze akad még elégedettségre okot adó indíciium egyéb is.

Hiszen volt-e szakmánknak önálló szervezete az MKE-n belül a kilencvenes évek derekáig? Ugye nem. A Bibliográfiai Szekció karolta fel önzetlenül, de persze azért a „helyén” tartva a helyismereti könyvtárosok ügyét, amit utólag is hálásan nyugtázhatunk, de azért jó, és „nagyságunk” bizonyítéka, hogy immáron van önálló szervezetünk. És ez a szervezet, a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete nem csak formálisan működik. Évente tartja országos tanácskozásait, ezeken nemcsak a helyismereti könyvtárosok színe-java szerepel remek előadásokkal, problémaszálazásokkal, de a „nagy” könyvtárügy prominensei sem restellnek e konferenciákon fellépni, és – mint egy ilyen tanácskozás méltatója írta volt – korántsem leereszkedő gesztusként, névjegyleadás-jellegű előadásokkal, hanem teljes szakmai súllyal és kompetenciával. Az ezekről a konferenciákról megjelent összefoglaló kötetek – szinte egyöntetű vélekedés szerint – a hazai könyvtári szakirodalom élvonalába tartoznak.

De – ha már a szakirodalomnál tartunk – meg kell mondanunk azt is, hogy a helyismereti munkával kapcsolatos publikációk száma is, minősége is kiemelke-

* Elhangzott az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete 2004. március 31-én Veszprém-ben tartott szakmai napján.

dőnek tűnik fel (és ilyenként regisztráltatik a szakkritikában is). Nem itt a helye annak, hogy akár csak ízelítő jellegű bibliográfiai felsorolást tartsunk. De ha az olyan munkákra gondolunk – egyetlen szerzőnél maradván –, mint Bényei Miklós hatalmas Debrecen-bibliográfiája, Kossuth és Debrecen kapcsolatát bemutató nagymonográfiája, az asszisztensképzés számára kiadott, a helyismereti munka legfontosabb elveit–követelményeit összefoglaló összegzése vagy legújabb könyve, a Könyvtári Intézet *Továbbképzés felsőfokon*-sorozatában megjelent, a szerző szinte minden helyismereti munkával kapcsolatos írását összegyűjtő, *Genius loci* című munkája, akkor bátran tehetjük fel a kérdést: akad-e még egy diszciplína a könyvtártudományon belül, amelynek rangosabb és bőségesebb lenne a szakirodalma. A válasz aligha lehet kétséges.

De a nagyság ismérveinek még mindig nem értünk a végére. Valaha, de még bőségesen a mi életünkben, szinte kizárólag a megyei könyvtárakban folyt helyismereti munka. Kisebb részlegek, polcok persze akadtak városi könyvtárakban is. Afféle lerakatai voltak ezek a megyei gyűjtemények vonatkozó másodpéldányainak, a megyei könyvtártól kapott másolatok voltak az uralkodó dokumentumműfaj bennük, és ehhez volt mérhető a szolgáltatás is. Persze voltak kivételek, mindannyian tudunk róluk. De ma az a kivétel, ha egy városi könyvtárban nincs komplett és szinte minden szolgáltatásra alkalmas helyismereti gyűjtemény, ahol nincs, nem folyik lege artis helyismereti munka. És manapság már nem szükséges mentegetőznie annak sem, aki a kistelepek könyvtárainak helyismereti gyűjteményeiről szól. Soroljuk-e még „nagyságunk” bizonyítékait? Bizonytalán megtehetnénk, tudja ezt minden hallgatónk. De talán nézzünk szembe a hazai helyismereti munka említett másik, kevésbé vonzó arcával is!

Említettük a nagy könyvtári kézikönyvek különbségeit. Azt, hogy a Horváth-Papp mennyivel bőségesebben, mennyivel gazdagabban foglalkozik a helyismereti munkával, a helyismereti tevékenységgel. Nos, természetesen igazat mondtunk. A tárgymutató magamagáért beszél. Elsősorban persze csak arról, hány helyen tétetik említés a helyismereti tevékenység ilyen vagy olyan vonatkozásáról, kulcsszaváról, alaptípusairól. Ám arról már nem szól ez a tárgymutató, hogy az egész ötkötetes műben mindössze egy, azaz egy fejezet szól igazándiból a mi területünkről, ez a fejezet (illetve alfejezet) pedig a különgyűjtemények egyik (*Tematikus különgyűjtemények*) alfejezetében, annak sem épp az élén beszél a helyismereti gyűjteményekről, mindössze egyetlen oldalon (miközben a kézikönyv maga csaknem kétezer oldalas). Igaz, e helyismereti vonatkozások, mint a tárgymutatóból láthattuk (különösen bibliográfiai vonatkozásban) át- meg átszövik a nagy művet. De hát azért ez mégsem annyira a „nagyságunk”, talán sokkal inkább a „gyengesség” mutatója lehet. No de nem ez a legfőbb bajunk.

Aki régóta foglalkozik, munkálkodik helyismereti területen, e „gyengesség” legfőbb jelének, tünetének azt tekintheti, hogy bizonyos – méghozzá igen fontos kérdések – évtizedek óta visszajárnak. Nem hagynak minket nyugodni. Ha valaki veszi a fáradságot, és fellapozza Fogarassy Miklós 1972-ben írt helyismereti kézikönyvtervezetét, különösen annak a helyismereti bibliográfiai kalauzról szóló passzusait (Fogarassy Miklós: *A helyismereti kutatás kézikönyve*. Kiadványtervezet. Kézirat, megtalálható a Könyvtári Intézet szakkönyvtárában), az néha-néha elhűl: ez mind tervbe volt véve, ezt mind munkába akarták fogni, méghozzá közelesen (Fogarassy legfőbb határideje 1974 volt), és programja nagyobb részben ma is aktuális. A ter-

vezetnek egyik legfőbb célkitűzése az volt, hogy a meglévő bibliográfiák teljességre törekvő számbavételével a fehér foltokat mintegy kiugrassza, ezzel is ösztönözön pótlásukra, elkészítésük szükségességére. Sajnos, ma sincs ilyen eligazítónk, ma sem tudhatjuk tehát, hogy mi hiányzik még. No persze a helyismereti bibliográfiák területén járatosak fejből és kapásból tudnak sorolni sok mindent. De azért szisztematikus áttekintése senkinek sem lehet, úgy hisszük, nincs is. Pedig Fogarassy terve óta egyrészt bibliográfiák és kalauzok garmadája készült, másrészt a bibliografizálni kívánatos anyag is megsokszorozódott. Elsősorban az elektronikus kiadványok jóvoltából. Talán nem szükséges most e témáról külön is részletesen szólni. A helyismereti könyvtárosok IX. országos tanácskozásán Berke Barnabásné tartott nagy visszhangot kiváltó előadást a *Helyismereti elektronikus gyűjtemények – az elektronikus dokumentumok köteles példányainak megőrzése* címmel, a munka olvasható a tanácskozás anyagát közreadó kötetben. Hogy az előadásban érintett problémák valóban problémák, méghozzá a legfájóbbak közül valók, senki sem tagadhatja. Megoldásukra egyelőre semmi vagy alig valami kilátás. De az elektronizáció, a digitalizálás egyébként is súlyos problémánk. No nem azért, mintha a helyismerettel foglalkozó könyvtárosok a többiekénél, kollégáiknál később tanultak volna bele a számítógépes „szép új világ” technikáiba és rafinériáiba. Épp ellenkezőleg. Ám nem is a hozzáértéssel, a megtanulni, elsajátítani valókkal van baj. A tárgy maga okozza a legnagyobb nehézségeket. Eklatáns példája ennek épp Takáts Béla remek felmérése (megjelent a Könyvtári Figyelő 2003/3. számában). Ez a felmérés talán azokat a kollégákat is elkészerítette, akik egyébként optimista természetűek. Hadd idézzük néhány passzusát:

„A Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertóriumára 2003. évvel történő megszüntetése után felmerült az a gondolat, hogy megoldható-e a magyarországi hírlapokban és folyóiratokban megjelenő tudásvagyon regisztrálása, feltárása a különböző területeken működő könyvtárak együttműködésével. A kérdést – a hiány jelentkezésén túl – indokoltá tette az is, hogy a könyvtári dokumentumok egy körére a Magyar Országos Közös Katalógizálási Program (MOKKA) sikeres szolgáltatást indított. Vizsgálatom a megyei könyvtárakra kiterjedően azt mérte fel, hogy ezek az intézmények e dokumentumkört milyen módszerrel, mennyiségben, mélységben, eszközökkel dolgozzák fel napi tevékenységük során, és ebből milyen szolgáltatásokat képesek nyújtani, illetve képesek-e szolgáltatásokat nyújtani más könyvtárak számára”. És aztán sorakoznak az „eredmények”: „11 adatbázis semmilyen együttműködésre nem képes, a Z39-50-es szabvány szerint pedig egyik könyvtár integrált rendszere sem képes kommunikálni”. (...) „Az esetleges későbbi, eredményes együttműködésnek, rekordcserének elengedhetetlen feltétele lenne az írások megfelelő tartalmi feltárása. Tapasztalatunk szerint e problémára elég kevés figyelmet fordítunk, pedig a technikai kérdések megoldása önmagában nem lehet elegendő a közös munkálkodáshoz. E téren sikolyként is értelmezhető a következő adatsor: A tartalmi feltárás során szabad tárgyszavazást alkalmaz 15, tárgyszólista alapján dolgozik 2, saját tezauruszt használ 1, a Köztauruszt veszi igénybe 1 intézmény”. (...) „Ez a gyakorlat pedig

kizárttá teszi a megyei könyvtárak részvételét az osztott nemzeti cikk-repertórium megvalósításában, hacsak jelentős szellemi és anyagi erők felhasználásával nem változtatunk rajta.” (...) „A vizsgálat eredményeként és *mindennapi tapasztalataim* alapján a következő megállapítások tehetők: A megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeinek dolgozói óriási munkát végeznek, *sajnálatos, hogy ezt – megyéenként változó méretben – a városi, községi könyvtárak megismélik, hiszen ott is folyik helyismereti feltáró tevékenység.* A vizsgált intézménykör a feltárás eszközeinek vonatkozásában megfelelő színvonalon áll, *integrált rendszereik továbbfejlesztésére azonban nem látszanak a lehetőségek. Megfelelő pályázatok kiírásának hiányában a Z39-50-es szabványhoz illeszkedést önerőből csak néhány intézmény valósíthatja meg.* A könyvtári dokumentumok tartalmi feltárásához jobban kellene népszerűsíteni a Köztauruszt (vagy OSZK teauruszt), hogy amikor bibliográfiai adatcseréről beszélünk, a bibliográfiai rekordból a 'formai' rész mellett a 'tartalmi' is zökkenőmentesen betölthető legyen egy másik rendszerbe. *Ez persze ismét csak az integrált rendszerek fejlesztését igényelné, bár már vannak jó példák a Köztaurusz rekord könyvtári programokba töltésére.* A könyvtárak együttműködését – a vitathatatlanul meglévő jó szándékon túl – egyéb ösztönzőknek is befolyásolniuk kellene...”

Így ír Takáts Béla, és mindössze egy, igaz, központi jelentőségű téma kapcsán. Talán nem túloztunk, amikor a nagyság mellett a gyengeség jeleit is felfedezni véltük saját szakmai arculatunkon. Pedig ez utóbbi vonásokat is sorolhatnánk még sokáig. Immáron sokkal kevésbé részletesen.

Gondoljunk csak a digitalizálás nemcsak könyvtári problematikájára. Arról – úgy tűnik föl – „gondoskodva van”, hogy a klasszikus magyar irodalom (Neumann-ház, Magyar Elektronikus Könyvtár stb.), sőt a jelentős mai magyar irodalom (Digitális Akadémia stb.) felkerüljön a hálóra. Hogy – Tószegi Zsuzsanna metaforájával éljünk – ne merüljön alá a vízözönben, hanem feljusson Noé (digitális) bárkájára. Ám a helyismereti-helytörténeti dokumentumok – egyelőre legalábbis – védtelennek látszanak. Pedig értékük, nélkülözhetetlenségük vitán felül áll. Lehet, sokféle, mondjuk, esztétikai szempontból ezek a dokumentumok nem képviselnek klasszikus értéket. Ám tudományos és tájékoztatási értékük, történelmi, helytörténeti forrásértékük kétségtelen, sőt unikális. Megmaradásuk, felkerülésük Noé bárkájára kétségkívül a mi felelősségünk, a megoldás módozatai azonban nem látszanak tisztán. Például érdemes lenne meggondolni, mely helyismereti dokumentumtípusokat szükséges, melyeket érdemes digitalizált formában megőrizni és szolgáltatni. Milyen történeti érték vagy forrástípus az, amely a digitális Noé bárkájára való.

Azután van még valami, amit magunknak is be kell vallani: mi mindannyian autodidakták vagyunk. Óhatatlanul, hiszen mestereink, Csúry Istvántól Lisztes Lászlón keresztül Gerő Gyuláig és tovább, sohasem részesültek helyismereti képzésben, egyszerűen azért, mert ilyen a ritkán előforduló speciális kollégiumok kivételével ma sincsen. Természetesen nem az említettek és mai utódaik tudományos rangját óhajtánánk kétségbe vonni. Az ellentmondás így annál nagyobb

(és talán nemcsak nekünk, fájó is). De ha végignézzük a különböző könyvtári tanszékek kurzuskínálatát, lehetetlen meg nem állapítanunk, hogy leendő munkatársaink, utódaink is – kénytelen-kelletlen – autodidakták lesznek. Vajon normálisnak tekinthető-e ez az állapot?

Egy további érv „gyengeségünkre”: egyikünk, az állományapasztás külföldi szakirodalmát búvárolva, arra a nem különösebben meglepő megállapításra jutott, hogy az apasztás kérdéskörét a nyugati szakirodalom elsősorban és mindenekelőtt specifikus könyvtári területek függvényében vizsgálja. Azt mindannyian jól tudjuk, hogy ma már nincs és nem is lehet „univerzális” könyvtáros. Szakmánk már réges-rég a legkülönbözőbb szakmák, diszciplínák sokaságára differenciálódott. Ne tagadjuk, ez a helyzet, és egyre inkább így lesz ez a helyismereten belül is. Egyikünk ehhez, másikunk valami máshoz ért profi módon. Ezt a helyzetet nem eltagadni, elfedni kellene, hanem mintegy elősegíteni. A képzésre is vonatkozik, vonatkoztatható ez, ezúttal azonban a helyismereti munkában spontánul adódó specializáció komoly számbavételére és e helyzetnek, e helyzet konzekvenciáinak a feltárására gondolnánk mindenekelőtt.

És – utójára, de nem utolsó sorban – azt említenénk gyengeségeink között, hogy tájékozottságunk sem mondható éppen komplettnek. A helyismeret, nomen est omen, lokális kötöttségű. És minél jobban ismeri valaki a saját „helyét”, településének, régiójának forrásanyagát, irodalmát, annál kevésbé ismerheti, már csak a befogadóképesség emberi szűkössége okán is, más helyek forrásanyagát és irodalmát. De nemcsak a primér anyagban való tájékozottság hiányáról van itt szó. A helyismereti tevékenység hazai szakirodalma egyre inkább a belterjesség jeleit kezdi mutatni. Nézzük meg akár a legtájékozottabb kollégáink publikációinak hivatkozásait: elvétele, ha idegen nyelvű munkával találkozhatunk. Az olyan példák, mint – mondjuk – Gáncsné Nagy Erzsébet ismertetése egy angol helyismereti bibliográfiáról a 3K hasábjain, fehér hollónak számítanak. És ha a külföldi könyvtári szakirodalom szemléit, referátumait lapozgatjuk (mondjuk a Könyvtári Figyelő oldalain), szinte már az az érzésünk támadhat, hogy nincs is külföldi szakirodalma a helyismereti munkának. Persze érthető: ha mi nem nézünk utána, mások ezt aligha teszik meg helyettünk. De ezúttal nemcsak az eminenter könyvtári (helyismereti) szakirodalomra gondolunk. Két ősrégi tudomány, a történettudomány és a földrajztudomány volt és maradt a helyismeret „vezérlő csillaga”. Nem szükség elmagyarázni miért, Bényei Miklós több ízben is megtette ezt. Ma, úgy tűnik fel, mindkét tudományban olyan paradigmaváltásokra kerül sor, amelyek a mi számunkra életbevágóan fontosak. A történettudomány esetében elsősorban a mikrotörténelem, a helytörténet egyre hangsúlyosabb jelenlétével és súlyával kell számolnunk, a földrajztudomány esetében pedig a regionális kutatások és a térinformatikai vizsgálódások elterjedésével. Persze nem arról lenne szó, hogy a helytörténeti tevékenységet folytató könyvtári szakember profi jártasságot vindikáljon magának e területeken. Hiú vágyakozás ez. Ám valamiképp kipuhatolni, hogy a professzionális kutatók milyen forrásbázisra támaszkodnak, mit várnak el a helyismereti gyűjteményektől és annak szolgáltatásaitól, bizonyos fontos dolgaink közé tartozik. Annál is inkább, mert – úgy hisszük – igaza volt annak a cikkírónak, aki megjegyezte: „...a helyismereti munka elsősorban a helytörténetnek dolgozik elébe/alája. Igaz, hogy a helyismereti kiadványok, a helyismereti dokumentumok, (...) a helyismereti szolgáltatások, a helyismereti gyűjtemények, a helyismereti

tájékoztató fogyasztóinak, használóinak, igénylőinek túlnyomó többségét nem kutatók, nem helytörténészek, nem szakemberek adják. De ezúttal (sem) az egyszerű számosság, kvantitatív fölény a döntő. A legmagasabb szintet, a munka (és eredményei) normáját a helytörténet és a helytörténeti kutatók, kutatás prezentálja. Az egyszerű, köznapi logika is azt diktálja, hogy vigyázó szemünket a helytörténészre vessük, abból vezessük le, abból származtassuk, ahhoz igazítsuk a helyismereti ténykedést, munkát, szolgáltatást. A többi, a méretesebb, tömegesebb igények kielégítése szinte magától megadatik. Ha a helytörténeti igényeket ki tudjuk elégíteni, a többi játék és tréfa lesz majd. Aki sokat tud, keveset vagy kevesebbet is adhat, nem kell mindig, mindenkinek mindent nyújtania”.

Röviden, vázlatosan és nyilván hiányosan, ennyi az, amennyit nagyságunkról és hiányosságainkról e helyt elmondani gondoltunk. Nyilván hasonló megfontolásokból, a problémákat látva és érezve döntött úgy a Könyvtári Intézet vezetősége, Dippold Péter igazgató és Hölgyesi Györgyi, a Gyűjteményépítési információs osztály vezetője, hogy a Könyvtári Intézet felajánlja segítségét a helyismerettel foglalkozóknak, szűkebb szakmánknak. Azt talán mondanunk sem kell, hogy nincs az égvilágon semmi e felajánlkozásból, ami akár csak távolról is a gyámkodásra emlékeztethetne. Bizonyos szolgáltatásokat szeretnénk nyújtani a szakmának, elsősorban persze olyanokat, amelyeket maga a szakma kíván. Ezért is konzultáltunk vezető elmével, szakmai és hivatalos prominenseivel, Takáts Bélával, a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete elnökével, Mándli Gyulával, a szervezet alapító elnökével, Bényei Miklóssal és másokkal. E konzultációk során is kialakult az a „hiánylista”, amelyről az előbb szoltam, azaz a központi feltárás és az ezzel kapcsolatos együttműködés hiánya, a digitalizálás elvei kidolgozásának igénye, a helyismereti könyvtárosok speciális képzésének gondja, a világtávlat, az egyetemes perspektívák érzékelhető hiánya stb. Ezek után nekünk magunknak is támadtak – meglehet, kétes értékű – ötleteink. A továbbiakban ezekről számolnánk be, azzal a mentális rezervációval élve, hogy ami ezentúl elhangzik, az javaslatcsokornak tekintendő, amelyet a szakma, akár itt és most, akár később, más fórumokon vagy más módokon, elfogadhat, igényelhet, támogathat vagy éppen elvethet, illetőleg helyettük mást javasolhat. Higgyék el, nemcsak nyitottak vagyunk minden új ötletre, felvetésre, de alig várjuk hallani, a későbbiekben esetleg olvasni őket. Addig is azonban 12 pontban tekintenénk át azokat a feladatokat, amelyeket ma időszerűnek tartunk.

Mindenekelőtt két olyan terepnumra gondolunk, amelyeken fölötte sürgető lenne megoldást találni.

- 1) A legelső annak a sikolynak a meghallása és okainak megszüntetése, amelyről olyan plasztikusan szoltott Takáts Béla. Fentebb idéztük beszámolóját, felmérésének konzekvenciáit és tanulságait. Hogy itt lépni kell, még hozzá sürgetősen, az, azt hisszük, mindannyiunk előtt világos. Mégpedig elsősorban nyilván a Takáts Béla által is említett pályázati kiírásokkal. A Könyvtári Intézetnek itt nyilván be kell vetnie – persze túl nem becsülhető – nyomásgyakorló, lobbizó képességeit. A csereszabatoság kialakítása eminenter feladat. Meg kell kísérelnünk, és sohasem szabad megfélekezelnünk róla. Annál is inkább, mert e kérdés megoldása vagy legalább a megoldáshoz közelebb segítése olyan tartalék energiákat szabadíthat fel, amelyekre égető szüksége van a szakmának.

- 2) A legfontosabb valószínűleg a megyei (és a továbbiakban a városi) kurrens sajtótermékek digitalizált formában való elérhetősége lenne. A Könyvtári Intézet katalizátora, serkentője kíván lenni e munkának, de az már most tény, hogy lépéseket és éppen nem felszínés, tüneti kezelésre emlékeztető lépéseket már holnap meg kell kísérelnünk.
- 3) Ezzel a kérdéskörrel szorosan összefügg, jóllehet persze külön terület, a helyismereti források, dokumentumok digitalizálásának problematikája. Hogy legalább a legfontosabb, valóban unikális jellegű dokumentumokat digitalizálni kell, nem lehet kérdés. Ám kérdés az, miként hajtható végre, szervezhető meg ez. Mi elsősorban olyan megoldásra gondolunk, amilyenre a legjobb példa a Neumann-ház bázisán meglehetősen önállósággal működő, mindannyiunk által ismert Digitális Akadémia modellje. A bázis a mi esetünkben a Magyar Elektronikus Könyvtár és a megyei műhelyek lehetnének, de persze – többek közt a bizonyos önállóság érdekében – egy szakmai (persze helyismereti) munkaközösség – mondjuk így – kuratóriumának beiktatásával. E „kuratórium” adná a programot, dolgozná ki a digitalizálásra érett anyagok szelekciójának szempontrendszerét, válna afféle szerkesztőbizottsággá. Az anyagot persze maguknak a helyismereti műhelyeknek kellene szállítaniuk.
- 4) Ugyancsak a Könyvtári Intézet (ismétlem, ne becsüljük túl, de azért talán alul sem) nyomásgyakorló lehetőségeire lehetne–kellene támaszkodni annak érdekében, hogy akkreditálható legyen a helyismereti képzés egyetemeken és főiskolákon, hogy indulhassanak helyismereti kurzusok. Ezeknek szakmai programjába elsősorban nyilván azáltal szólhatnánk bele, hogy – ami valószínű – előadónak az egyetemek és főiskolák amúgy sem igen választhatnának mást, mint e Szervezet országos hírvű tagjait. Említettük, hogy szakmánkon belül is megindult és egyre szélesebb redőket vet a specializálódás. Talán nem kellene ezt a folyamatot abszolút spontaneitásában hagynunk. Jöjjenek létre – persze nem bürokratikus alapon – mintegy delegálással a Szervezeten belül kisebb (és ezúttal spontánul szerveződő) csoportok egy-egy fontos helyismereti téma körül. E csoportok számára a Könyvtári Intézet összejövetelei (mintegy továbbképzési) alkalmakat teremtene, hiszen épp a specializálódás okán ezeknek a szakembereknek a Szervezet közös rendezvényei – általában – túl általánosak, az ő témáik pedig a többiek számára – bocsánat a szóért – talán túl unalmasak. Ezekre a szűkebb körű továbbképzéseken eshetne szó például olyan kérdésekről, mint a speciális gyűjtemények kezelésének kérdése (aprónyomatványok, ex librisek, képes levelezőlapok, av-dokumentumok stb.), az iskolai könyvtárak és a helyismeret kérdéseinek összefüggése, kiadványszerkesztés stb.
- 5) A külföldi szakirodalom megismerése, legalább elvben való nyomon követhetősége érdekében mi magunk tehetnénk valamit. Elhatároztuk, hogy viszonylagos gyakorisággal szemléznénk ezt a szakirodalmat, esetenként persze számítva a Szervezet idegen nyelvtudással bíró tagjainak közreműködésére is.
- 6) Ugyancsak hasznos lehetne, ha időnként képet kaphatnánk a földrajz- és történettudomány alakulásának minket érdeklő vonatkozásairól. Ez is ré-

szint szemlék segítségével történhetne, részint vezető, a helytörténet vonalán is fontos történészek, földrajztudósok szólhatnának hozzánk, első sorban interjúk formájában.

- 7) Az utóbb említett dolgok persze fórumot kívánnak. Nos, ilyen fórum van a kezünkben. Mindketten a 3K szerkesztői vagyunk, lapunkat – talán észrevették – eddig is jellemezte bizonyos pozitív elfogultság a helyismeret irányában. Ezt az elfogultságot spontán hajlamaink következtében is szívesen fokoznánk. És – higgyék el – nem a cikkehiányban szenvedő szerkesztő mondja Önöknek, hogy várjuk írásaikat, természetesen első sorban a fenti programhoz kapcsolódó (vagy épp azzal vitatkozó) írásaikat. Annak pedig különösen örülnénk, ha olyanféle nagyobb beszámolók is születnének egy-egy helyismereti műhelyről, mint amelyet annak idején Mándli Gyulától kaptunk. Önök bizonyára mindannyian jól emlékeznek a váci könyvtár helyismereti tevékenységét, annak történetét bemutató cikkére. Az ilyesféle publikációk oldhatják azt a magányérzetet és elszigeteltséget, amely, szakmai napok ide, országos tanácskozások oda, mindenkor jellemzője volt a könyvtárosok közt is meglehetősen elszigetelt helyismereti munkatársaknak.

A nagyobb horderejű és sürgető feladatok, elgondolások, tervek számbavétele után még néhány, az előzőekkel tán össze nem mérhető jelentőségű, de mindenképp említésre érdemes elképzelésünk is van, ezekről immár csakugyan röviden szólnánk.

- 8) Előttünk áll az elektronikus magyar történeti kronológia munkálataiba való bekapcsolódás lehetősége. Glatz Ferenc a *História* 2003. évi 10. számában ismertette a mai magyar történettudomány egyik legnagyobb vállalkozásának ígérkező magyar kronológia koncepcióját, amely elektronikus úton épülne föl, és pedig oly módon, hogy minden Kárpát-medencei település helytörténésze hozzátehetné a maga adatsorait az időrendi adatbázishoz. Glatz Ferenc egyenes fölszólítja a lehetséges partnereket a közös munkába való bekapcsolódásra. Az elektronikus kronológia kitűnő lehetőség egy kis helyismereti munkaközösségnek az ország előtti bemutatkozására, miközben széles kör számára minőségi mércét is megfogalmaz.
- 9) Az utóbbi évtizedekben – érthető módon – föllendültek a genealógiai, életrajzi kutatások, hiszen a történelem tanulmányozásában visszanyerte eredeti, őt megillető helyét a történelmi személyiség fogalma. Úgy gondoljuk, a helyismereti munkában, információ- és dokumentumszolgáltatásban a helyismereti gyűjtemények munkatársainak is akad pótolnivalójuk e területen (pl. címertan, családtörténet, archontológia stb.)
- 10) Ide kapcsolódik a települések, kistájak, régiók neves szülötteinek (legyenek azok tudósok, írók, művészek, politikusok stb.) memoárjaiban, emlékirataiban, önéletrajzaiban, vallomásaiban, interjúiban föllelhető helyismereti vonatkozások szisztematikus gyűjtése, regisztrálása és adott esetben – olvasókönyv formájában történet – közreadása. A Könyvtári Intézet és természetesen a 3K az előkészítés fázisában, a műhelygondok megoldásában lehet partner és fórum egyben. Ugyancsak nem volna érdektelen a

magyar szépirodalom helyismereti vonatkozásainak, tárgy történeti sajátosságainak föltérképezése, ahogyan erre még az 1960-as években Féja Géza tett kísérletet a FSZEK Budapest Gyűjteményében. E munkálatok végpontjaként is egy testes antológia képzik föl lelki szemünk előtt.

- 11) A teljesség kedvéért említsük meg – noha többször utaltunk már rá –: a 3K azoknak a kollégáknak is rendelkezésére áll, akik a helyismeret módszertani kérdéseivel óhajtanak foglalkozni, és e tárgyban készülnek közézteni gondolataikat. Hiszen számos műfaji, forráskezelési, kiadványszerkesztési, állományvédelmi, tájékoztatási, szolgáltatási kérdésben vannak, illetve lehetnek újító megoldások, amelyekről mit sem tud a szélesebb szakmai közvélemény.
- 12) Utoljára hagytuk, pedig illő lett volna előbb szólni a határon túli helytörténeti, helyismereti munkával való ismerkedés kérdéséről. Arra gondolunk, hogy valamilyen közös mederbe lenne célszerű terelni a hazai (anyaországi) és a külhoni (kisebbségi) helyismereti munkát. Meg kell állapítanunk, hogy igen sok tanulnivalónk lenne egymástól, hiszen határainkon túl számos helyen nagyon színvonalas munka folyik (gondoljunk csak a délvidéki életrajzi lexikonokra, forráskiadványokra vagy az erdélyi falumonográfiákra), amelynek eredményei akár megsokszorozódhatnak az együttműködés következtében. Az eseti, határmenti, regionális, egy-egy konferencián túlmutató, integrált együttműködés formáit kellene kidolgozni, pl. az évenkénti helyismereti konferenciák ilyen értelmű kiszélesítésével vagy éppen külön tanácskozás-sorozat formájában.

* * *

Előadásunkban, mint kiderülhetett, kettős célt tűztünk magunk elé: röviden helyzetképet adni a helyismereti könyvtári munka jelen állapotáról és fölvázolni aktuális teendői közül a talán legsürgetőbbeket, amelyek megoldásában a Könyvtári Intézetnek a jövőben szervező, koordináló, összefogó, élesítő szerepe lehet. Ha csak néhány szempontot adhattunk az együttes gondolkodáshoz, már nem volt hiábavaló a munkánk.

Mezey László Miklós–Vajda Kornél

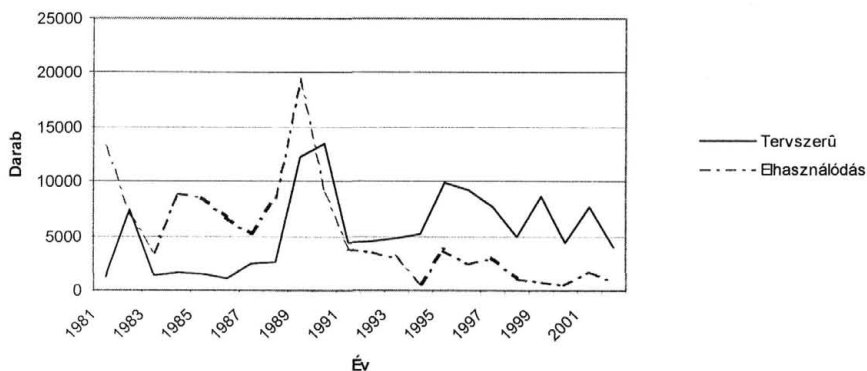
Az állományapasztás kérdéséről

Nem sok olyan könyvtáros van, aki a dokumentumok selejtezésével járó munkákat ne sorolná a szükséges, de a legkevésbé kedvelt tevékenységek közé. Talán ezzel is összefügg az állományapasztással kapcsolatban megjelent publikációk csekély mennyisége. Vajda Kornél a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros ez évi első számában megjelent tanulmányában mégis arra vállalkozott, hogy áttekintse a téma hazai és külföldi szakirodalmát. Írásának különös aktualitást ad a 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes, a könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) szóló rendelet és az állományból történő törlésről szóló szabályzat átdolgozásának igénye. Az alábbiakban – néhány Vas megyei példával alátámasztva – szeretnénk további szempontokat, észrevételeket megfogalmazni a gyakorlathoz jobban igazodó szabályozás megszületésének reményében.

A fenti rendelet szerint a dokumentumokat selejtezés vagy egyéb ok miatt lehet a könyvtár állományából törölni. Selejtezésre tervszerű állományapasztás és természetes elhasználódás miatt kerülhet sor, az egyéb okok között pedig elháríthatatlan esemény, bűncselekmény, behajthatatlan követelés, pénzben megtérített követelés, megengedő és normán felüli hiány szerepel lehetséges indokként. Az elhasznált vagy elvesztett, ellopott stb. dokumentumok törlésének szükségessége nyilvánvaló, ezekben az esetekben inkább arról lenne érdemes gondolkodni, milyen módszerekkel, technikai eszközökkel szorítható minimálisra a számuk. „A tervszerű állományapasztás a könyvtár rendeltetészerű feladatainak ellátására elsősorban tartalmi szempontból alkalmatlanná vált dokumentumoknak az állományból folyamatosan történő kivonását jelenti” – határozza meg a már idézett 1975-ös rendelet. Erre többek között akkor kerülhet sor, ha „a dokumentum tartalmilag elavult, a benne foglalt ismeretanyag tudományos vagy világnézeti szempontból meghaladottá vált...”. A rendelet ezen a ponton adja a könyvtárosok számára a legkevésbé támogatott. Az avulás fogalmának pontos meghatározása (*A magyar nyelv értelmező szótára* szerint: „a szokásból, használatból, divatból kimegy; időszerütlenné válik, idejét múlja”) mellett szükséges a könyvtáros tájékozottsága egy-egy szakterület irodalmában, a friss eredmények, publikációk ismerete, valamint az olvasói igény mértékének figyelembevétele. Véleményünk szerint ha a könyvtáros a használói igényeknek megfelelően kívánja alakítani a gyűjteményét, akkor ennek a selejtezés folyamatában is tükröződnie kell; a tervszerű kivonások számának meg kell haladnia az egyéb okok miatt kivont dokumentumok számát.

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár (BDK) selejtezési gyakorlatát a '80-as évek elejétől vizsgáltuk az egyedileg nyilvántartott dokumentumok csoportos leltárnaplója alapján. Az alábbi grafikon kétféle jogcímen (tervszerű apasztás és elhasználódás miatt) kivont állomány arányáról tájékoztat. A részletező, többféle szempontot feltáró táblázatot mellékletként adjuk közre.

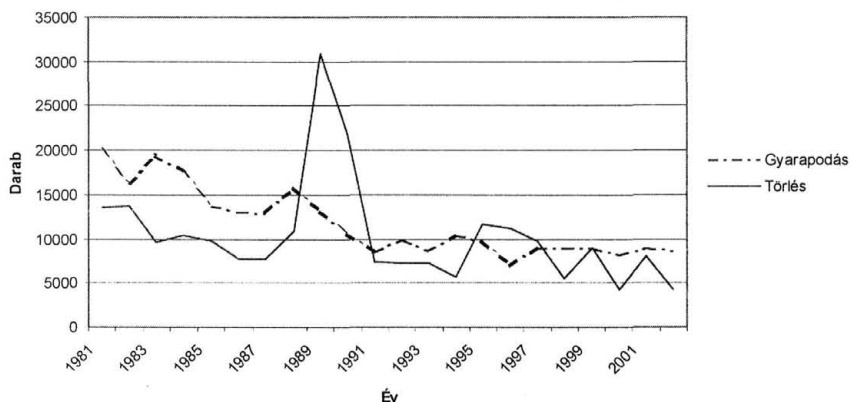
A törlés oka szerinti megoszlás

Látható, hogy a '90-es évekig a tervszerűen kivont dokumentumok száma az 1983-as év kivételével mindvégig alacsonyabb volt az elhasználódás miatt selejtezett dokumentumokénál. 1990-ben mutatkozik egy nagyarányú megugrás, ami részben a rendszerváltozás után főként a társadalomtudományok területén mutató avulással, részben az ellátórendszerből kivált iskolai könyvtáraknak átadott könyveknek a BDK állományából való törlésével, részben pedig a számítógépes kölcsönzésre való áttéréssel kapcsolatos munkákkal függ össze. Ettől az időponttól fogva azonban kisebb-nagyobb ingadozással magasabb a tervszerűen kivont dokumentumok mennyisége.

Mikulás Gábor a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1994. augusztusi számában a nem növekvő könyvtárak fogalmáról ír: „Ennek az a lényege, hogy a könyvtár állományát folyamatosan vizsgálják felül, és nagyjából a szerzeményezés üteme szerint válogatnak le. A könyvtárban bennlévő dokumentumok számát a használók számától és igényeitől teszik függővé. Az ilyen könyvtár csak abban az esetben változtatja állományának nagyságát, ha ezt a kiszorgálandó lakosság, illetve a könyvtárhasználó olvasók száma teszi szükségessé.” A Berzsényi Dániel Könyvtárban kizárólag a könyvállomány alakulását igyekeztünk figyelemmel kísérni 1981 és 2002 között (a részletes adatsor a 2. számú mellékletben olvasható):

A könyvállomány alakulása a gyarapodás és a törlés tükrében

A gyarapodás és a törlés közötti jelentős különbség az 1990-es évekig tartott, amit nem elsősorban a kivonások alacsony száma, hanem a növekedés gyors üteme eredményezett. Nemcsak azért nem volt egyensúlyban a két művelet, mert „archaikusabb” volt a szemléletünk, hanem mert kiváltságos helyzetben voltunk. Országos köteles példányból részesülő könyvtárként, régióközpontként a gyarapodás magasabb volt az átlagnál, a tíz éves megőrzési kötelezettség miatt pedig korlátozottak voltak a törlés lehetőségei. A '90-es években történt változás helyesebb arányokat teremtett ugyan az állomány alakulásában, de a gyarapodás ütemének zuhanásszerű csökkenése kritikus helyzethez vezetett. Évről évre csökkent a beszerzési keret, és szinte ugyanennyivel emelkedett a dokumentumok átlagára, majd legvégül megszűnt a kötelespéldány-részesedés. Az apasztás mennyiségi növekedése a fentiekben említettek következményeként 1990-ben kiugró volt, ami az adminisztrációs munkafolyamatok (törlés a katalógusokból és leltárkönyvekből, törlési jegyzékek összeállítása) időigényessége miatt a következő évekre is áthúzódott. A könyvgyarapodás 1997-től az elmúlt időszakig megközelítőleg azonos mértékű volt, de az átlagárak folyamatos emelkedése miatt a szinten tartás egyre nehezebben megoldható feladat. Ehhez az önkormányzatok által nyújtott beszerzési keret, az érdeklésnövelő támogatás folyamatos növelése, az ODR tagkönyvtáraként kapott keret is szükséges. Nem ilyen egyenletes a kivonások alakulása, de hogy a tervszerűséghez milyen egyéb tényezők is hozzájárulnak, jól szemlélteti ezen adatok áttekintése. A 2000-ben tapasztalható minden addiginál alacsonyabb kivonást az okozta, hogy a könyvtár átépítés és bővítés miatt ideiglenes épületbe költözött, és erre a munkára nem maradt elegendő kapacitás. A következő évben – készülve a visszaköltözésre – emelkedett a törlések száma (hiába ne szállítsunk!), majd 2002-ben, az új épületbe való beköltözéskor ismét csökkent. A sok külső raktár megszűnésével viszont egy helyre került a könyvtári gyűjtemény, és könnyebben felmérhettük a selejtezendő példányokat. 2003-ban ismét jelentős kivonást hajtottunk végre, de ezek átvezetését a dokumentációkon nem sikerült végrehajtani az évközben végzett teljes körű állományrevízió miatt. Az ellenőrzés végeztével megállapított hiányok törlése 2004-ben kezdődik, és várhatóan a következő évre is áthúzódik. A hiányok láttán szakasztikusan megjegyeztük: nincs szükség állományapasztásra, az olvasók úgyis elintézik.

Vajda Kornél tanulmányában tudatosan kerül a apasztás és az anyagi erőforrások összefüggésének tárgyalását. Ha azonban elfogadjuk a nem növekvő könyvtár fogalmát, akkor az állományból való kivonással párhuzamosan az állomány gyarapításának kérdésére is ki kell térnünk. Mi történik azokban a szolgáltatóhelyeknél működő, de a köztudatban könyvtárként számon tartott helyeken, ahol a beszerzésre fordítható összeg évről évre alatta marad a gyűjteményben elavult dokumentumok értékének? Vas megye tipikusan aprófalvas település; a jelenséget három kőszeghegyaljai falu, Cák, Kőszegszerdahely és Velem példájával szeretnénk illusztrálni. Kőszegszerdahely és Cák (Kőszegszerdahely székhellyel) egy körjegyzőséghez tartozik, Velem jelenleg Bozsokkal alkot körjegyzőséget. A cáki könyvtár szolgáltatóhelyként működik, alapító okirata nincs, nyilvános könyvtári jegyzéken nem szerepel. Az önkormányzat 2000-ben 18 ezer Ft-ot, 2001-ben 22 ezer Ft-ot, 2002-ben 21 ezer Ft-ot tudott biztosítani dokumentumbeszerzésre. Kőszegszerdahely éves beszerzési kerete a következőképpen alakult: 2000-ben 35 ezer Ft, 2001-ben 42 ezer Ft, 2002-ben 43 ezer Ft. Velemben 2000-ben 24 ezer

Ft, 2001-ben 29 ezer Ft, 2002-ben 29 ezer Ft volt a gyarapításra biztosított összeg. Ha ezekben a „könyvtárakban” komolyan vennék a tartalmilag elavult könyvek törlésére vonatkozó rendelkezéseket, gyanítható, hogy néhány év elteltével maga a könyvtár kerülne „selejtezésre”.

Az 1975-ben született rendelet újragondolásakor valószínűleg nemcsak a különböző könyvtártípusok eltérő adottságait, jellegét kell majd figyelembe venni, hanem egy-egy típuson belül meg kell határozni, hogy milyen szintig kívánnak szabályozni. A sok helyen már működő, rugalmasabb gyakorlatot egy liberális szemléletű előírás legalizálhatná, egyúttal az adminisztrációs terhek csökkentése érdekében tágabb teret engedhetne a leltárba nem veendő dokumentumok körének.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

A Berzsenyi Dániel Könyvtárból kivont könyvek megoszlása a törlés oka szerint, 1981–2002

Év	Tervszerű	Elhasználódás	Behajthatatlan v. megtérített	Megengedett hiány	Összesen
1981	1 261	13 044	306		14 611
1982	7 429	6 891	431		14 751
1983	1 419	3 476	281		10 076
1984	1 605	8 997	276		10 878
1985	1 458	8 565	282	301	10 606
1986	1 156	6 671	210	17	8 054
1987	2 490	5 158	363	100	8 111
1988	2 564	8 471	654	216	11 905
1989	12 276	19 251	229		31 756
1990	13 513	8 774	357		22 805
1991	4 393	3 902	19		8 314
1992	4 534	3 600	254		8 388
1993	4 781	3 053	121		7 955
1994	5 161	520	98		5 779
1995	9 898	3 713	158		13 769
1996	9 239	2 410	192		11 841
1997	7 701	2 973	161		10 835
1998	4 968	1 075	26		6 069
1999	8 594	786	391		9 771
2000	4 401	517	30		4 948
2001	7 691	1 756	26	4	9 477
2002	3 983	822	62		4 867
	120 515	114 425	4927	638	245 566

**A könyvállomány alakulása a gyarapodás és a törlés függvényében
a Berzsenyi Dániel Könyvtárban, 1981–2002**

Év	Gyarapodás	Törlés
1981	20 043	13 596
1982	16 195	13 677
1983	19 330	9 667
1984	17 601	10 384
1985	13 657	9 753
1986	13 025	7 696
1987	12 938	7 668
1988	15 824	10 917
1989	13 026	30 876
1990	10 544	21 764
1991	8 550	7 410
1992	9 952	7 321
1993	8 745	7 298
1994	10 439	5 748
1995	9 754	11 651
1996	6 948	11 127
1997	8 915	9 844
1998	9 028	5 559
1999	8 957	8 985
2000	8 167	4 198
2001	8 946	8 002
2002	8 684	4 183
Összesen	259 268	227 324

Krutzler Ferencné–Székelyné Török Tünde

Mindenki másként használja...

Jegyzetsorok az e-forrás-használókról

Bevezetés

A tudásmenedzsment az eddiginél is szükségszerűbben követeli meg az információ (a megszerzett tudás és ismerethalmaz) tiszteletét, megőrzésének fontosságát, gazdagítását, az archivált állományok módszeres, a felhasználók igénye szerinti visszakeresésének lehetőségét. Az információs környezet napjainkban használt új típusú eszközei lehetőséget teremtenek számunkra a különböző formában eddig felhalmozott tudásanyag gyors, pontos és hatékony feldolgozására, miközben az igények szerinti visszakeresés standardizált modelljeinek kidolgozása és alkalmazása is ennek megfelelően szinte napról napra változik. Ezért szükséges foglalkozni az elektronikus forrásokból történő információkeresés jellemző tevékenységi elemeinek feltárásával és az egyre nyilvánvalóbban előretörő emberi tényezők szerepével.¹

Ismeretes, az emberek számos személyiségdimenzió tekintetében eltérnek egymástól, de vannak olyan típusjegyeik, amelyek külső vagy belső hatásokra is csak kis változásokat mutatnak. Ilyen például az „intelligencia”, az „érzelmi stabilitás”, az „általános mentális viselkedési modell” és ilyen a kontroll helye (Locus of Control, LOC) is. Barnard, Johnson-Laird, Rotter és mások szerint a kontroll helye jelentős mértékben meghatározza viszonyunkat környezetünkhöz, a való világ tárgyi és személyi dolgaihoz.²

A kutatók megállapításai szerint a cselekvési kontroll helye az erősen külső és az erősen belső végpontokkal alkotott skálán bárhol elhelyezkedhet. A külső kontrollhellyel rendelkező személyek úgy vélik, hogy a sikert vagy kudarcot olyan külső körülmények határozzák meg, amelyeket nem képesek befolyásolni, hiszen tőlük függetlenek, ezért úgy vélik, hogy személyiségüknek és magatartásuknak ehhez kell alkalmazkodnia. A belső kontrollhellyel rendelkezők ezzel szemben képesnek tartják magukat arra, hogy cselekedeteiket és a környező világ történéseit személyiségük kontrollja alatt tudják tartani és lehetőségeikkel arányos módon irányítani.

Noha a kontroll helye nem tartozik az általános és közismert személyiségjegyek közé, messzemenően alkalmas arra, hogy tudományos szempontból tipikus viselkedési csoportokat hozhassunk létre, amelyeket azonos környezeti feltételek mellett vizsgálhatunk, elemezhetjük reakcióikat. Esetünkben az interneten végzett információkeresés során tanúsított magatartásmintákat vetettük össze a kontroll helyével.

Célkitűzés

Cikkünket arra szántuk, hogy az érdeklődők számára megkíséreljük bemutatni a személyiség hatását, szerepét az orvosi információkeresés egy igen fontos mozzanata, az információforrás(ok) megválasztása és használata során. A vizsgálatot orvosok, egyetemi hallgatók, kutatók, PhD-hallgatók és orvosi könyvtárosok körében végeztük.

Az internet többé-kevésbé szabad folyást enged az információ áramlásának, miközben a bennünket érdeklő, tudományosan fontosnak tartott ismeretek gyors megtalálására hivatott információkereső eljárások is sokkal nagyobb egyéni szabadságot engedélyeznek, mint az ún. strukturált, zárt információhalmazban végzett keresések. Ez utóbbiakat tipikusan az adatbázisok jelenítik meg, amelyekben egy adott keresőnyelv alkalmazásával hajtuk végre a visszakeresést a halmaz – azonos szerkezeti jellemzőkkel bíró – elemére vagy részhalmazára. Könnyű belátni, hogy ez esetben szinte semmi szerepe nincs a személyiség mélyebb, előbb említett jellemzőinek, annál inkább a keresőnyelv ismeretének.

Vizsgálataink során elsősorban azt a különbséget tártuk fel, amely az internet- és CD-ROM-adatbázisok használata során tapasztalható, azaz nyomon követtük a személyiség megnyilvánulását az információkeresés teljes folyamata során. Célcsoportok szerinti bontásban

- elemeztük a MEDLINE-preferenciákat, hogy megállapíthassuk az elektronikus forráshasználat és a LOC közötti összefüggéseket;
- felmértük a teljes válaszadói kör LOC-orientációját;
- szintén elemeztük a LOC-orientációt „orvos” és „könyvtáros” csoportok szerinti bontásban;
- megvizsgáltuk az elektronikus forráshasználat és a LOC közötti összefüggéseket a teljes válaszadói kör vonatkozásában.

Mindezek mellett – mivel tapasztalatból tudtuk, hogy a felhasználók motiváltsága az elektronikus források használata iránt eltérő lehet – önértékeléses alapon mértük fel az ilyen irányú motiváltságot. Elemeztünk olyan internethasználati szokásokat „raktározó” opciókat, mint a „bookmarks”-ok és a „search history”. Érdekelt bennünket, hogy ezeket a lehetőségeket használják-e a vizsgálati személyek az információkeresési stratégia naprakészségének fenntartásában.

Eszközök és módszerek

Felmérésünk fő eszköze egy – a hipotézisfeltáró interjúk tapasztalatai alapján összegezt és egy pilot-teszt után véglegesített – kérdőív, amelyet a LOC szerinti eloszlás megállapítására szolgáló, validált Rotter-teszt egészített ki. Az elektronikus információforrások használatára irányuló motiváltság mérésére 10 pontos analóg skála szolgált, ahol a 8 pont feletti motivációt minősítettük „magas”-nak, és a kérdőívek értékelését csak az azonosan magas motiváltságúak körében végeztük el. Kizártuk ezzel a motiváltság eltérítő hatását.

* * *

Értékelés és eredmények

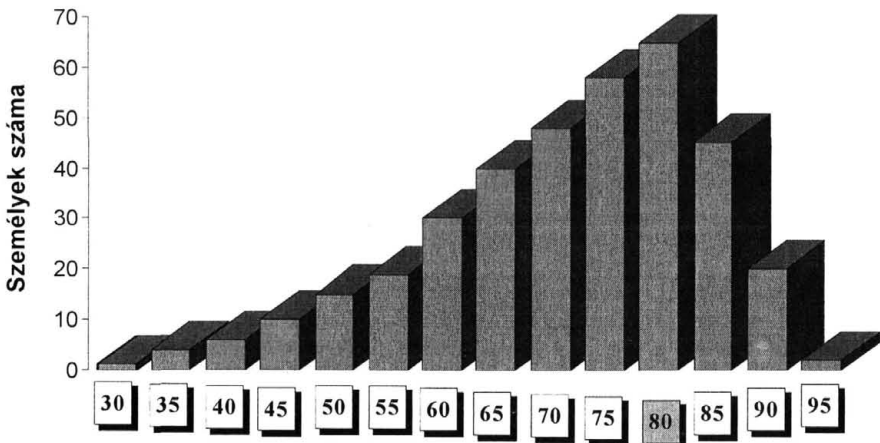
A 400-as kiválasztott válaszadói körből 378 főtől érkezett válasz, amely magas válaszadói hajlandóságot mutat, de csak 347 kérdőív felelt meg a további vizsgálódás szigorú szempontjainak. Ezek értékelése alapján született az átfogó elemzés, amelynek néhány érdekes megállapítását az alábbiakban tesszük közzé.

A nemek szerinti megoszlás (57 százalék nő, 43 százalék férfi) esetünkben sem tér el jelentős mértékben attól, ami a könyvtárhasználók általános összetételét jellemzi. Számos külföldi felmérés megállapításai szerint a férfiak és nők közel azonos arányban használják az elektronikus forrásokat információszerzésre. Nagy általánosságban az is igaz, hogy a két nem ebben való gyakorlottsága is nagyjából azonos színvonalú, így ebből a szempontból a felmért teljes populációt homogénnek tekinthetjük.

Az esetleges további elemzések céljából célcsoportok szerinti bontásban is megadtuk a vizsgált válaszadói kört: kutató 16 fő, könyvtáros 54 fő, PhD-hallgató 37 fő, gyakorló orvos 59 fő, külföldi hallgató 78 fő, magyar hallgató 103 fő. (Összesen: 347 fő.)

A külföldön végzett vizsgálatok szerint az iskolai végzettség hatással van ugyan az internet specifikus célú használatára, vizsgálati anyagunkban azonban – az eltérő végzettség (diplomás vagy hallgató) ellenére – nem tételeztünk fel jelentős forráshasználati különbségeket, mivel olvasóközönségünk érdeklődési köre az orvostudományra és határterületeire terjed ki.

Az általános jellemzők között vizsgáltuk meg a válaszadók kontrollhely szerinti megoszlását, szóródását. A 1. ábra azt mutatja, hogy a vizsgált populáció LOC-orientációja a 30-95 pontérték között mozgott, az eloszlási görbe a magasabb pontértékű belső orientáltság felé csúcsosodott ki, 80 pontos értéknél lévő maximummal. Ez arra utal, hogy a vizsgált körben dominánsan a belső orientációjúak (50 vagy annál nagyobb pontértékkel bíró személyek) vannak túlsúlyban.

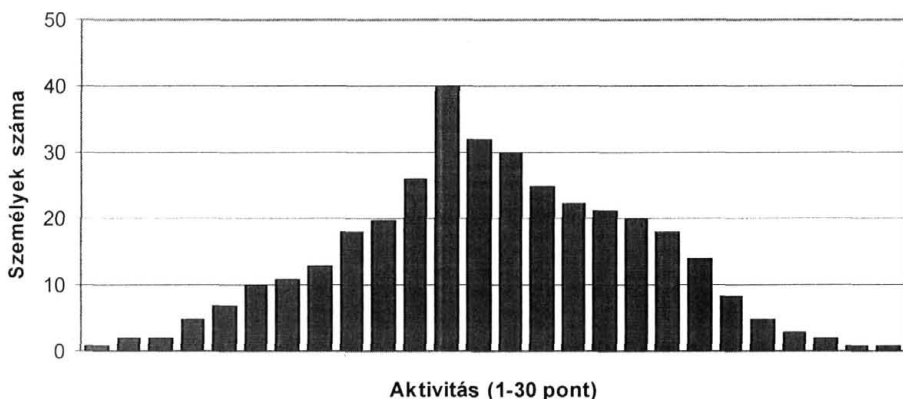
1. ábra. A célcsoportok együttes LOC szerinti megoszlása (< 30 ÷ 100)

Külön-külön is vizsgáltuk az „orvos” csoportba sorolt személyek (orvosok, kutatók, PHD-aspiránsok) és a „könyvtáros” csoport LOC-orientációját. Megállapíthattuk, hogy amíg a teljes vizsgálati populáció kontrollhely szerinti orientációja a „belső” kontrollhely felé tart, addig a könyvtárosok átlagos LOC-pontértéke 15 százalékkal alacsonyabb volt, mint az orvosoké, ami azt jelenti, hogy több közülük a dominánsan „külső” LOC-orientációjú. A számszerű eredmények mellett azonban hangsúlyoznunk kell, hogy motiváltságuk és aktivitásuk tekintetében a könyvtárosok is „belső” magatartásmintákat követnek.

A motiváció Hebb és Kozéki szerint belső folyamat.³ Mérése közvetett módon lehetséges. A motivált viselkedésben a külső és belső ingerek hatása együttesen jelentkezik. A többi között fokozódik az általános aktivitás, amely az adott helyzetre jellemző viselkedési formákat mozgósít, és ha már elkezdődött, fennmaradni igyekszik. A motiváció szempontjából fontos, hogy a kérdéses személy milyen okoknak tulajdonítja eredményeit (ez utóbbi pedig a kontrollhely szerinti orientáció függvénye).

Tapasztalataink szerint a célirányos információkeresésre elkötelezett személyek sem egyformán kedvelik a számítógépes információkeresést. Minthogy az ilyen irányú motiváltság befolyásolhatja az információforrások megválasztását, szükségesnek láttuk ezt a tényezőt is megvizsgálni. Az általunk konstruált 0-tól 10-ig terjedő analóg skála segítségével maguk a vizsgált személyek értékelték saját motiváltságukat. A vizsgált személyek 74 százaléka értékelte saját motivációját „magas”, 80 pontnál nagyobb értékűnek.

Míg a motiváció meghatározása vonások alapján történt, az aktivitás mérésére a LOC-kérdőívhez hasonló validált tesztet alkalmaztunk, 30 pontos skálával, 0 és 28 pont közötti értékekkel. Közéltőleg szimmetrikus aktivitáseloszlásra utaló haranggörbét kaptunk, amelynek tengelye az $x = 14$ pontos maximumnál van.

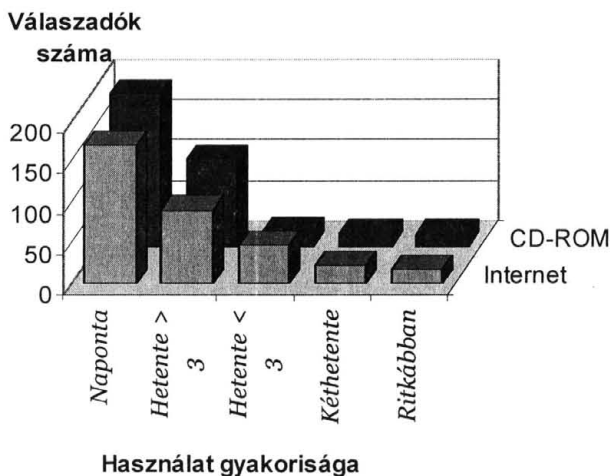

2. ábra. A vizsgálatba bevont személyek aktivitásának eloszlása

A szakirodalom óvatosan kezeli az aktivitás és a kontrollhely kapcsolatát. Csak nagyon kevés olyan eredményt vagy értékelést láttunk, amely konkrétan kimutatta volna e két fontos emberi tulajdonság közötti közvetlen kapcsolatot. Érdekes megemlítenünk, hogy Thongpukdee összefüggéseket tárt fel a „belső” LOC-orientáció

és az aktivitással rokon emberi tulajdonságok között, mégpedig diákok csoportjában.⁴ A mi vizsgálati populációnkban is 78 százalék „belső” orientációjú és 53 százalék diák volt!

Az elektronikus információforrások használatát több oldalról is elemeztük. Megvizsgáltuk és grafikusán ábrázoltuk például az internet- és a CD-ROM-adatbázisok használatának gyakoriságát a teljes vizsgálati vizsgálati kör előre definiált kérdésekre adott válaszai alapján.

3. ábra. Az internet- és CD-ROM-adatbázisok használatának gyakorisága

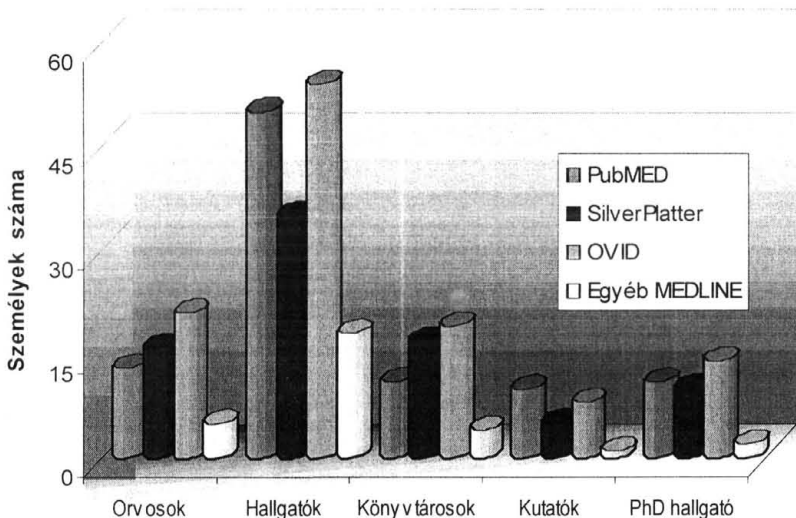
A használati gyakoriság az önértékeléses kérdőíveken „bevallott” adatok alapján nem mérhető fel teljesen egyértelműen, mivel feltevésünk szerint a használt források típusa függ az adott e-környezettől és a konkrét feladatoktól is. Az azonban látható, hogy a gyakori számítógép-használók (akik naponta, illetve hetenként több mint háromszor használják a számítógépeket) viszonylagosan többet használják a CD-ROM-adatbázisokat, míg a „ritkább” használók inkább interneteznek. Ez valójában azt jelenti, hogy a felhasználók első felkeresett forráshelye valószínűleg a CD-ROM-adatbázisokra terjed ki. E média felhasználói körének elemzése is azt mutatta, hogy a gyakoribb CD-ROM-használók jó része az adatbázisközelben lévő könyvtárosok köréből kerül ki.

A különböző MEDLINE-verziók használatának vizsgálatát azért is érdekes feladatnak tartottuk, mert az adatbázis zárt halmazt képező, strukturált forrás, amely némely felhasználó számára egyben „internetszerű” is, hiszen például a PubMed csak web-en keresztül – internetböngésző segítségével – érhető el.

Az adatok jól szemléltetik, hogy a vizsgálati személyek körében a rendelkezésre álló MEDLINE-verziók közül az Ovid (36%) a legnépszerűbb, megelőzve a SilverPlatter- és a PubMed- vagy egyéb (DIALOG-, GrateFul-, EBSCO-, VisualMED- stb.) verziókat. A választást feltevésünk szerint itt nem annyira a források rendelkezésre állása determinálta (hiszen az a vizsgált csoportok körében gyakorlatilag azonos volt), hanem inkább szubjektív tényezők, feltevésünk szerint leginkább a kontrollhely szerinti orientáció. Ezért összevetettük a MEDLINE-verziók választását a kontroll helyével. A kontroll helye szerinti orientáltság szempontjából három

kategóriát képeztünk: külső, belső, erősen belső. Vizsgáltuk a két halmaz egymástól való függőségét, majd N^2 teszttel ellenőriztük a statisztikai értékeket. Azt találtuk, hogy akiknél a kontroll helye belső, igen nagy valószínűséggel az Ovid MEDLINE-t választanák. Az Ovid választási preferenciájának valószínűsége 98,34 százalék. A preferencia egyik oka lehet a bibliográfiai adatokhoz kapcsolt értéknövelő szolgáltatások csoportja, míg a másik a keresőprogram és a keresési stratégia felépítését segítő felületben lehet fel. A kontroll helye szerinti mindhárom kategóriában a PubMed is kedvelt volt. A PubMed népszerűsége egyre inkább emelkedőben van, hiszen az interneten szabadon elérhető, mind több teljes szövegű kiegészítést kapcsolnak hozzá, kezelőfelülete barátságos, és nem utolsósorban említendő az a tény, hogy az adatbázis-tulajdonos által felügyelt szolgáltatás, és ennek köszönhetően itt jelentkeznek először a szolgáltatási újdonságok is.

Az összefüggések behatóbb feltárása érdekében, a kontrollhelyre való bontás nélkül elemeztük a főbb MEDLINE-verziók választását felhasználói rétegek szerint.

4. ábra. A főbb MEDLINE verziók választása felhasználói csoportok szerint

Szembetűnő az Ovid-verzió használatának túlsúlya és a hallgatók, valamint kutatók kiállása a PubMed mellett. A hallgatók (főleg a külföldiek) esetében e két verzió népszerűségének oka az lehet, hogy tanulmányaik során a jegyzeteik mellé kiegészítésként használhatják ezt a két verziót, amelyhez teljes szövegű tartalomszolgáltatás is párosul. A PubMed esetében a kutatók valószínűleg azért kedvelik ezt az adatbázist, mert ez a munkahelyeikről legkönnyebben elérhető, teljes szövegű tartalommal is rendelkező verzió, és „hozzászoktak” használatához. A kutatók esetében azonban az Ovid-verzió választása és a kontrollhely közötti kapcsolat tekintetében inkább az Ovid MEDLINE által nyújtott keresőfelület a meghatározó. Ezen a felületen az Ovid nemcsak visszakeresési lehetőségeket kínál, hanem olyan kiegészítő szolgáltatásokat is integrál, amelyeknek célja nem a használat egyszerűsítése, hanem a sokoldalú felhasználhatóság.

Keresőfelületének opciói és szolgáltatásai révén összekapcsolja az adatokat a könyvtár egyéb szolgáltatásaival. Ezt a környezetet a „belső” LOC-orientációjú személyek értékelik inkább.

Feltettük azt a kérdést is, hogy a válaszadók tárgyi tudásuknál magasabb vagy alacsonyabb színvonalú forrásokban keresnek-e szívesebben. A válaszok erősen szignifikáns kapcsolatot mutattak a kontrollhellyel, de nem a várt értelemben. Az elemzés során azt az első pillantásra meglepő eredményt találtuk, hogy az erősebben belső orientációjúak tárgyi tudásuknál alacsonyabb, míg a külsősök tárgyi tudásuknál magasabb színvonalú forrásokban keresnek szívesebben. A belső irányultságú felhasználó nem a forrás hírnevét használja keresési eredményei pontosságának igazolására, hanem saját szakmai tudásában és információkeresési rutinjában bíz. A külsős azért választ tudásszintjénél magasabb szintű adatbázist, mert értékeli és elismeri a magasabb színvonalat, azonban sokkal nehezebben fogja megérteni, és ebből újabb kudarca és bizonytalansága származhat. Kivétve ezt az eredményt az orvosokra és a könyvtárosokra, az orvostudományi információkeresés területén azt találjuk, hogy az orvosok – szakképzettségüknel fogva – előnyösebb helyzetben vannak, mint az orvostudományi ismereteket csak kiegészítésként szerzett könyvtárosok. Ez összhangban van azzal, hogy a kontrollhely-orientáció tekintetében az orvos csoport LOC-orientációja jobban eltolódott a belső irányultság felé.

Azért vettük vizsgálat alá a „kedvenc oldalak” (bookmarks) bejegyzéseit, mert azok jól tükrözik, hogy a felhasználó mit tart fontosnak, többszöri meglátogatásra érdemesnek. A bookmarks tehát olyan hierarchikus adatbázisnak tekinthető, amelynek tartalma – csaknem bizonyos – a felhasználóra specifikus. Azon a megállapításon túlmenően azonban, hogy sokan nem használják, és feleslegesnek ítélik azt a lehetőséget, a megvizsgált listák tartalma nem mutatott szignifikáns összefüggést sem a kontroll helyével, sem az aktivitással vagy a motivációval. Mindössze annyit tudunk megállapítani, hogy akiknél a kontroll helye erősebben „belső” volt, azok könyvtárolói 37 százalékkal több esetben tartottak nyilván szakmai honlapokra mutató kapcsolatokat.

Záró megjegyzések

Noha a kutatási téma sokoldalúsága miatt az itt publikált eredmények csak rész-eredményeknek tekinthetők, reméljük, jól szolgálták legalábbis a figyelem ráirányítását arra az érdekes és sokat ígérő kutatási területre, amely az emberi tényezők szerepét vizsgálja a tudományos információkeresésben – ma és a jövőben.

Egy ilyen sok tanulással járó felmérésből akkor lehet alaposabb következtetéseket levonni, ha követéses vizsgálatokat is végzünk, mert akkor nemcsak egy nyilvánvalóan fontos összefüggés feltárását és igazolását végezhetjük el, hanem további tennivalók szempontjából is értékes információkhoz jutunk. Ma már vizsgálati eredményeink alapján hozhattunk döntéseket olyan stratégiai kérdésekben, hogy

- melyik szolgáltatást és szolgáltatót válasszuk,
- milyen strukturális módosítást kíván könyvtári gyűjteményünk,
- milyen változtatásra van szükség az elektronikus források jobb kihasználása érdekében,

- milyen irányba kell kiszélesíteni tájékoztató szolgáltatásunkat és technikai fejlesztéseinket stb.

Vizsgálatainkkal nemcsak arra derítettünk fényt, hogy az egyéni tulajdonságok milyen hatással vannak az orvosi információ keresésének folyamatára – ezt taglalja részleteiben a PhD-értekezés –, hanem azt is felismertük, hogy vannak tudományos pontossággal meghatározott felhasználói típusok, amelyeknek kiszolgálása csakis akkor lehet alapos, ha mi magunk is tisztában vagyunk igényeikkel. A naprakész és magas színvonalú könyvtári tájékoztató munka, a hatékony könyvtármenedzsment, a rendelkezésünkre álló források sokoldalú kihasználásának fokozása ezt követeli mindannyiunktól.

Írásunkkal a könyvtárosok munkáját kívántuk segíteni, bátorítást és ösztönzést adva minden jelenlegi és leendő kolléga számára, hogy ismerjék fel a releváns információ megszerzésének határait és e határok átlépésének módjait.

IRODALOM

- 1 Vasas L.: Az emberi tényező szerepének vizsgálata az orvostudományi információkeresés gyakorlatában. PhD disszertáció Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2003. 175 p.
- 2 Barnard J. P.: A study of Internet and library use in an academic setting. Dissertation. Arizona State University, 2000. 108 p.
Johnson-Laird, P. N.: Mental models in cognitive science. = Cognitive-Science, 4. köt. 1980.1.sz. 71–115. p.
Rotter J. B.: Generalised expectancies for internal versus external control of reinforcement. = Psychological Monographs: General and Applied, 80. köt. 1966.1 sz., 1–28. p.
- 3 Hebb D. O.: A pszichológia alapkérdései, 4. kiad. Gondolat–Trivium, 1994. 349 p.
Kozéki B.: Motiválás és motiváció. Budapest, Tankönyvkiadó, 1975. 95 p.
- 4 Thongpukdee, T.: The relationship between socialization, internal locus of control and self – Concept of rural and urban students. [elektronikus dok.] = <http://www.swu.ac.th/bsri/abstract/res57.htm> (2003. 05. 28.)

Vasas Lívია–Geges József–Hercsel Imréné

Szövegközpontú vagy dokumentumközpontú-e a könyvtártudomány?

A *Könyvtárosok kézikönyve* első kötetének szerkesztői előszavában a következőket olvashatjuk:

„A tudás, az ismeret a könyvtárak számára is szöveg formájában áll rendelkezésre. A szöveg tág jelentésű szakszó, a szövegtudomány szerint, mindent magában foglal, amivel az emberek kommunikálnak. A szöveg egyben elemzés tárgya, belőle nyerhető az intellektuális eszközök egy része, amelyek az információtudományi, könyvtári technológiában kapnak szerepet. Ám a szöveg nemcsak az elemzés tárgya, hanem a munka tárgya is, hiszen tömöríthető, átalakítható, akár tárolható teljes terjedelmében. Rendszerint a szolgáltatások végső célja is szöveg.”¹

Tudjuk, hogy Horváth Tibor az *információtudomány* kifejezést preferálja, ami nemcsak szóhasználat kérdése, hanem komoly elvi alapja is van, és ezt a szöveg középpontba állítása is mutatja. Használata tehát teljességgel jogos volna, mégis úgy tűnik, a könyvtáros szakma jobban ismeri a *könyvtártudomány* kifejezést, ezért szerepel e szó a címben és fog szerepelni a következőkben is. Ez utóbbi szóhasználatnak nincsenek tehát elvi okai.

Még akkor is így van ez, ha Horváth Tibor következő gondolatát folytatjuk: „a könyvtártudomány még a könyvekkel, tágabban az ismerethordozókkal foglalkozott tartalmi csoportosításukkal együtt, míg az információtudomány a tartalmak tudománya, tartalomipart, ismeretszervezést, ismeretgazdálkodást jelent, de figyelme kiterjed az ismerethordozókra is.”² Ez a szembeállítás ugyanis a dokumentumközpontú könyvtártudományt állítja szembe a szövegközpontúval. Egy ilyen típusú szembeállítás megjelenik abban is, hogy Jacko szerint a könyvtártudományt a nyelvtudománnyal rokoníthatjuk, hiszen az a szövegek nyelvi struktúráinak információs struktúrákká történő átalakítását tanulmányozza.³

Kérdés persze, hogy szembe kell-e állítanunk a szövegközpontú könyvtártudományt a dokumentumközpontúval. Azt gondolom, hogy nem kétséges egy, nagyjából a fentieknek megfelelő dokumentumközpontú könyvtártudomány létjogosultsága. Szüksége van azonban arra, hogy a könyvtártudomány horizontját a szöveg felé tágítsuk, és főként nagyobb figyelmet szenteljünk neki.

Nem mintha nem irányult volna figyelem a könyvtártudomány – egy amúgy is interdiszplináris tudomány – irányából a szöveg felé, de ezek nagyon is a szó szoros értelmében vett határterületek maradtak, a kutatás „kevesek ügye” volt, és ma is annak látszik. Pedig van a könyvtári munkának egy olyan részterülete,

amelynek művelésében központi szerepet játszik a szövegekkel történő interakció. Ez a terület a *tartalmi feltárás*, azon belül is elsősorban az indexelés és a referálás.

Tudjuk, hogy az indexelést és referálást jelentős részben nem könyvtárak, hanem más, e tevékenységekre szakosodott intézmények végzik. Kevésbé is vannak szabványosítva, mint például a katalogizálás, aminek nemcsak ez az eltérő szerkezeti hovatartozás az oka, hanem az, hogy az indexelés és referálás kevésbé szabványosíthatók, hiszen alapjuk sokkal inkább szövegek megértése, értelmezése, majd a megértett tartalom sajátos projekciója egy új szövegbe, amely a referálás esetében természetes nyelvi, az indexelés esetében viszont mesterséges szöveg. Ez utóbbi az osztályozásra is igaz, amely azonban inkább a dokumentumot állítja a középpontba.

Persze annak, hogy a tevékenységet könyvtár vagy nem könyvtár végzi, a könyvtártudomány szempontjából aligha van fontossága. Annál nagyobb azonban a különbség a gyakorlatban. Ráadásul láthatjuk, hogy még a tartalmi feltáráson belül is megfér egymással a dokumentum vagy a szöveg előtérbe állítása.

Tegyük hozzá, hogy a dokumentum és a szöveg szembeállítása sem lehet abszolút, hiszen mindkettőre igaz, hogy rögzített információt tartalmazó és az információ átadására szolgáló anyagi objektum, önálló szellemi termék, független információegység, az információk különálló kvantuma, melynek célja az információ közlése, a tudás átadása.⁴ Ráadásul a dokumentumra is áll, amit Horváth Tibor a szövegről mond: minden ismeret és alkotás megtestesülése, tárgyiasult valóság.⁵

A különbség ebben az esetben a *kvantálásban* van, mivel az osztályozás alapvetően könyvek, az indexelés és referálás főként folyóiratcikkek feldolgozása. Azért persze Farrow joggal veti fel, hogy kevés figyelmet kap a szöveg és egy-egy indextétel közötti összefüggés.⁶

Tudjuk, és az előbbieken ki is emeltük, hogy a könyvtártudomány létében az interdiszciplinaritásnak kiemelkedő szerepe van. A szövegközpontú könyvtártudománynak nyilvánvalóan különösen erős a kötődése a nyelvtudomány különböző ágaihoz, ahogy a szöveg tudománya – amelyet nevezhetünk *szövegtannak* vagy *szövegnyelvészetnek* – alapvetően nyelvészeti diszciplína, amely azonban nem létezhet interdiszciplináris kapcsolatrendszer nélkül.

Ha tehát a szöveg megkapja a megfelelő figyelmet, a szövegek elemzése megkívánja, hogy a szigorú értelemben vett nyelvi ismeretekkel operáló nyelvészeti eszköztárunkat kiegészítésük olyan eszközökkel, amelyek a világra vonatkozó ismeretekkel is operálni tudnak.⁷

Az ilyen típusú szövegtan szemléletmódja holisztikus és integratív kell, hogy legyen. Egyesítenie kell magában az elméleti nyelvészet mellett más részdiszciplínákat, így a pszicholingvisztika, a szociolingvisztika eredményeit, és ezek ismeretében kell elemeznie a szövegeket.⁸

Tudjuk, hogy a könyvtártudomány tudomány voltát sokan megkérdőjelezik. Anélkül, hogy ezzel részletesebben foglalkoznánk, azt leszögezhetjük, hogy a szövegekkel való fokozott törődést a gyakorlati könyvtárosság talaján állva sem szabad elhanyagolnunk.

Összegzésként elmondhatjuk tehát, hogy a címben feltett kérdés nyilvánvalóan provokatív. Nem kell választanunk a *szöveg* és a *dokumentum* egymást egyébként részben fedő fogalma közül. Nagyobb figyelmet kellene viszont szentelnünk a szövegnek, olvasása, megértése, befogadása számos kérdésének.

A cím tehát a következőképpen is szólhatott volna: *Szövegközpontú könyvtár-tudományt (is)!* Ilyen címeket viszont nem szoktunk adni.

JEGYZETEK

- 1 Horváth Tibor–Papp István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 1. Alapvetés. Budapest: Osiris, 1999. 10. p.
- 2 Uo. 19. p.
- 3 Ácko, V. Á.: Lingvisticeskie aspekty predmeta informatiki. Naucno-tehniceskaâ informáciâ. s. 2., no. 2. , 1996., 1–8. p.
- 4 Könyvtárosok kézikönyve. 1. 168. p.
- 5 Uo. 53. p.
- 6 Farrow, J. F.: A cognitive model of document indexing. Journal of Documentation. vol. 47., no. 2, 1991., 149. p.
- 7 Petőfi S. János: Egy poliglott szövegtani–szövegnyelvészeti kutatóprogram. Officina Textologica. 1. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997. (<http://www.mek.iif.hu/portalszint/tarsad/nyelvtud/poligl/>)
- 8 Lengyel Zsolt: Szöveglingvisztikai kérdések a pszicholingvisztika tükrében. = Békési Imre, Petőfi S. János, Vass László (szerk): Szemiotikai Szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok. Szeged: JGYTF, 1992., 157–160. p.

Koltay Tibor

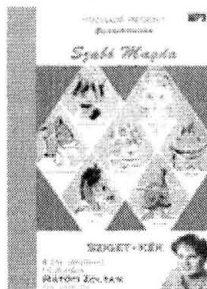
www.hangosregeny.hu

ÚJ HANGOS KÖNYVEK!

A Titis Tanácsadó Kft. értesíti a könyvtárakat, hogy Hangos Regény elnevezésű sorozatában (változatlanul MP3-as formátumban) megjelentett két Szabó Magda-könyvet, Az Ajtót (felolvasva: Kútvolgyi Erzsébet) és a Sziget-kék című gyermekregényt (felolvasva: Rátóti Zoltán). Mindkét kiadvány ára: 3990,- Ft.

Ezek és a kiadó korábbi kiadványai megrendelhetők a rendeles@hangosregeny.hu e-mail címen.

Látomás és indulat a fővárosi könyvtár történetében

Látomás és indulat – Füst Milán könyvet írt ezzel a címmel, abban a meggyőződésben, hogy nélkülük nem hozható létre műalkotás. Vajon egy igazi városi könyvtár létrehozható-e? Budapest városi könyvtárának történetét szemlélve úgy tűnik, hogy ennek az intézménynek a megteremtésében és újjáformálásaiban ugyancsak a látomás és az indulat játszott vezérszerepet, „indulat”-on a látomás megvalósításához szükséges elszántságot és akaraterőt értve. Mint a cím jelzi: az itt következő írásban nem a fővárosi könyvtár rövid történetével fog találkozni az Olvasó, hanem azokkal a pillanatokkal, amikor egy-egy személyiség látomása és indulata meghatározta az intézmény jellegét, s eldöntötte, hogy a sík mezőben szertefutó hármas úton merre induljon el a könyvtár.

A városi könyvtár elvileg lehetséges hármas útjáról van szó, három vállalható szerepről. A fővárosi könyvtár ezekkel már indulásakor szembesült. Gárdonyi Albert (az egyik „alapító atya”) az intézmény 1908-as Értesítőjében feltette a kapitális kérdést: mi a városi könyvtár voltaképpeni feladata? Három választható szerepet sorolt fel: lehet az intézmény a gyakorlati várospolitikai feladatokra orientált *közigazgatási könyvtár*, lehet általános-tudományos, a múlt értékeit és a humánium örök értékeit őrző történeti, mindenekelőtt *várostitörténeti könyvtár*, és lehet a város-lakók legszélesebb rétegeit megszólító, szociálpedagógiai és szociális küldetést vállaló *nyilvános közművelődési könyvtár*.

Gárdonyi saját korának könyvtáraitól beszélt, de a leírt típusokban sikerült megragadnia a városi könyvtár korokon átívelő archetípusait is. A három eltérő könyvtári feladatvállalás mögött három eltérő könyvtárosi mentalitás és világnézet áll. A magát ekkor *közigazgatásinak* nevező modellt a jelen és még inkább a jövő kérdései vezérlik, a város társadalmi életének vagy szélesebben a társadalom életének megoldandó problémái, a társadalmi haladás, a progresszió szolgálata. A másik városi könyvtártípus a *várostitörténetet* hordotta pajzsán, de természetesen itt is többről van szó, mint egy különgyűjtemény kiemeléséről. Az értékrendszere más: nem a társadalom látványos javulásában bízik, hanem az örök emberi értékekben, a humánium erejében, a progresszió szolgálata helyett a konzervatív értékek közvetítésében látja elsődleges feladatát. Gyűjteményének központjában ezért nem a társadalom aktuális kérdéseit feszegető művek kerülnek (mint a szociológia, közgazdaságtan stb.), hanem a humaniorák, a nemzet és a város története. A városi könyvtárak harmadik típusát, mely nevében a *nyilvános* szerepet hangsúlyozza, a szociális éthosz vezérli. Gondoskodó könyvtár kíván lenni, hivatását abban látja, hogy a társadalom minden rétegéhez, de elsősorban minden rászorulóhoz eljuttassa a könyvet. Ez a könyvtár nyitja legtágabbra kapuit, beengedi azokat az igényeket s azokat a műveket is, amelyekről a másik kettő ódzkodott.

A fővárosi könyvtár évszázados története során e három típus keveredett és harcolt egymással, hol egyik, hol másik került fölülr, hol ennek, hol annak zászlaja lengett a homlokozaton, míg a másik kettő szövetségessé, túrtté vagy tiltottá vált, de valami módon mindig jelen maradt, készen az újrendeződsre. Ismeri a kedves Olvasó a kaleidoszkópot? A lexikon szerint „optikai játékszer, ha mozgatják, a benne elhelyezett különböző színű darabok folyton változó képet mutatnak.” A fővárosi könyvtár története is ilyen: időnként megmozgatták – többnyire egy ambiciózus könyvtárigazgató, máskor, sokkal durvább kezekkel, a történelem –, s akkor a három összetevő, mely a kezdet kezdetétől jelen volt, látványosan helyet cserélt. A jelen írás a könyvtár-kaleidoszkóp elmozdulásait veszi sorba, témáját ezúttal kizárólag a Központi Könyvtárra szűkítve. (A hálózat története, a központ és a hálózat viszonya egy másik, érdekes de hosszú história.)

A várostervező könyvtárat alapít: városigazgatási szakkönyvtár

Az annyira várt XX. század Budapest könyvtárügyében nehézkesen indult. Három évig tartó, meddő disputa folyt arról, hogy a város a két már meglévő, szerény könyvtára közül melyiket tartsa meg, melyiket áldozza föl: a „statistikai”-t vagy a „levéltári”-t? A vita személyeskedő iszapbirkózássá vált, mikor – mint egy sablonos mesében – előállt „a legkisebb fiú”, a főtisztviselői kar legfiatalabb tagja, a közoktatási osztály nemrég kinevezett vezetője, *Bárczy István*, és egy modern városigazgatási szakkönyvtár tervével a tarsolyában meggyőzte a korábban más véleményre hajló szakbizottságot, az ugyancsak más véleményen levő polgármestert, s 1903. január 21-én a közgyűléssel elfogadtatta különvéleményét. Határozat született a könyvtár jellegéről, működéséről, személyzetéről, ellátásáról.

Megalakult a Fővárosi Könyvtár. Alapítójaként Bárczy Istvánt tisztelhetjük.

Mi volt Bárczy sikerének titka? A látomás és indulat. Ez a fiatalember eltökélten akart valamit. Nem könyvtárat alapítani, annál sokkal többet: egy rendezettebb, lakhatóbb, emberibb fővárost. A századfordulós Budapest volt Európa leggyorsabban növekvő fővárosa, a gyors növésű kamasz minden előnyös és hátrányos vonásával: a millenniumi ragyogású középületek és palotaszorok mellett lakáshiánnyal, a nyomorlakások szűlte magas halálózási aránnyal, megoldatlan higiéniaival és közegészségüggyel, elégtelen iskolahálózattal. Bárczy előtt egy másik Budapest képe lebegett: szociális lakótelepek, hatékony egészségügy, iskolák és iskolán kívüli művelődési intézmények hálójá. Még ennél is több: Bárczy nemcsak az épületek és intézmények reformjában gondolkodott, hanem a városi életmód átfogó reformjában, ennek révén kívánta megoldani Budapest legégetőbb gondját, a munkásság emancipációját és beemelését a polgári társadalomba.

A terv megvalósításához elégtelen volt az örökölt, patriarchális városigazgatási rendszer, új, modern szemléletű szaktisztviselői gárdára volt szükség. Olyan tisztviselőkre, akik speciális szakismereteik mellett átfogó és modern urbanisztikai ismeretekkel is rendelkeznek. Akik műveltségüket a friss hazai és külföldi városi szakirodalom, a városi kiadványok, statisztikák, folyóiratok naprakész nyomon követésével teszik korszerűvé.

Ezen a ponton jutott el Bárczy egy modern városigazgatási szakkönyvtár szükségességének felismeréséhez.

Természetesen nincs olyan új kezdeményezés, amelynek ne lennének valamilyen előzményei, Bárczy könyvtári ideálképeknek is voltak mintái. Hasonló szellemben – de csak szerény lehetőségek birtokában – építette statisztikai–városigazgatási–társadalomtudományi gyűjteményét Kőrösy József, a fővárosi Statisztikai Hivatal vezetője (Bárczy ennek a könyvtárnak olvasóként jó ismerője volt), de az igazi példakép egy berlini intézmény volt, a német Városkongresszus állandó központi irodája mellett működő szakkönyvtár. Ez az intézmény teljességre törekedve gyűjtötte az urbanisztikai irodalmat, a városok kiadványait, és aktív tájékoztatási központtá vált: díjazás ellenében anyaggyűjtést végzett, bibliográfiákat állított össze. Modern könyvtári nagyüzemként működött, a nyújtott szakirodalmi tájékoztatása utóbb már meghaladta az évi ezer kérdést.

Egy ilyen városi könyvtár eszméje a magyar glóbuszon merőben új volt, nem hasonlított a nálunk megszokott, múzeumhoz kapcsolódó, hagyományörző, ünneplésesen nehézkes városi könyvtárakhoz. A feladat egy friss szellemű könyvtáros számára igazi kihívást jelentett: megtalálni az új célhoz az új eszközt, megteremteni egy új szellemű könyvtárat. A könyvtáralapító Bárczy elképzeléseihez kiváló munkatársra és megvalósítóra talált *Szabó Ervin*ben. Könyvtártörténeteink Szabó Ervin érdemei között azt szokták kiemelni, hogy túllépett a városigazgatási szakkönyvtáron, pedig ennél nem kisebb érdeme, hogy megvalósította azt. Méghozzá remekül. Gyűjteményével, könyvtári módszereivel, a német mintakép által adott feladat és az angol public library módszereinek ötvözésével. És várospolitikai bibliográfiáival. Újabban Sipos András várostörténeti kutatásai tárták fel, hogy ezek a bibliográfiák, melyek aktuális városi problémákhoz kapcsolódva a lehetséges megoldások gazdag külföldi példatárát mutatták be, milyen hatással voltak a városigazgatási szakemberek szemléletére: kimutathatóan hozzájárultak tájékozódásuk elmozdulásához a korábbi német példaképtől az angol megoldások felé. Magyar városi könyvtár sem előtte, sem utána nem kapcsolódott be ilyen hatásosan a városigazgatás érdemi munkájába.

Bárczynak a könyvtárral messzemenő tervei voltak. A német Városkongresszus mintájára Magyarországon is létre akarta hozni a magyar városok szövetségét, elképzelései szerint ez a polgári erők megszervezésének eszköze lett volna. A fővárosi könyvtárat ennek nagyszabású tudományos háttérintézetévé kívánta fejleszteni.

Az álmok azonban szétfoszlottak. A Városok Országos Központja nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, Bárczy elhagyta polgármesteri székét, a városigazgatási szakkönyvtári feladatok kezdtek háttérbe szorulni, Szabó Ervin könyvtárszervező ambíciói is másfelé kanyarodtak. A remek kezdeményezés íve lefele hanyatlott, építőköveiből azonban már valami új kezdett összeállni.

A szocializmus teoretikusa könyvtárat szervez: társadalomtudományi könyvtár

Az 1903-as közgyűlési határozat szigorúan kopogós fogalmazása szerint „ezen könyvtár részére kizárólag csak közigazgatási érdekű könyvek szerezhetők be, amelyek a fővárosra bármilyen tekintettel vonatkozással bírnak.” A könyvtár hivatalos jelentései ennek megfelelően évről évre megerősítették: növekszik a közigazgatási

állomány. Ámde amikor 1910-ben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége azt javasolta a fővárosnak, hogy a közigazgatási mellett szervezzen egy nyilvános közművelődési könyvtárat is, Szabó Ervin közölte: már készen is áll erre a célra egy jól kiépített *társadalomtudományi könyvtár*.

Mi is történt? Amíg Bárczy István az új század indulásakor Budapest képét akarta átformálni, addig a város könyvtárnokát, Szabó Ervint ennél is többre törejtő látomás és indulat fűtötte. Ő egy igazságos, mindenki javát szolgáló, humánus társadalom megvalósíthatóságában hitt az első világháborút megelőző nemzedék optimizmusával. Meggyőződése szerint ehhez a kulcsot a szocializmus eszméi szolgáltatták. Arról is meg volt győződve, hogy a leírt szavak, a könyvekbe foglalt eszmék fogják a társadalmat mozgósítani, azok hatására válnak az emberek egy jobb rend harcosává. Látomásában korszerű társadalmi ismeretekkel felfegyverzett csapatok – fiatal szociológusok, lelkes galileisták, a munkásság művelt elitje – indultak az osztályharc barikádjára, mögöttük a fegyvertárral: a jól válogatott társadalomtudományi könyvtárral. „A könyvtárszervezés művészete neki szellemi–erkölcsi bataillonok szervezése volt az osztályuralom erődtítményeivel szemben” – jegyezte meg barátja, Jászi Oszkár.

A magyar könyvtárügy hallatlan szerencséjére Szabó Ervin ezt az ideáját nem egy párt- vagy szakszervezeti, hanem egy nyitott városi könyvtár keretében valósította meg. Egy nyilvános tudományos könyvtárnak gazdagnak, sokoldalúnak, minden irányzatra kitekintőnek kellett lennie. Ez a követelmény megegyezett a társadalomtudós Szabó Ervin elveivel, aki a „Legyen képviselve minden fontos irányzat” könyvtárosi nézetét vallotta (s ami melleleg lehetőséget adott neki a baloldali társadalomtudományi és politikai irodalom beszerzésére is a városi könyvtár keretei között). Meghatározóan fontos mozzanat, hogy a fővárosi könyvtár története a „minden fontos irány képviselése” liberális elv jegyében indult. Ez az alapelv öröklődött, a későbbi autokratikus vagy diktatórikus évtizedekben meg-megtagadott, de teljesen soha el nem felejtett axiómává vált.

Hogyan történt az állomány átváltozása városigazgatásiból társadalomtudományivá? Könyvtártörténeteink itt titkos drámai fordulatot, fondorlatos konspirációval végrehajtott könyvtárosi manővert szoktak sejtetni, holott a korszerű (a Bárczy és köre által elképzelt) városigazgatási gyűjtemény a maga belső törvényei szerint is átnőhet – avatott könyvtárosi kezekben – társadalomtudományi könyvtárrá. A városigazgatáshoz jogi ismeretek szükségesek (kialakulhat a praktikumon túllépő jogi gyűjtemény), a városi közművek működtetése közgazdasági ismereteket igényel (ebből kinőhet a közgazdasági gyűjtemény), a tervezett nagyszabású szociálpolitikai program végrehajtásához szociálpolitikai irodalomra volt szükség, sőt az ezt megalapozó szociológiára is. A könyveknek sorsuk van, a könyvtári állományoknak pedig ezen túl öngyárapító – szükség esetén: önvédő – szerepük is. (A fővárosi könyvtár történetében eljönnek majd azok a pillanatok, amikor az állomány erősebbnek mutatkozott, mint a könyvtáros.)

Hasonló irányba hatott az olvasói igények ereje is. Kezdetben a könyvtár a városi tisztviselők intézménye volt, mely melleleg külső olvasókat is kiszolgált, utóbb a külső olvasók könyvtárává vált, mely a városi tisztviselőket is kiszolgált. 1904 után egyre nagyobb súllyal volt jelen egy sajátos olvasóréteg: újságírók, szerkesztők, szociológusok, a főváros új értelmiségéből azok, akiknek az igényei nem fértek be a hagyományos könyvtárak falai közé.

A szocializmus moralistája könyvtárat tervez: kísérlet a társadalomtudományi és a nyilvános közkönyvtár összefűzésére

A fővárosi könyvtár kacsaringós történetében 1910 hozta a legnagyobb fordulatot: ekkor határozták el a nyilvános városi könyvtár megszervezését, s a központja számára egy könyvtárpalota építését. Ehhez az anyagi alap is rendelkezésre állt, még a millenniumi lelkesedéskor tették félre egy reprezentatív kultúrintézmény számára. Most az angol „népházak” mintájára épült intézményt terveztek, központjában az angol–amerikai public libraryk mintájára szervezett nagy, modern könyvtárral, hozzá kapcsolódó előadótermekkel, klubhelyiségekkel.

A tervért indulásakor mindenki lelkesedett: az ekkor bontakozó magyar könyvtárügy szellemi vezetői már évek óta cikkeztek a public library meghonosításának fontosságáról, a város polgárai örültek, hogy Budapest új, szép közintézménnyel fog gazdagodni; de mindenekelőtt a polgári haladást igénylőknek az a csoportja lelkesedett, akik számára ez az „amerikai kultúrmű” – ahogyan egy újságíró nevezte – a radikális polgári haladás megvalósíthatóságának szimbólumává vált.

A városi könyvtárpalota ügye túlnőtt önmagán. Ahogyan egykor Széchenyi Ferenc gesztusa a magyar kultúra megőrzésének lehetőségét szimbolizálta, a Magyar Tudós Társaság könyvtárának alapítása az európaihoz kapcsolódó magyar tudományt is jelképezte, most ez a könyvtár önmagán túl a polgári haladást is jelentette. Megteremtése arra adott volna feleletet: átlátható-e a legfejlettebb nyugati kultúra intézményei a magyar viszonyok közé? (Szabó Ervin szavaival: „a Kelet és Nyugat válaszmegszgyéjén ingadozó, oly haladott, de annyira elmaradt országba, a mi szegény országunkba”?)

A könyvtár létrehozása mindenekelőtt Szabó Ervin számára vált jelképes jelentőségűvé, hiszen ekkor már meggyőződéssel vallotta, hogy a szocializmus felé vezető társadalmi változásokat az emberi szellem változásainak kell megalapozniuk, s a public library „az a csodálatos mozgalom, amely mindennél alkalmasabb az emberi szellem alkotásainak közkinccsé tételére.” Minden meggyőző erejét latba vetve érvelt az új intézmény mellett az 1910-es *Emlékirat*-ában, s ha van a magyar könyvtári szakirodalomban „látomásos” mű, hát akkor ez az.

De az indulatok sem maradtak el, az Emlékiratok nyomán a magyar könyvtártörténet egyik nagy vitája bontakozott ki. A kulcskérdés az volt, hogy milyen jellegű legyen a tervezett központi könyvtár: általános gyűjtőkörű közművelődési (ezen az állásponton volt a magyar könyvtárügy csaknem minden megszólaló véleményadó képviselője), vagy épüljön a meglévő társadalomtudományi gyűjteményre?

Szabó Ervin az utóbbi megoldást választotta. Nem csak azon egyszerű ok miatt, hogy a társadalomtudományi állomány már létezett, s a pusztá létével megvédte önmagát; döntése mögött a világképéből fakadó eszmei megfontolások álltak. Abból a meggyőződéséből indult ki, hogy a közművelődés igazi célja a társadalmi küzdelmekre és érvényesülésre való felkészítés, a közkönyvtárnak tehát mindenekelőtt a társadalomra vonatkozó ismereteket kell nyújtani a társadalom különféle rétegei számára más-más szinten. Megítélése szerint a központi könyvtár társadalomtudományi gyűjteménye a közművelődési jelleggel nem ellentétes, sőt nagyon is megfelel neki.

A könyvtárépítések számára részletes funkciótervet készített, ezek mindennél pontosabban mutatják: milyennek képzelte el az ideális központi könyvtárat. A terek megtervezésénél nem nehéz felismernünk: az egyre emelkedő emeletek a társadalmi ismeretek szintjei szerint rendeződnek, a hétköznapian egyszerű ismeretszerzéstől a tudományosig. A legalsó, a legkönnyebben megközelíthető szint, a mélyföldszint a napilapolvasóké: ide Szabó Ervin (a hajdani Népszava-szerkesztő) hatalmas, Magyarországon soha nem látott újságolvasó termet tervezett. A következő szint a könyvolvasóké, nagy, szabadpolcos (!) válogatási lehetőséggel; fölötte a tudományos folyóiratok olvasói kaptak helyet. A legfelsőbb szint a kutatóké, a társadalomtudósoké és a szociológusoké.

Ez a koncepció kizárta ugyan az irodalmi élményt vagy csupán kikapcsolódást keresőket, de befogadott mindenkit, aki a világról, a társadalomról tájékozódni akart, bármilyen szinten. Befogadta – külön részleggel – a gyerekeket, sőt a hátrányos helyzetű vakokat is.

Szabó Ervin álma a könyvtárról végül is álom maradt, a könyvtárépítés egyre húzódozó ügye a világháború kitörésével végleg lekerült a napirendről, a központi könyvtár új palota helyett egy ó iskolaépületet kapott, ebbe jószerivel csak a tervezett „legfelső emelet”, a tudósok könyvtára fért bele, a „szociológusok könyvtára”, vagy – ahogy az ellenkező világnézeti oldalon állók nevezték – „a szociáldemokrata párt házi könyvtára”, szükségszerűen irritálva a közvélemény egy részét. A Prokrusztesz-ágyban áldozatul esett a széles funkciójú, tágra nyitott központi városi könyvtár eszméje is, hosszú évtizedekre. A kényszer, mely a központi könyvtárat a szűk helyen a tudományos könyvtári szerepre korlátozta, idővel elfogadott elvvé vált.

Az ajándékozók trójai falovat küldenek a könyvtárba: bővülés az általános tudományos könyvtár irányába

Miközben Szabó Ervin 1910 őszén szakmai viták során védte meg a központi könyvtár társadalomtudományi jellegét, és hátrította át a humaniorákat, a szépirodalmat, a „régí és ritka, de inkább csak történeti értékű” műveket a régi tudományos könyvtárakra, a főváros már tárgyalásokat folytatott Szüry Dénes özvegyével, a 2000 kötetnyi régi és ritka, de inkább csak történeti értékű szépirodalmi gyűjtemény (a régi magyar irodalom editio princepsai 1767–1867 között) megvásárlásáról. A vételár 22 ezer korona volt, kétszerese a könyvtár egész évi könyvbeszerzési keretének (bár az intézmény a könyveket a várostól ajándékba kapta.)

Nem egyszerűen félreértésről vagy Szabó Ervin és a fővárosi tisztviselő Wildner Ödön közötti periférikus nézeteltérésről volt itt szó. A hagyatékok vétele, a nagy adományok állományba illesztése a kor könyvtári életének kikerülhetetlen velejárója volt, s különösen az volt a most induló nyilvános könyvtár számára, ahol a tervezett új könyvtárépület könyvállványainak négyötöde üresen maradt volna, ha a könyvtár mindössze a friss könyvtermés kereskedelmi beszerzésére szorítkozik. Az új, gyökeret még nem eresztett könyvtár kényszerű örömmel fogadta be a hagyatékokat, adományokat; a gazdag polgári gyűjtemények közintézménynek történő felajánlása egyébként is a kor arculatához tartozott. A fővárosi könyvtárba bekerülő gyűjtemények mögött – és itt kezdődnek a problémák – az

eredeti gyűjtők sajátos „látomásai és indulatai” munkáltak, s mindegyik mögött más és más. Szüry a magyar szépirodalom kis nemzeti könyvtárát álmodta meg, Ballagi röpiratgyűjteményével a magyar történelem könyvtárát, Vámbéry Ármin keleti gyűjteménye az Akadémiai Könyvtárával vetekedett, Zichy Jenő reneszánsz kódexe ismét más világba vezetett. A könyvtárba beáramló adományok trójai falónak bizonyultak, melyekből a nem tervezett és sokszor nem is kívánt művek regmentjei is bemasíroztak a fővárosi könyvtár állományába.

Itt kell szólnunk a Budapest Gyűjteményről is. Ez is örökség volt: a levéltáros, de könyvtárát is szervező Toldy László alapozta meg, Szabó Ervin átvette és továbbfejlesztette, nemcsak tisztviselői kötelességből, hanem lokálpatriótai meggyőződésből is.

Így hát kristálytisztá logikával felépített terve felbolyhosodott. Hogy megőrizze az elvek tisztaságát, az alapvető feladattól távolállónak érzett anyagokat különgyűjteményekbe szervezte. Szüry-gyűjtemény, Ballagi-gyűjtemény, Keleti-gyűjtemény... a törzsállományt egyre több különgyűjtemény vette körül. Gazdagította vagy fojtogatta? – felfogás kérdése. Mindenesetre a teoretikus könyvtárosi szándék és a fékezhetetlen vitalitású állomány párharcában olykor a könyvtáros, olykor az állomány került felül, s e küzdelem nyomán alakult ki az a sajátos, máshoz nem hasonlítható gyűjtemény, melyet Szabó Ervin halála után hátrahagyott.

A népbiztos könyvtárát modernizál(na): amerikai könyvtárügy szovjet módszerekkel

1919. március 21-én, a Tanácsköztársaság első napján *Dienes Lászlót*, a fővárosi könyvtár megbízott vezetőjét, kinevezték a Budapest vezetésével megbízott három fős népbiztosi kollégiumi tagjává, majd az ország könyvtárügyét irányító könyvtári politikai megbízottá is. A fővárosi könyvtár részére olyan kedvező hatalmi konstelláció jött létre, mely – legalább is a résztvevők érzése szerint – bármilyen elgondolást keresztülvihetővé tett. A „látomás” és az „indulat” monumentálissá növesztésének pillanata érkezett el a politikában és az ehhez most szorosan hozzákapcsolódó fővárosi könyvtárügyben is.

Hic Rhodus, hic salta – Dienes érzékelte, hogy itt a pillanat, mikor az ország és főleg a főváros könyvtárügye racionálisan átrendezhető, és hatalmi eszközökkel megteremthető a könyvtári modernizáció alapja. Létrehozható az „amerikai könyvtárügy, szovjet módszerekkel” (Tóth Gyula tömör összegezése szerint). A népbiztossá lett könyvtáros minden hagyományt félretéve tisztán logikai szempontokra épülő könyvtári rendszert tervezett: „Legyen mindenféle szakkönyvtár Budapesten, de mindegyikből csak egy” – mondta, s ennek megfelelően az alkalmazott tudományok könyvtárai mellett létre kívánta hozni a Nemzeti Múzeum hungarika megőrző könyvtárát, a Szellemi Tudományok Könyvtárát („legjobb volna az Egyetem könyvtárát és az Akadémiáét összeolvasztani”) és – ez volt legfőbb ambíciója – a *Társadalomtudományi Szabó Ervin Könyvtárát*.

Szabó Ervin eredeti koncepciója – mint láttuk – a társadalomtudományi és a nyilvános könyvtár ötvözete volt, és 1919 első hónapjaiban Kőhalmi Béla még úgy képzelte, hogy a könyvtár „a központi kultúrházzal, a fővárosi szabadtanítás tűzhelyével legyen kapcsolatos, úgy ahogy azt Szabó Ervin Emlékiratában kidol-

gozta”, Dienes viszont fundamentalistább volt, vegyítizta társadalomtudományi könyvtárat tervezett. Azt viszont hatalmasat, olyant, amelyik „az összes budapesti társadalomtudományi és közgazdasági könyvtárat magába olvasztva egyszerre Budapest legnagyobb könyvtárai sorába emelkednék.” Rövidesen a tervek még ennél is messzebbre száguldottak: „Ki fog épülni a kontinens legnagyobb szocialista könyvtára, melynek alapjai már készen vannak, és teljes kiépítése csak a megfelelő elhelyezés kérdése.” („Megfelelő elhelyezésül” Dienes a Hazai Bank Erzsébet téri palotáját – a mai angol követség épületét – szemelte ki és próbálta megszerezni, Kun Béla „súlyos jóakarátát” kérve.)

De térjünk vissza az egyre merészebbre törő látomások és indulatok világából a központi könyvtár tényleges világába, a Gróf Sándor utcai egykori iskolaépületbe, ahol most Braun Róbert (szintén Szabó Ervin-tanítvány) vezette az intézményt. A polgári radikális nézeteket valló Braun a Tanácsköztársaság politikai elveivel nem mindenben értett egyet, de látta, hogy a könyvtár óhajtott fejlesztése most a politikai hatalom eszközeinek igénybevételével megvalósítható. Braun 1919 tavaszán az értelmiség nagy részének sajátos útját járta: szerette volna intézménye modernizációja érdekében kihasználni a hatalom nyújtotta lehetőségeket, de igyekezett a diktatúra radikális szélsőségeitől elhatárolódni, óvakodott intézményét teljes egészében hozzákapcsolni egy szűk hatalmi bázishoz.

A politikai hatalomhoz való kapcsolódás és a viszonylagos függetlenség kérdése merült itt fel, sokkal élesebben, mint a Bárczy-féle „városi hatalom védte bensőség” időszakában. A történeti hűség szempontjából meg kell azonban jegyeznünk, hogy a közvetlen utókornak nem sok érzéke volt a könyvtárosi magatartások finom distinkciói iránt: Dienest is, Braunt is kizárták a könyvtárosok sorából.

A muzeológus könyvtárat konzervál: „egyetememes jellegű kultúrkönyvtár”

1919 augusztusa után a fővárosi könyvtár története legnagyobb válságát élte át. A felkorbácsolt indulatok viharában nemcsak vezető munkatársait bocsátották el, hanem az intézmény egész léte is kérdésessé vált. A társadalmi földesuszamlás nyomán kicsúszott alóla a talaj: egyszerre veszítette el társadalmi támogatottságát és eszmei létalapját.

A vesztett háború és a bukott forradalmak után a magyar társadalom szellemi életében gyökeres fordulat történt. Elhalványult a mindent megoldó társadalmi haladásba vetett optimista hit, a szocializmus eszméje kompromittálódott, a szociológia mint az élet kérdéseire feleletet adó tudomány az értelmiség nagy részénél hitelét veszítette. Előtérbe kerültek a konzervatív értékek.

Látványosan összeomlott az az eszmei fundamentum, melyre Szabó Ervin a könyvtárat építette. Sokan úgy vélték, hogy a változások a fővárosi könyvtárat is maguk alá temették, a romokból csak valami egészen új, szigorúan ellenőrzött állami intézmény építhető újra. S nem volt olyan társadalmi csoport, mely képes lett volna a könyvtárat régi formájában megmenteni. Korábban, Szabó Ervin idejében „a szociáldemokrata párt káderei itt kapták meg könyveiket marxista fejlődésük elősegítésére, a haladó polgári értelmiség, mely a Huszadik Század és a

Galilei Kör körül csoportosult, a fővárosi könyvtár könyvein nevelődött” – írta nosztalgikusan a régi könyvtárosi gárda egyik emigrálni kényszerült tagja, de csaknem szóról szóra ezekkel a szavakkal érvelve írták meg azt a minisztériumi feljelentést is, mely a könyvtár teljes leépítését, átalakítását javasolta.

Átmeneti megbízással a rangidős tisztviselőt, *Kremmer Dezsőt* nevezték ki könyvtárvezetőnek. Az ő személyisége, szerepvállalása ebben a helyzetben kulcsfontosságúvá vált.

Kremmer a lelke mélyén muzeológus volt: a városi múzeumból érkezett a könyvtárba, ott a történeti jellegű Budapest Gyűjteményt vezette, de könyvtárosként is még éveken át muzeumi szakkikkeket írt. Elkötelezett híve volt a konzervatív értékeknek. A nagybetűs Kultúra, a korhoz nem kötött Jó és Szép voltak vezérszavak, a könyvtári ideálképe is egy olyan intézmény volt, mely a humán örök értékeit volt hivatva szolgálni. Amit a Szabó Ervin-i koncepció a peremvidékre szorított: a humaniorákat (a filozófiát, művészeteket, irodalomelméletet, történelemtudományt) Kremmer beemelte a központba, a korábban hangsúlyos szociológiának és politikának viszont megszüntette privilegizált helyét. A könyvtár ezzel – gyűjtőkörét tekintve – elvesztette sajátos társadalomtudományi jellegét, és általános tudományos jelleget öltött. Pontosabb azonban, ha a Kremmer által megfogalmazott „egyetemes jellegű kultúrkönyvtár” megnevezést használjuk, hiszen a természet- és az alkalmazott tudományok most is kimaradtak a gyűjtőkörből.

Kremmer könyvtárideája közeli rokonságban állt Klebelsberg művelődéspolitikai nézeteivel. A miniszter egyfelől a tudományos könyvtárak rangemelésére törekedett, másfelől népkönyvtári hálózatot akart szervezni, a városi könyvtárak ügye kívül maradt látómezején. Kremmer legfőbb szakmai ambíciója a központi könyvtár „tudományos könyvtárrá” emelése volt (a hálózatot viszont némely vonatkozásban „népkönyvtárosította”, de ez most nem tartozik témánkhoz), ugyanakkor süllyesztőbe került a public library jellegű, mindenki előtt nyitva álló városi közkönyvtár eszméje.

A fővárosi könyvtár minden „könyvtár-látomásos” igazgatója egyúttal szenvedélyes könyvtárépület-tervező is volt. Kremmer sem volt kivétel: igazgatói pályafutása – s egyben élete – utolsó évében felcsillant a remény egy új, nagy könyvtár felépítésére, ekkor minden energiáját az eszményeinek megfelelő reprezentatív könyvtárpalota megtervezésére fordította. Szakmai nekrológja is mint tragikusan félbetört sorsú könyvtárépítőt búcsúztatta. S ha az általa tervezett új épület lehetősége füstbe is ment, halála után néhány hónappal megállapodás született a Wenckheim-palota megvételéről. Bár ennek átalakítását már utóda, Enyvvári Jenő vezényelte le, az új könyvtárban mégis Kremmer könyvtári eszméi öltöttek testet.

A Wenckheim-palotát illetően sokan vitatták: alkalmas-e könyvtárnak? Helyesebb így kérdezni: milyen könyvtárnak alkalmas? A Szabó Ervin-féle public librarynek egyáltalán nem, a Kremmer féle, a közművelődési funkciókról lemondó hagyományos tudományos könyvtárnak igen. A palota tereinek 1929/30. évi átalakítása során a tervezők lemondtak a nagy szabadpolcos térről, a gyerekkönyvtárról, az utcáról elérhető napilapolvasóról, pusztán a könyv- és a folyóirat-olvasó kettősségét tartották meg, ugyanakkor a Szabó Ervin által hátra helyezett különgyűjtemények most reprezentatív termeket kaptak. A könyvtár külső megjelenését illető elvárás ugyancsak megváltozott: Szabó Ervin az építésztlől átlátszó, derűs,

semmit sem rejtegető külsőt kért az „ünnepélyesen dagályos, törvényszékre emlékeztető” könyvtárpépülettel szemben, most a könyvtár külsejétől az emelkedettség, az ünnepélyesség kifejezését várták el. A Wenckheim-palota művészi neobarokk bejáratával, felemelő, a hétköznapi világától elzáró lépcsőfeljárójával, nagy és elegáns termeivel messzemenően megfelelt az új koncepciónak. Pontosan érzékelték ezt a kortársak is. „Felemelő érzés belépni a profán utcáról a könyvek templomszerű palotájába” – írta az Új Főváros riportere. – „Minden csillog, minden fényes, mindenén érzik a hallatlan erőfeszítés, mellyel mi szegény gazdagok Budapest kultúráját fokról-fokra emeljük a tökéletesség felé.”

Filozófus a kormánykeréknél: a könyvtár csendes visszarendeződése

Mikor *Enyvvári Jenő*, a Philosophiai szótár írója 1926-ban átvette a vezetést, mintha már egyértelműen eldőlt volna, hogy a központi könyvtár a három modell közül, elhagyva a közművelődésit és a társadalomtudományit, az általános tudományos könyvtárat valósítja meg. 1925-ben „Könyvtári szabályrendelet” intézkedett erről, de erre tolt a könyvtárat a korszellem és az új épület is. Az elődök által összegyűjtött állomány azonban – nem először a fővárosi könyvtár történetében – élte a maga külön életét és megvédte magát. A társadalomtudományi jelleg megmaradt, előbb csak rejtetten – mert Kremmer látványosan elmarasztalta ugyan nagy elődje „egyoldalúságát”, de az összegyűjtött állományt azért gondosan megőrizte –, utóbb már nyíltan is. Enyvvári látta, hogy a korábban kiátkozott szociológia, bár megváltozott jelleggel, de ismét keresetté válik, különösen a szociálpolitika iránti kereslet újul fel, s e téren az olvasói igények mind a fővárosi könyvtárban jelentkeznek. Vérbeli könyvtárosként az igények diktálására és az állomány belső törvényeire jobban figyelt, mint a hivatali rendeletekre. A szabályrendelet paragrafusait figyelmen kívül hagyva 1934-ben már nyíltan kimondta: „A Fővárosi Könyvtár központjának a szociológia és a közgazdaságtan kiépítése volt mindig a főerőssége. Most, mikor ezek felé a kérdések felé világszerte oly nagy figyelem fordul, legalább egy könyvtár legyen az országban, mely ezekben tájékoztatni tud.” A fővárosi könyvtár olyan Déva várának bizonyult, melynek falait időnként újjáépítették ugyan, de abba a könyvtárigazgatók beépítették elődeik látványosan megtagadott eszményeit is.

Beépült az új könyvtárba a „tudományos könyvtárként minden fontos irányzatnak helyet adunk” elve is. Ezt a liberális elvet könyvtárosként Szabó Ervin is, Kremmer is vallotta, csak éppen ellenkező céllal: Szabó ennek segítségével tudta behozni a könyvtárba a radikális politikai irodalmat, Kremmer viszont ennek segítségével zárta ki a politikát: így akadályozta meg pl. azt, hogy 1919 telén elpusztítsák a könyvtár szocialista gyűjteményét. (A könyvtártörténeti közhittel ellentétben nem égtek könyvmáglyák a könyvtár udvarán, csak a Tanácsköztársaság több száz példányos brosrúrait szolgáltatták be, Kremmer az indexre tett könyvek két-két példányát a BM-utasítás ellenére megőrizte.)

Kremmer is, Enyvvári is tapasztalhatták 1919-ben, hogy a politika egyoldalú benyomulása a könyvtárba mit eredményez. Enyvvári egyébként is apolitikus alak volt, és saját bevallása szerint nem a nagy eszmék vonzották a könyvtárba,

hanem annak sajátos rendje ragadta meg. Kívül maradt az ideológiai harcokon, nem tett politikai nyilatkozatokat, (csak az európaiság mellett foglalt állást: „Mi nem politizálunk, de csak olyan könyveknek adunk helyet, melyek nem irányulnak az európai kultúra ellen” – összegezte elveit). A központi könyvtárat nem az osztályharc fegyvertárának tekintette, nem is a kultúra templomának, hanem egyszerűen egy jól működő üzemnek. És az üzem jól működött. Már nem Szabó Ervin nagyszerű álmait valósította meg, de még sokat megőrzött az ő könyvtári eszméiből. Olvasóközönsége már nem hasonlított a századforduló utáni radikális értelmiségi olvasótáborra, helyette a két világháború közötti polgári középosztály jelenléte volt a jellemző, de a könyvtár végső soron mégis teljesítette elemi hivatását: információival hozzájárult a kor társadalmi kérdéseinek megválaszolásához. Pontosan megfogalmazta ezt a levél, melyet 1932-ben a magyar tudomány 32 eminens képviselője írt Budapest polgármesterének az állománygyarapítás keretének növelése érdekében. Szerintük a magyar könyvtárak közül elsősorban a fővárosi könyvtárnak volt köszönhető, hogy „olyan színvonalon tudtunk maradni, hogy nagyjából követhettük a világ szellemi haladását. A Fővárosi Könyvtár a szociális problémának nálunk eddig is speciális könyvtára volt, és olyan problémákhoz, mint a gazdasági válság leküzdése, a közigazgatás reformja, a munkanélküliség megszüntetése kitűnő anyagot gyűjtött össze, mely különben hozzáférhetetlen maradt volna a nemzeti problémák megoldására hivatottak előtt.”

Hóman Bálint közoktatásügyi miniszterként már-már attól tartott, hogy az országos jelentőségűvé nőtt fővárosi könyvtár „rövidesen túl fogja szárnyalni mind az Egyetemet, mind a Nemzeti Múzeum könyvtárát.” Alaposan tévedett: nem a könyvtár szárnyalta túl a többi, hanem a világpolitika eseményei a könyvtárakat. A fővárosi könyvtárnak 1944-ig kényszerű kompromisszumok árán sikerült még megőriznie lényegében apolitikus, a szélsőségektől elhatárolódó jellegét. A könyvtár vezető gárdája a háború éveiben egyre jobban a német hatalmi politika ellen fordult. A német megszállás, illetve a nyilas hatalomátvétel idején Enyvvárit kényszernyugdíjazták, a teljes felső vezetést fegyelmi úton felfüggesztették, a Budapest Gyűjteményt vezető Kelényi Bélát letartóztatták és megölték. A könyvtár vezetését az ostrom előtt a könyvtár nyilas vagy hasonló érzelmű kistisztviselői vették át, de ekkor már nem volt mit vezetni, az egyetlen valódi kérdés az állomány megvédése volt. S bár a könyvtártól százegynéhány méterre, a Kálvin téren folyt le Budapest ostromának egyik legpusztítóbb csatája, a Wenckheim-palota kisebb-nagyobb sebekkel ugyan, de állva maradt.

Holnapra megforgatjuk az egész világot, vagy legalább is a központi könyvtárat: emelt szintű közművelődési könyvtár

A háborús belövések sebeit a Wenckheim-palotán 1945 után rendbehozták ugyan, de a régi tudományos könyvtár alól fokozatosan kicsúszott a talaj. Korábban a város humán értelmiségének leglátogatottabb könyvtára volt, a kor társadalmi kérdéseire választ keresők itt találták a leggazdagabb információforrást, a baloldali szellemű irodalom pedig szinte kizárólag itt volt hozzáférhető. A több évtizeden át kimunkált, megőrzött vezető szerep most elveszni látszott. A város többi nagy tudományos könyvtára is egyre nyitottabbá vált, megszűnt a fővárosi könyvtár hegemon

szerepe. A Szabó Ervin Könyvtár – 1946 májusától így nevezték – fokozatosan elhagyták régi olvasói (többek között a régi állomány használatának egyre erősebb korlátozása miatt), a kor új olvasóközönsége, pl. a növekvő számú egyetemi–főiskolai hallgatóság pedig több más könyvtárat is talált magának.

Elkerülhetetlenné vált a központi könyvtár szerepének újrafogalmazása.

Dienes László – aki 1946 januárjától vezette a könyvtárat – a hazai könyvtárügy egészében gondolkodva néhány erőteljes tudományos könyvtár egyértelmű profil-meghatározásában látta a jövő útját, s ennek keretében saját könyvtárának a vegyítiszta szociológiai szakkönyvtár szerepét szánta. A forradalmár nagyvonalúságával mondott le a 25 év alatt hozzászánt feladatokról és állománytestekről, a humaniőrakról, sőt lemondani készült a Szabó Ervin-i idők Budapest Gyűjteményéről is. Mint 1919-ben, még most is hitt abban, hogy a múlt zavarosnak tűnő, bár a maguk módján működő formációit nyugodtan fel lehet áldozni egy racionálisan elképzelt jövő oltárán. Ezért a jövőért azonban a jelen látványos sikereiről is le kellett volna mondani: egy tudományos szakkönyvtárba aligha lehetett volna az olvasóknak azt a tömegét becsalogatni, amit a tervszámok előírtak. Dienes a kérdés ellentmondásosságát világosan megfogalmazta a könyvtár fenntartója számára: „Mi magunk – követve Szabó Ervin hagyományait – társadalomtudományi könyveket gyűjtünk. A profilunkhoz való ragaszkodást megnehezítik olvasóink, akik hozzászoktak, hogy a múltban megtalálták könyvtárunkban a legkülönbözőbb tudományok körébe tartozó könyveket, ha rendszertelenül is... Vagy ragaszkodunk a profilhoz és ezzel következetességgel megalapozzuk egy szakmai szempontból teljes és kifogástalan szakkönyvtár jövőjét, de ezzel együtt számolunk azzal, hogy könyvtárunk látogatottsága kisebb lesz. Másik lehetőségünk, hogy szakkönyvtár helyett az általános tudományos könyvtár útjára lépünk, ezzel könyvtárunk jövőjét veszélyeztetjük, de olvasótáborunkat a jelenben könnyűszerrel növelhetjük.”

Ha nem tudnánk, akkor sem lenne nehéz kitalálnunk az ötvenes évek ismeretében, hogy melyik út győzedelmeskedett. A szociológia szó nem csengett jól (az Új magyar lexikon polgári áltudománynak minősítette), az igazi társadalomtudomány a marxizmus–leninizmus volt, ennek kiemelt gyűjtője pedig a Munkásmozgalmi Intézet könyvtára lett. A fővárosi könyvtáron belül egyre nőtt azok tábora, akik a kibontakozás útját a másik irányban keresték, a központot mint közművelődési funkciókat is betöltő könyvtárat képzelték el.

Az eszmét már Szabó Ervin is megfogalmazta (majd a megfelelő könyvtárépület hiánya miatt el is temette), Kremmer, Enyvvári még mélyebbre ásták. Most viszont a kor szelleme ennek az ideának kedvezett: egybeesett a kultúra demokratizálódásának elvével, s innét tekintve a városi könyvtár eddigi magatartása arisztokratikusnak minősült. Ezt erősítették az olvasói igények is (melyeket egy 1949-es nagyszabású kérdőíves felmérés demonstrált), a könyvtár hivatalos beszámolója is ezekre az igényekre hivatkozott, melyek „eltolták a könyvtárat az általános közművelődési jelleg felé.” Az igényeket azért is komolyan kellett venni, mert mögöttük potenciális könyvtárlátogatók álltak, akikre az olvasói létszám emeléséhez – melyet szigorú tervszámok írtak elő – feltétlenül szükség volt. 1950–51 között, miközben a hálózat hatalmas erőfeszítésekkel megduplázta olvasótáborát, a központi könyvtár olvasóinak száma stagnált. Mindez az új könyvtárideát erősítette: a Wenckheim-palota nyissa tágra kapuit, a népszerűbb olvasmányok – ismeretterjesztő művek, szépiro-

dalom – meghonosításával vonzzon magához szélesebb közönséget, vállaljon emelt szintű közművelődési könyvtári funkciókat.

A könyvtár határozatlan léptekkel bár, de elindult a széles körű közkönyvtár felé vezető úton. Ám mindjárt bele is ütközött a legnagyobb akadályba: a Wenckheim-palotát nem széles olvasótáború tömegkönyvtárnak tervezték. Az épületbővítési tervek kútba estek (a megígért szomszédos Reviczky utcai épületbe akarták átvinni a „marxista–leninista részleg”-et), a beáramló új olvasóknak ezért a Budapest Gyűjtemény tudományos olvasószobáját nyitották meg. (Magát a Budapest Gyűjteményt a Fővárosi Múzeumnak akarták rövidesen átadni.) Az olvasótábor rohamosan nőtt, két év alatt megháromszorozódott (zömmel egyetemi–főiskolai hallgatók jöttek), a könyvtár azonban távolról sem hasonlított egy modern public library-re. A régi funkciókról nem tudott lemondani, az újakat nem tudta igazán kialakítani, az egyre eklektikusabbá váló intézményt enyhe anarchia jellemezte. A jövő szempontjából azonban ezeknél az anomáliáknál fontosabb volt egy gondolat újrafogalmazódása: több évtizedes tetszhalála után annak a kimondása, hogy a központi könyvtárra a meglevőnél tágabb feladat várna, hogy a közművelődési funkciók is hozzátartoznának egy teljes körű városi könyvtárhoz. Zümmögni kezdett a fülben a bogár. De még nagyon sokáig csak halkán zümmögött.

A nyugalomra vágyó expolitikus könyvtárat navigál: eklektikus könyvtár, modern közkönyvtári vágyálmokkal

A forrongások, a szenvedélyes, mindenáron való változtatni akarások kora az ötvenes évek elejével az ország kulturális életében is, a könyvtárban is elmúlt. A fővárosi könyvtárban a félig végbe vitt változtatások felemás állapotot eredményeztek: egyaránt jelen volt a (korábban Dienes által pártfogolt) társadalomtudományi könyvtár, a múltból örökölt humán gyűjtőkörű könyvtár és a most elindított, de megcsökött közművelődési könyvtár.

Látomásos könyvtárigazgatók helyett most hivatali vizsgálatok cövekelték ki a könyvtár útját. Egy 1954-es minisztériumi felülvizsgálat úgy vélte: a zavart tovább növelő átgondolatlan fejlesztések helyett higgadtan végig kell gondolni, hogy mit akar és – reálisan számolva az adottságokkal – mire képes a fővárosi könyvtár. Felszólították az intézményt: vizsgálja meg maga, hogy lehetőségei milyen tudományos és közművelődési feladatok ellátását teszik lehetővé.

A könyvtár számot vetett a lehetőségekkel. Immár nem akarta a múltat eltörölni: vállalta a humaniorákat és a történeti értékű anyagot, a szépirodalmat is (visszafogottan), a társadalomtudományt (szelektálva) és a közművelődési könyvtári szerepet (igen erős szűrővel). A múltban kialakult adottságoknak megfelelő, az egyes funkciók között egyensúlyt tartó, használóinak tetsző, de eklektikus könyvtár jött létre.

A könyvtár igazgatója az egykori szociáldemokrata politikus, *Révész Ferenc* lett. Több mint két évtizedig állt a könyvtár élén, gondosan ügyelve arra, hogy a könyvtár elkerülje a veszélyesen megrázkódtató kalandokat. Könyvtárvezetésének időszaka a Kádár-korszakra esett.

A korábbi fél évszázad egymást követő radikális fordulataihoz képest a nyugalom időszaka jött el. Az egyes részlegek éltek a maguk külön életét, dolgoztak,

gyarapodtak, fejlődtek, új feladatokat vállaltak. A Budapest Gyűjtemény az '50-es évek elején történt szétverése óta nemcsak magára talált (1955-től önálló részlegként), hanem megközelítette a Kelényi-időszak fénykorát, sőt bibliográfiai teljesítményével túl is szárnyalta. A szociológiai tevékenység, párhuzamosan a szociológiának mint tudománynak országos elismerésével, egyre igényesebb lett, a könyvtár 1968-tól országos szociológiai szakkönyvtárrá minősült. 1964-ben létrejött a Zenei gyűjtemény. Az olvasótábor is növekedett, jóllehet a tervezett „emelt szintű” közművelődési szolgáltatások csak néhány területre terjedtek ki. Ám miközben az egyes részlegek a maguk módján növekedtek és fejlődtek, a könyvtár egésze fölött mintha megállt volna az idő. Jellege, szervezete, könyvtári technológiája megmaradt az évtizedekkel korábban kialakult keretek között, az alapstruktúrához senki nem akart nyúlni. Minden láng csak részekben lobbant.

Időközben a magyar közművelődési könyvtárügyben új, friss szelek kezdtek fújni. *Sallai István* csapata megfogalmazta a korszerű városi könyvtár ideálképét, melynek eszmei alapja az információk lehető legszélesebb köréhez való minél zavartalanabb hozzájutás elve volt a városlakók minden rétege számára. Az új elv új építészeti, téralakítási formát követelt. Szakítva a hagyományos felosztással (kölcsonzó, könyv- és folyóirat-olvasó, raktár) az új modell az oldott „klubszerű” övezettől a nagy szabadpolcos böngésző téren át vezetett az elmélyült olvasás csendes övezetébe (kísértetiesen emlékeztetve Szabó Ervin egykori tervére is).

1970-ben megszületett a szocializmus korszakának első igazán nagyvonalú víziója egy új keretek közé kerülő és jellegében is megújuló nagy fővárosi könyvtárról. *Sallai István* (*Tombor Tiborral* közösen) kidolgozta a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új épületének tervezési programját abban a meggyőződésben, hogy „a modern központi épület hiánya akadályozta meg a korszerű könyvtári rendszer és szemlélet kialakulását Budapesten.” A tervezők előtt egy új központi könyvtár képe lebegett, mely „gyűjteményi és szolgáltatási szempontból nem lehet zárt: minden jelentkező olvasó igényét ki kell elégítenie korra, műveltségi állapotra, iskolai végzettségre való tekintet nélkül, a kezdő olvasóktól a tudományos kutatókig, a szakirodalmat kereső mérnökökig.”

A merész látomást konkrét építészeti tervek sora követte. Ezek 20-30 ezer négyzetméteres impozáns épületet rajzoltak papírra. Mindegyiknek szembe kellett nézni azonban a kérdéssel: mi legyen a Wenckheim-palota szerepe? Egy 1974-es tervezet egészen új könyvtárral számolt, mellette a palota csak hivatali és reprezentatív célokat szolgált volna. A négy év múlva elkészült terv a palotában hagyta a különgyűjteményeket, vele átellenben épült volna fel a modern könyvtár, a Baross utcán átfelőlő sóhajok hídjával összekötve. Egy másik egykorú terv viszont az Őrs vezér terén épített volna fel egy vadonatúj, nagy alapterületű könyvtárat.

1970 után 4-5 évenként hangzott el biztatás és készült egy-egy új építészeti terv. A központi könyvtár kezdett a kettős életű golyakalifára hasonlítani: álmaiban már a legmodernebb nyugat-európai könyvtárban élt, a valóságban viszont a már fél évszázada is avult keretek között, és semmi erőfeszítést nem tett azért, hogy belső viszonyait modernizálja. Az álmok és a valóság világát szinte semmi nem kötötte össze.

* * *

Szintézis? Múlt és jövő együtt, lemondások árán

Egy álom lassan szertefoszlott: a fővárostól mintegy kész ajándékba kapott monumentális könyvtár lehetősége a '80-as évek során egyre kérdésesebbé vált. Az intézmény új vezetői, *Kiss Jenő* főigazgató és helyettese, *Papp István* (Kőhalmi Béla egykori tanítványaiként a public library elkötelezett hívei), stratégiát váltottak: lépésről lépésre törekedtek elérni azt, ami egy csapásra most már nem látszott megvalósíthatónak. A már korábban könyvtári kezelésbe került szomszédos Baross utcai épület mellé 1986-ban sikerült megszerezni a Wenckheim-palota melletti (Reviczky utcai) házat, majd a közvetlen közelben levő, Ötpacsirta (egy időben Dienes László-, más időben Eszterházy-) utcai Pálffy-palotát. Most már három másik épület állt a könyvtár rendelkezésére a palota szomszédságában. Nem kevésbé volt fontos a negyedik, az 1996-ra felépült intézményi szolgáltatóház, amely tehermentesítette a Wenckheim-palotát a sok helyet rabló technikai funkcióktól.

Fokozatosan átértékelődött a palota szerepe is: ami eddig könyvtári szempontból csak nyűgnek látszott, most sajátos értékévé vált. Számos nyugati építészeti rekonstrukció mutatta, hogy a felújított épületben megvalósított modern működés milyen varázst tud kölcsönözni egy intézménynek.

Formálódni kezdett egy új vízió: a múlt által hagyott mag köré, abból kinövesztve építeni ki egy új, modern könyvtárat.

Mindezzel párhuzamosan fokozatosan módosult a könyvtár vállalható alapfunkcióiról való felfogás is. Az 1988-as vita után a könyvtárvezetés deklarálta a központi könyvtárra vonatkozó modernizációs törekvéseit, és – ami egészen új volt – ezeket most már nem kötötte az álmodott új épület elnyeréséhez – tehát nem hártotta át a bizonytalan jövőre –, hanem már a régi keretek között elkezdte megvalósításukat. A nyitás első lépése a hagyományos szolgáltatásoktól eltérő, a nagy nyilvánosság felé vezető Közhasznú Információs Szolgálat megszervezése volt, ezt a korszerű működési rendszer egyes elemeinek fokozatos – és indulatos vitáktól kísért – kiépítése követte. „A döntő változást a szabadpolcos rendszer bevezetése jelentette, ami kihatott a könyvtár egészének gondolkodásmódjára, munkastílusára és technológiájára” – emlékezik vissza egy résztvevő. Ebbe az irányba hatott a számítógépes rendszer kiépülése is, amely természetesen nem csak technológiailag jelentett újat. A '90-es évek végére egyrészt kialakultak az építészeti feltételek, másrészt a könyvtár szemléletmódjában, szakmai gyakorlatában is felkészült az új szerep vállalására.

1998-ban megkezdődött a három régi épület rekonstrukciója, egyéolvasztása. A terveket előzőleg még a Papp István vezette munkacsoport készítette, a munkákat innét már az intézmény új igazgatója, *Fodor Péter* szervezte és irányította a *Deák Sándor* gazdasági igazgató által vezetett gazdasági-műszaki apparátussal. 2000-ben az új épületrész, majd 2001-ben a restaurált palotakönyvtárral együtt a teljes együttes megnyitotta kapuit.

Az építész szakemberek elismeréssel nyilatkoztak a múltat a korszerű jelennel egybeötvöző megoldásról. Könyvtárosi nézőpontból ugyancsak a hagyományos és az újonnan vállalt – bár már régóta hiányolt – városi könyvtári funkciók sikeres összeillesztése az új könyvtár legszembetűnőbb erénye. Az új épületről való lemondásnak természetesen ára is volt: a teljes körű városi könyvtárnak nem minden eleme valósult meg. Az a bizonyos „szakirodalmat kereső mérnök” – akit Sallai emlegetett – ma sem találja meg itt a könyvét. A könyvtár jellegét továbbra is a

gazdag társadalomtudományi állomány és szolgáltatás, az igényesen válogatott humaniorák jelenléte és az alkalmazott tudományok erős hiánya jellemzi, ahogyan azt száz év kikovácsolta. Száz év nagy idő és nagy erő.

Epilógus

Legyen szabad egy történettel – ha úgy tetszik: egy fikcióval – befejeznem. Csoportot kalauzoltam az új könyvtárban, egy kis létszámú, de igen élénken érdeklődő társaságot. Először az új épületrész egy forgalmas pontján álltunk meg (legalább két egyetemre való hallgató nyüzsgött itt egyszerre), és itt megszólítottam csoportom egyik tagját:

– *Tisztelt Kőhalmi Tanár Úr, Ön, aki valaha könyvtárosként olyan sokat tett, szólt és írt a fővárosi könyvtár szociálpedagógiai tevékenysége érdekében, milyenek látja ezt a könyvtárat?*

– – válaszolta Kőhalmi Béla.

Később a szociológiai olvasóteremben a csoport egy másik tagjához, Dienes Lászlóhoz fordultam:

– *Mint ez a terem is mutatja, sikerült megvalósítani, amiért Ön annyit küzdött: önálló olvasóterem, gazdag szociológiai folyóirat-gyűjtemény, önálló társadalomtudományi tájékoztatás. Persze megváltozott olvasókkal, megváltozott társadalmi szereppel, s nem az Ön által tervezett egyértelmű városi könyvtáriügyben. Mi minderről a véleménye? Elégedett ezzel?*

– – felelte Dienes László.

– *Itt vagyunk a Budapest Gyűjteményben, amit Ön szervezett meg annak idején – fordultam a harmadik látogatóhoz. – Hogyan látja: jól őrizzük régi értékeinket?*

– – mondotta Kremmer Dezső.

– *Mi is átrendeztük némileg a Wenckheim-palotát, az egyes termek más szerepet kaptak, de a műemlékesek az Ön átalakítását tekintették alapnak. Hogy tetszik?*

– – válaszolta Enyvvári Jenő.

Körsétánk végeztével elfogódott zavarban tettem fel kérdésemet a város első könyvtárnokának:

– *Mi sok mindenben példának tekintettük az Ön koncepcióját, ha némely dologban el is tértünk tőle, de hogyan látja Ön a mi alkotásunkat?*

– – fejtegette hosszan Szabó Ervin.

Szabadkoztam: olyan sok minden történt ebben az országban és ebben a könyvtárban is száz év alatt, nem tudtam ilyen röviden mindezt elmondani. Ön a városi nyilvános könyvtárat egy írásában „csodálatos mozgalom”-nak nevezte. Engedje meg, hogy összegezésül a könyvtár történetét az Ön legkedveltebb költőjének két sorával jellemezzem: „S életük ez a mérsékelt csodáknak, / Mikben mégis ős állandóság vágtat”.

Katsányi Sándor

Egy évkönyv* margójára

A főiskolai szintű népművelő–könyvtáros képzés negyven esztendő s jubileumát ünnepelte 2003-ban Debrecen felsőoktatása. Az ünnep alkalmából igényes és ízléses külsejű évkönyvet adtak ki. Benne komoly tanulmányok elemzik, tárják fel a képzés történetét és szellemiségét; nagyon emberi, szép emlékezők mutatják be a hallgatók egykori életét; fotók dokumentálják a történéseket, s megismerhetünk egy keveset az egykori hallgatók irodalmi kísérleteiből is. (Magam szívesen olvastam volna közöttük például Eszterhás Ferenc verseit.)

A képzés, a szak jelentőségét sokan és sokszor megfogalmazták. Ha volt a pártállami időknek sikertörténete, akkor ez a törekvés volt az, amely megpróbálta a kultúra valódi értékeit valódi közönséghez eljuttatni. Igaz, olykor túlzottan propagandisztikus céllal, igaz, olykor az ideológia letörhetetlen bilincseiben vergődve, de (példaként említve) a könyvkiadás és könyvterjesztés sikerei vitathatatlanok. Az egykori népművelésben több az ellentmondás: értelmezési és tartalmi viták, módszertani és szervezeti apróságok néha túlnőttek a tartalomra, célra, és a korlátok itt élesebben rajzolódtak ki. Mégis itt is élt és hatott a kreativitás szelleme és igénye.

Alapvető és sokszor bizonyított tény: a főiskolai képzés olyan tartalommal folyt, hogy biztosítani tudta a települések számára a főállású művelt könyvtárosokat, népművelőket. Ezt megelőzően nagyon esetleges és vitatható volt a káderutánpótlás, annak ellenére, hogy a Népművelési Tanácsadók létrejöttével (1959–1961) rendkívüli továbbképzési hullám indult el ezen a területen. De hát ez a továbbképzés sem oldhatta meg a képzetlen népművelők révén (is) előállott helyzetet. Az a település volt nagyon szerencsés, ahol pedagógusok tartották kezükben a kultúra gyepőjét, közöttük például olyanok, mint a nagyrábéi Borsos Laci bácsi a maga megszállott közösségteremtő indulataival. Nem volt azonban ritka az olyan eset, amikor a máshol meg nem felelő „kádereket” dugták el könyvtárakba, művelődési házakba. A főiskolai képzés eredményeként zömmel képzett, okos, lendületes, változtatni, cselekedni akaró fiatalok kerültek a nagyobb településekre, és ennek gyakorlati eredménye hamar megmutatkozott. Magam is közel álltam a népműveléshez és könyvtárügyhöz még azután is, hogy elcsábított az „acélhegyű ördög”, az újságírás. Személyesen is tapasztaltam, hogy megpezsdült valami, és emlegethetnék fiatal népművelőket, könyvtárosokat, akik elszánt akarattal próbáltak légvárak és kártyavárak helyett legalább kicsi kunyhókat építeni a tiszta emberi szónak.

A képzés szelleméhez tartozott, hogy felkeltette a fiatalok érdeklődését a műveltség sok-sok más területe iránt. A főiskola elvégzése után – miután erre a lehetőségek megnyíltak – nagyon sokan szereztek egyetemi diplomát is, nemcsak

* A debreceni népművelő–könyvtáros képzés jubileumi évkönyve 1963–2003. Debrecen, 2003. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola. 264 p.

könyvtárosít vagy népművelőit, hanem irodalom, történelem és más szakokon. Az a szomjúság, amit a debreceni főiskola oltott beléjük, a legtöbb volt hallgatóban egy életre megmaradt. Érdeemes ma körülnézni, hány nagy, országos vagy megyei könyvtár, kultúrház, egyéb kulturális intézmény dicsekedhet azzal, hogy a debreceni tanítóképzőben elültetett magból kihajtott tehetség irányítja, és a könyvtári vagy népművelési szakmákban hány fontos kiadvány szerzőségével bizonyíthatják képességüket. Ez a kettősség – a termőtalaj biztosítása és a termést betakarítók „rendje” – meghatározza e főiskolai szak jelentőségét, szerepét.

A népművelő–könyvtáros szak nagyon népszerű volt, s a közoktatás örökös türelmetlen átszervezései ellenére népszerű maradt csaknem a legutóbbi időkig. Mint rövid ideig a főiskola tanára is keresem az okot, mi lehetett a népszerűség egyik – hangsúlyozom: egyik – oka. Lehet, hogy először e szak keretében történt kísérlet arra a felsőoktatásban, hogy közelítsenek az ún. „szabad bölcsész” képzési formához. A folyamatosan hangsúlyozott szigorú ideológiai követelmények ellenére a főiskola tanári kara és hallgatósága szélesebb szellemi horizontot tudott megnyitni, mint amire a hagyományos tanítóképzés alkalmas volt. E szak hallgatói között olykor valóban több volt az átlagosnál a renitens, korlátokat borogató személység, de hát ez adta az egésznek az izgalmát. Ezek a hallgatók verseket és prózát írtak, lapot szerkesztettek (és minden lap mindig ütközik a hatalommal, ha az igazságot akarja), irodalmi színpadot szerveztek, valamilyen önművelő közösség mindig működött közöttük. Nem ritkán városi kihatással. És a képzés is olyan volt, hogy például a könyvtári címléírás és szakozás szigorú precizitása is lehetővé tette a szemnyitogató tájékozódást, nem is beszélve arról, hogy a hallgatók közelébe kerülhettek a kultúra hordozóinak, lexikonoknak, kézikönyveknek. Amikor a népművelés szakos hallgatókat arra oktatták, hogyan kell ünnepségeket, műsorokat szervezni–szerkeszteni, kinyitották számukra – s kinyitották ők önmaguknak – az emberi kultúra sok-sok szeletét, majdnem határok nélkül. Igaz, nem mindenki vállalta a szellem szabad áramlását, de a többség, az igényesebb hallgatók igen. Gondoljuk el, hogy amikor általában a társadalomra a szigorítások, az ellenőrzés ezer fajtája volt jellemző, akkor a főiskola eme szakán gondolkodni, alkotni, befogadni tanultak a hallgatók. Akinek nyitott szíve és szeme volt, az megtalálhatta a rejtett, de legszebb ösvényeket a szellemi javakhoz.

Nem számoltam meg, hányan próbálkoztak a művészet vagy a tudomány valamely ágával a végzett hallgatók közül. Egyikük–másikuk irodalmi próbálkozásait magam is közöltem, egyik–másik törekvésüket tanárként és kívülálló szimpatizánsként is támogattam. (Emlékszik még valaki *A kékszakállú herceg vára* eredeti szöveggönyvének bemutatójára?) Igen, a könyvtár a szellem kincsesháza, a népművelés pedig (akárhogy nevezik) az alkotó energiák felszabadítása. És a felszabadult energiák a könyvek segítségével az értékek befogadására és közvetítésére vezették a fiatalokat. Számomra fiatalok maradtak, mert részese voltam mozgásainknak, törekvéseiknek.

Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a szak szellemi dominanciája a későbbiekben csökkent. Nem a képzés tartalma, módszertana, nem a tanárok felkészültsége miatt. Hanem mert egyrészt más egyetemek, főiskolák más szakjain is nyitottabbá vált a képzés. Másrészt mert a levelező oktatás olykor kritikátlan felfejlesztésével esetenként ez a szak is – hasonlóan a tanító szakhoz – a könnyű diplomaszerezés lehetőségét ígérte, és a politika, a közélet végzettségkényszere

befolyásolta az oktatási folyamatot, a képzés igényességét, tartalmát, szellemi szintjét, törekvéseit.

Szólni illenék persze az évkönyvről magáról is. A szerkesztők – *dr. Goda Éva* és *dr. Suppné dr. Tarnay Györgyi* – arra törekedtek, hogy összefoglaló, értékelő tanulmányok mellett a volt hallgatóké legyen a könyvben a főszerep. És legyen bár az emlékezés rövidebb vagy hosszabb, a vallomásos emlék lényege az ifjúság csodája. Az utolsó fejezet kissé általánosabb: az Európai Unióhoz való csatlakozás korszakának „kulturpolitikáját” tekinti át. Jobban szerettem volna ugyan – nyelvileg! – ha művelődéspolitikának nevezik, és még azt sem bántam volna, ha a kifejezésből a „politika” szó kimarad. Mégis jó dolog az, ha a múltat a jelennel és jövővel való összekapcsolás szándéka kibontakozik egy ilyen évkönyvben.

Úgy gondolom, az egykori tanárok és diákok számára ez az évkönyv szívemelengető emlék marad. A jövő diákjai számára is példa arra, hogyan lehet igényesnek maradni és értéket szolgálni minden körülmények között. Az emlékező kommentátor nem mondhat mást: örül, hogy egykor, nagyon régen egy kevés köze lehetett mindahhoz, ami a népművelő–könyvtáros szak életében történt. S talán vannak még hallgatók is, akik emlékeznek egy hitekel megvert tanárra és egy segítőkész szerkesztőre. Debrecen szellemi múltjának történelme elképzelhetetlen eme évkönyv és az ebben megörökített törekvések nélkül.

Bényei József

Ködképek egy könyvtáros múltjából (5)

Könyvtár? Statisztika?

Mindig is irigyeltem azokat a munkatársaimat, akik többségükben – mondhatni – az „életüket tették rá” egy (pl. könyvtár-) ügy egy-egy speciális problémájának, vonatkozásának tanulmányozására. Ők voltak a példaim; a vér- és jellembeli „specialisták” – cikkek, előterjesztések, hazai és nemzetközi konferenciák jelezték hozzáértésüket, szellemi, erkölcsi helytállásukat, pályafutásukat. Ami a könyvtáros szakmában akkoriban azzal is járt, hogy ezek az emberek a szakmai kérdések, megoldandó gubancok finom technikáiban is kompetensek, érdemileg érintettek voltak (szinte unikális magyar specialistákként). Ezáltal a „kérdezők” avagy a kollégák, (s ezek egyaránt jelenthettek minisztériumi tisztviselőket, de inkább a könyvtári világ napi terepén munkálkodókat) tévedhetetlenül tudták, hogy az adott szakági terület ügyei kapcsán biztosan X-hez vagy Z-hez kell adott esetben fordulni. Mert ő tudja a választ, és a legjobb válasz tőle remélhető.

Mivel a sors – és vele együtt: alkatom – a KMK-ban töltött közel három évtized során úgy hozta, hogy az intézményben (igencsak nagyolva a munkakörök, szakterületek „halmazszerű” számát) hat-nyolc kérdéskör, referenciaterület felelőse

lettem az idők során. (Vagy hogy a fogalom megválasztásával kissé enyhítsem a bajt): érintette lettem. „Joly Joker voltomat” – ez a metaforikus kifejezés persze érdemtelenül túl is értékelt! – éppen ezért kissé szégyelltem is. Az igazán komoly ember nem ilyen, hanem olyan mint X vagy Z – gondoltam magamban.

Ezt még az is tetézte, hogy mint „ős-széchényis”-nek egyes esetekben talán több affinitásom volt az anyaintézmény dolgait illetően, és álltam ki vitapozíciómban a Múzeum utcai közvélekedéssel ellentétben – így aztán egyes kollégáim furcsálkodva néztek rám vagy hallgatták meg álláspontomat.

* * *

Időközben egyszer még azzal is – eléggé dicstelenül – tetéztem mindezt, hogy megpróbálkoztam: mint B-típusú középvárosi könyvtárvezető szerezzek magamnak szakmai és erkölcsi pályát és érdemeket. A közkönyvtárak számára addigra már normatívákat számoltak ki azok a nevezetes „közművelődési könyvtári” irányelvek, amelyek korszerű (mondhatni: európai, de legalábbis „vasfüggönytől független”) fejlesztési utakat jelöltek meg. Sok egyéb érv mellett – ha szabad így fogalmaznom – szubjektív materializmusom ösztökélésére azt gondoltam: majd a terepen, a gyakorlatban megpróbálkozom ezeknek az elveknek a realizálásával. Az intézmény kifestetésével, rendbetételével – és mindennek nem kevés anyagi konzekvenciáival – még úgy ahogy megküzdöttem, remek elődeimmel és az ő útmutatásuk alapján a város vezetőivel jó nexusokat kezdtem ápolni, de a zárt hierarchiájú, furcsa kapcsolatrendszerű város egész közegétől, a sok-sok évi aprómunka kihívásaitól mégis elfordultak az ambícióim. Igaz, számos emberi tapasztalatot szereztem a Kádár-kori városi világ nexusairól, szövevényeiről, sumák hierarchiájának természetéről. És ez egy meglehetősen neves, de a korabeli ideológiai viszonyok között igencsak lenyomott város közegében nem volt akármi és akármilyen.

* * *

Eme – bárhogy forogtom is a szót – kudarcot követően megint az OSZK-ban, pontosabban a Könyvtártudományi és Módszertani Központban, de most már – Sente Ferenc csapatában – az ún. Hálózatfejlesztési Osztályon nyertem másodjára is beosztást az Úr 1975. esztendejének dereka táján.

Mit mondjak, hogy se ne túlozzak, se önsajnálóan ne legyek giccses és akkori magammal is legyek méltányos...? Nem éppen karrierépítő lépéseket tettem, hol ilyen, hol amolyan ködképeket kergettem ezzel meg amazzal.

A közkönyvtári dolgokért felelős osztályt, az említett vezető csapatát már akkoriban is remek könyvtári kulcsfigurák alkották – Bereczky Lászlóné (Éva), Vargha Balázs, Csoboth Attila, Urbán László, hogy csak pár szeretett, nagyra becsült személyt (többségükben: halotti árnyak) is említsék közülük.

Ha meggondolom, a könyvtárat – mint o l y a t – a szellemi élet csendje jellemzi; ahhoz a speciális folyamathoz viszonyítva, ami az olvasó ember szellemét jellemzi, még a lapozgatás, az oldalak vagy a katalóguscédulák halk percegése is durva csendzavarásnak számíthat. És nemcsak a csend, hanem a szellemi folyamatok bonyolult finomságai is – hogy társítsam most ezekhez a merev számokat? Egy valamirevaló olvasó, egy a folyamatok esszenciáit érzékelő könyvtáros hallgat vagy

enyhén biggyeszt, ha a könyvtári statisztika számoszlopairól, mutatóiról beszélnek neki. Pedig a „management” – a korabeli szakmai irányítás különböző poszton dolgozó sokféle kádere – tudta: korántsem frányosság a könyvtári számadatok masszív anyaga. Az adatok ama „csend” és szellemi finom-közeg megteremtéséhez lehetnek megfelelő bajvívó eszközök. Urbán László találta ki a magyar TEKÉ-t (megtetszett neki a nyugatnémet „Schnellstatistik” racionális és településcentrikus kiadványformátuma), és mivel ő akkoriban már a könyvtári építészet dolgaiban lett specialista, osztályvezetőm ennek az éves adattárnak a szerkesztésével bízott meg (egyebek közt). Pár évig csináltam (később dr. Kenyéri Katalin, Bíró Ferenc és Vidra Szabó Ferenc kollégák örökölték meg a feladatot, nem egyszer sokkalta több innovatív inspirációval megáldva). Mit mondjak? Az akkori számítási technológiák, kisipari módszerek mellett a könyvtárak éves statisztikai jelentéseinek summázása és listázása meglehetősen gyermekdeden folyt, „alkotói”, „szerkesztői” közreműködésem mindössze egynehány újabb mutatószám bevezetésében, „újításában” volt dokumentálható. Illetőleg: kedves munkatársammal, Bereczkyné Évával együtt – aki a munkahelyi, azaz szakszervezeti könyvtáraknak volt az intézményi felelőse, anyai mindenese – akkoriban találtuk ki a SZAKMÁ-t (rövidítésének feloldása: „szakszervezeti könyvtárak működési adatai”), azaz szocialista viszonyok közé ültettük át a nyugatnémet mintát... Emlékszem, az első sorozati füzet tervezésekor Éva épp beteg volt, és a peremkerületi panellakásban „brainstormingoltuk”: hogyan is legyen? milyenek legyenek a speciális munkahelyi könyvtári mutatók... Jóval később – de tán ő ezt már meg sem érthette – a könyvtártípus eltemetésével együtt ez is elsüllyedt a dolgok szerencsés-szerencsétlen változásaival együtt.

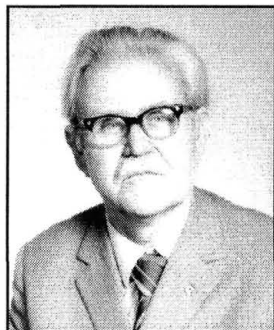
A TEKÉ-ben évente listázott 5000 lélekszámnál nagyobb települések könyvtári adatainak, korrelatív mutatóinak felvonultatása nem biztos, hogy megérte az (ilyen-olyan) ügybuzgalmat; bár adott esetekben érvek alátámasztását segíthette a helyi, tanácsi és országos, miniszteriális érdekvéonyesítés vitáiban, amit (rút, kapitalista szó!) akkoriban senkinek nem jutott eszébe lobbizásnak nevezni...

Könyvtárstatisztikusi pályafutásom – hogy úgy mondjam – leszálló ágához tartozott az a mozzanat, hogy a Könyvtári Figyelő akkori szerkesztői egy, a szakkérdést átfogó különszám összeállítására kértek fel. Egy igen alapos, felelősségérzettől vezérelt kollégával próbáltunk kvázi elméleti dolgozatokat tető alá hozni – jártunk a Országos Statisztikai Hivatal művelődésstatisztikai szakegyéneinek nyakára: kéziratokért gyötörtük őket; a „ha nincs mondandód, problématérképet, -halmazt még mindig fel tudsz rajzolni”-jelmondat jegyében gondokra figyelmeztető szemléket szerkesztettünk... Nem segített ebben a szakma internacionalizmusa sem; az UNESCO évtizedek óta bajlódott azzal is, hogy a sok-sok ország könyvtári mutatói végül is összehasonlíthatók legyenek – kevés sikerrel. A nemzetközi szervezet „Yearbook”-jaiban szinte több volt a csillag és az értelmező lábjegyzet meg a „nincs adat”, mint az érdemi szám.

Ha most felteszem azt a – persze, semmirekellő – kérdést: jobb volt-e kisvárosi könyvtárat (ha kudarcosan is, de mégis) igazgatni, mint a Múzeum utcában a könyvtárstatisztika felelősségén gyötörődni, akkor arra az a válasz, amire egy igen jeles XX. századi elme (L. Wittgenstein) azt mondta: az effajta válasznak nincs is semmiféle „logikai képe”. Ez ugyanis az a helyzet, amikor a kérdezett egy szót sem szól... csak – széttárva karjait – felhúzza a vállát.

Fogarassy Miklós

Fajszi Károly
(1911–2004)

Az 1911. április 25-én Fülöpszálláson született jófejű gyereket az asztalos ipara mellett földművelésből élő apja iskoláztatta. Fajszi Károly Kunszentmiklóson érettségizett, a kecskeméti Református Jogakadémia hallgatója lett. Miután az 1936. március 15-i megemlékezés hivatalos szónokaként az értelmiségi ifjak nehéz szociális helyzetéről is szót ejtett, és beszédét a hatóságok kifejezetten rosszállással fogadták, önként lemondott tanulmányai folytatásáról. Később abszolvált ugyan, de diplomát nem szerzett. A gazdasági válság korában volt szellemi ínségmunkás és munkanélküli, később postai alkalmazott, frontkatona és hadifogoly. A Magyar Postánál a távközlés területén dolgozott több mint harminc évet, végül egy ÁFÉSZ gazdasági szaktanácsadójaként vonult nyugdíjba hatvanévesen. Állampolgári kötelességét teljesítve szolgált a háborúban – 1948-ban tért haza egy Kijev melletti tisztifogolytáborból. Négy gyermekét becsülettel felnevelte, kilenc unokája és négy dédunokája van. Dokumentumregénybe illő, tiszteleltre méltó életút; akkor is fejet hajthatnánk előtte, ha csak ennyi lett volna az élete.

Fajszi Károly, a szenvedélyes gyűjtő irodalombarát, a precíz könyvtáros és bibliográfus, a fiatalabb eszperantista nemzedék mozgalmi aktivistáinak, kulturális és sajtóterületen dolgozó munkatársainak, tudományos kutatóknak, az ELTE eszperantó szakos hallgatóinak bölcs mentora, *mindnyájunk Károly bácsija* volt. Megtiszteltetésnek vettük, hogy számon tartotta publikációinkat, ha gratulált egy-egy írásunkhoz.

Tartalmas életének második, kisebb felében ismerkedett meg az eszperantóval: 1964-ben végzett alapfokú nyelvtanfolyamot, és olvasni szeretett volna a megismert nyelven, de nemigen volt mit... Keresni, gyűjteni kezdte tehát az eszperantó könyveket. Először csak kíváncsiságból, aztán szenvedélyesen, de alapos felkészültséggel. Részt vett az 1966-ban Budapesten megrendezett 51. Eszperantó Világkongresszus szervezési munkáiban és rendezvényein. Az év őszén indult az ELTE-n az eszperantó szak, és az eszperantót integrálták az állami nyelvvizsgák rendszerébe is. Ő az elsők között tett felsőfokú nyelvvizsgát az Idegennyelvi Továbbképző Központban. Tanítani kezdett, tanfolyamot vezetett, magántanítványok jártak hozzá, akiktől a tanításért pénzt nem fogadott el.

Nemzetközi kapcsolatokat épített ki és ápolt magánszemélyekkel és könyvtárakkal könyvek, folyóiratok, dokumentumok beszerzése, cseréje céljából. Fáradtságot nem kímélve, anyagi áldozatok árán, festmények, ékszerek, vidéki ingatlan

eladásából, szűkös valutakerete terhére gyarapította a gyűjteményt. Az Andrásy út 27. alatti első emeleti lakás három szobájában kialakított könyvtára hamarosan információs központtá alakult át, egyre több külföldi látogató kereste fel, egyik-másik már – a világ negyedik legnagyobb gyűjteményének elismert – könyvtár megvételére irányuló tisztes szándékkal, ám Fajszi Károly itthon kívánta megőrizni gyűjteményét. Saját maga kérte a védetté nyilvánítást a Művelődési Minisztériumtól, ami 1982-ben meg is történt. Előtte azonban az Országos Széchényi Könyvtár szakértője, dr. Wix Györgyné felmérte a gyűjteményt, majd jelentésében ezt írta: „A gyűjtemény valóban egyedülálló, a védetté nyilvánítás valamennyi kritériumának megfelel. Szakterületét (...) szinte hihetetlen teljességgel reprezentálja. (...) Külön kiemelendő a szakértelem és tervszerűség.” (Megjegyzendő, hogy a gyűjteményt Barsay Zsuzsa eszperantó szakos egyetemista mutatta be *Egy eszperantó könyvtár* című, az ELTÉ-n készült szakdolgozatában.)

71 évesen elvégzett egy másfél éves könyvkötő, papír- és könyvr restaurátori tanfolyamot. A könyvkötést felesége, Jolán néni is megtanulta. Ez a munka felszerelést, műhelyt is igényelt – a házaspár hátrább húzódott a lakásban. Az első szoba az információs központ, az olvasószolgálat helye volt. Fogadási idő nem volt meghatározva, de ha valaki (szakdolgozatára készülő egyetemista, újságíró stb.) telefonon bejelentkezett valamilyen kéréssel, ilyesféle választ kapott: „Mártonkám / Andris... szerkesztő úr, aranyoskám vagy kegyed, azt hiszem, tudok segíteni, négy órára szeretettel várlak. És a vendég – olasz lapszerkesztő, japán egyetemista, a munkásmozgalom történetét tanulmányozó történész – az asztalon találta a kért anyagot, s hozzá kétszer annyi kéretlent, mert az is a témájához tartozott, de ő még nem tudott róla.

Az olvasószolgálat igénybe vevői vissza-visszatértek, és rendszerint nem üres kézzel: a kapott információk révén kiteljesedett, megírt tanulmánnyal, a szakdolgozat bekötött másolatával – így is növelve az állományt. Olykor a kapott segítség viszonzásaként próbálták meglepni valamivel – bydgoszczi vagy burgaszi antikváriumban talált, rendkívülinek vélt darabbal.

Nemcsak könyveket, folyóiratokat, Braille írású anyagot gyűjtött, de ex librist, útikalauzokat, szabványokat, postabélyeget, minikönyvet, eszperantó mozgalmi és irodalmi hírességek fotóit; becsben tartotta, erekelyeként őrizte az alkotó élet rekvizitumait; ő vásárolta meg Kalocsay Kálmán íróasztalát is, ami aztán tőle került végleges helyére Abaújszántóra, a költő emlékházába.

Számon tartotta nemzedéke eszperantista alkotóinak hazai és külföldi credményeit: Gergely Mihály szociográfiáit és művészeti szakíróként közzétett tanulmányait, Korach Mórnak a Marcello Cora néven olaszul írt és magyarra fordítva megjelent elbeszéléskötetét, a tudós csillagász Ponori Thewrewk Aurél tudományos–ismeretterjesztő könyveit; Szathmári Sándort ő „örvendeztette” meg a Kazohinia külföldi kalózkiadásainak hírével, de jegyezte az egy évtizedig *Budapestben élt fiatal bolgár író*, Georgi Mihalkov *Brazíliában* Julian Modest írói néven megjelent *eszperantó nyelvű* regényét is.

* * *

Fajszi Károly kiállításokat is szervezett, összeállított több könnyen mozgatható, szállítható „csomagot”. Ezek a művelődési házakban rendezett kiállítások további

barátokat szereztek a könyvnek és az eszperantónak is. A legjelentősebb kiállítás 1987-ben, az eszperantó centenáriumának a jegyében az OSZK-ban volt *Az eszperantó könyv Magyarországon* címmel. Ez az év hozta meg neki az első rangos elismerést: a 28. Magyarországi Eszperantó Kongresszusnak az Országház Kongresszusi termében megtartott ülésén vehette át a Munka Érdemrend Arany Fokozatát. A másodikat, a Köztársasági Érdemrend Kis Keresztje kitüntetését pedig Göncz Árpád köztársasági elnök nyújtotta át neki, szintén az Országházban, 1994. augusztus 20-án.

Ekkor már 83 éves volt és türelmetlen... Végül megszületett a döntés: a gyűjtemény legjobban az Országos Idegennyelvű Könyvtár keretecibe illeszthető be. Az alábbi „törzsanyagot” kínálta fel: 11 300 könyv és egyéb dokumentum (4760 könyvduplum), 1275-féle (!) periodikum, ebből bekötve 224-féle, 1304 kötetben.

A könyvtár költöztetése három évvel ezelőtt megtörtént, Fajszi Károlyt ládák között, szállítómunkások nyüzsgése közepette találtam otthon, ő is csomagolt – szülőfalujában vásárolt házába készült. Kérdésemre, hogy mit fog csinálni ő, a hatvan-hetven éve a fővárosban élő értelmiségi polgár ott vidéken, a rá oly jellemző választ adta: „Energiam már nincs, az időm is kevés; gyümölcsöst már nem telepítek, de a meglévő almafákat megmetszem, permetezem, ápolom, a kis veteményest és virágágyást locsolgatom...”

Fejes Márton

A fővárosi reklám egy évszázada

A közelmúltban páratlan szépségű, óriási ismeret- és illusztrációs anyagot tartalmazó város- és reklámtörténeti kiadvány jelent meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Geomédia Kiadó közös gondozásában. A „*Reklámélet Pest-Budán és Budapesten 1845–1945*” című könyv *Csapó Katalin* muzeológus és *Karner Katalin* könyvtáros válogatásában és szerkesztésében látott napvilágot. A kötet alkotói nagy szakértelemmel és jó ízléssel válogattak a FSZEK Budapest Gyűjteménye és a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, valamint néhány más fővárosi múzeum fényképtárának anyagából.

Mint a könyv címe is jelzi, a kiindulópont reklámtörténeti indíttatású; a szerkesztők a rohamosan fejlődő főváros egy évszázadán keresztül követik nyomon a köztéri reklám fejlődését és változásait, a város arculatát alakító funkcióját, és éppen e megközelítés miatt tekinthető hézagpótló műnek. Bár az utóbbi évtizedekben a reklámmal, annak módszertani, pszichológiai, kereskedelmi és PR-vonatkozásaival kapcsolatban számos könyv látott napvilágot, csupán néhány kiadványban jelent meg a reklám várostörténeti aspektusa. Bizton állítható tehát, hogy ez a kiadvány, amely sok új információval és vélhetően még hasznosítható ötletekkel is szolgál, nemcsak a szakma művelői körében számíthat érdeklődésre, hanem helyet kaphat a reklám történetének oktatásában is.

Napjainkban sokan gondolják, hogy a reklám a közelmúlt modern életének kísérőjelensége. Az itt ismertetett könyv alapos áttanulmányozása után azonban rájöhetünk, hogy a mai reklámeszközök elődei már a mögöttünk hagyott évszázad(ok)ban is léteztek.

Részben a várostörténet régebbi korszakai iránti nosztalgiának, részben a reprodukációs technika fejlődésének köszönhetően, az utóbbi évtizedekben megnőtt a különlegesen szép kivitelű, a régi Budapestet vagy egy-egy városrészét bemutató fotó- és képes albumok száma. Az egykori városkép igazán reprezentatív album formájában történő visszaidézése a *Budapest anno* című könyv 1979-es megjelenésével kezdődött, és csaknem minden esztendőben gazdagodott egy-egy újabb kiadvánnyal. A *Reklámélet Pest-Budán* ezek sorát folytatja a város múltjának egy sajátos, új látószögből történő megjelenítésével. Az elmúlt korok városképének hely-, társadalom-, fotó- vagy művészettörténeti megközelítésű vizsgálata helyett (de ezeket sem mellőzve) a könyvben látható fényképek a reklám városképi megjelenésének számtalan változatát helyezik középpontba.

A városkép és a reklám összekapcsolása Budapest esetében új szempontú vizsgálódás; de adódik a kérdés, miként történt ez külföldön. Az internet adta lehetőséget felhasználva kíváncsian kutattam – elsősorban német és angol nyelvű kiadványokat – néhány olyan metropolisz (Berlin, Frankfurt, München, London, New York) városi és egyetemi könyvtáraiban, amelyek e könyv által bemutatott időszakban már szinte a reklám „fellegrárai” voltak. A hirdetésekkel és reklámmal általában foglalkozó nagy mennyiségű szakirodalom mellett az egyes részterüle-

tekkel, mint sajtó-, film-, színházi és médiareklámmal kapcsolatos tételeket találtam, illetve bőven akadtam egy-egy ország vagy korszak reklámcégeinek, közismert termékeinek, márkáinak történetét és reklámhordozóit (többnyire plakátokat) bemutató művekre, kiállítási katalógusokra is. Ugyanakkor szinte elvétve leltem rá a köztéri reklám egy-egy város példáján történő bemutatásáról szóló könyvre. (Rövid a felsorolás: londoni közlekedési reklám, a város promóciója Frankfurt am Mainban, az 1920-as évek reklámja Párizsban). Természetesen a szakirodalom alaposabb ismerete és a művek kézbevétele nélkül, csupán a címleírásra hagyatkozva nem állíthatjuk, hogy nem is létezett ilyen kutatás. A budapesti közterületi reklám ilyen skálájának évszázadnyi történetét bemutató kötet azonban minden valószínűség szerint európai léptékkal mérve is újszerű alkotásnak mondható.

A köztér, az utca mint társadalmi terep ma is különleges szereppel bír; új jelenségeivel, a modern nagyváros képi megnyilvánulásaival napjainkban több történeti vizsgálódás foglalkozik. Ezért (is) izgalmas és informatív a három fejezetre tagolt könyv első, *Reklám és városkép* című, a téma történeti ívét hitelesen és látványosan felrajzoló, terjedelmileg is hangsúlyos fejezete. Metszetek, fotók, valamint korabeli reklámhordozók, plakátok segítségével, a kereskedelem és a technika fejlődésének tükrében mutatja be a reklám városképi expanzióját, kiemelkedő megnyilatkozásait, intézményi történetének mérföldköveit, jó érzékkel választva ki száz év városképi anyagából a legmegfelelőbb, legérdekesebb dokumentumokat. A szerkesztők a képekhez a korabeli szakirodalomból, valamint folyóiratokból válogattak nemcsak a témában odaillő és a képekhez illeszkedő, hanem reklám- és várostörténeti szempontból egyaránt fontos eseményeket is rögzítő szövegeket.

A reformkori reklám legkorábbi városképi megnyilvánulásait e könyvben is természetesen az üzleti élet már akkor is legfrekvenciáltabb színterén, a belvárosi Váci utca kirakatain, díszes cégtábláin és az egykorú sajtóban, kalendáriumokban megjelenő hirdetéseiken szemlélhetjük. A gazdasági élet a kiegyezés után óriási fejlődésnek indult, a boldog békeidőkben a cégek számának ugrásszerű emelkedése, a növekvő konkurencia is hozzájárult ahhoz, hogy a hirdetések és reklámok mind nagyobb teret foglaltak el a városban, elborítva az épületeket, tűzfalakat, kerítéseket, a bontásra ítélt házakat.

A modern nagyvárosi embertípus a „baudelaire-i flaneur”, vagyis a kószáló, aki számára a passzázok, áruházak kirakatai és a terjeszkedő reklámok egyre több látnivalót jelentettek. Ebből vezethető le a ma már szinte definíciószerűen használt megállapítás: a nagyvárosi lét legfőbb velejárója a látás. És erre a tényre alapozták–alapozzák hatásmechanizmusukat a közterületi reklámok is. Innen eredeztethető a szakemberek máig tartó – szlogenként megfogalmazott – megoldáskeresése: „hogyan lesz a járókelőből vevő?”. Mindazt, hogy az elődök mit is tettek ennek érdekében, részletesen és látványosan mutatja be a könyv.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa már 1878-ban – a külföldi példát követendő – hirdetőoszlopok elhelyezésére és „üzemeltetésére” írt ki pályázatot, ezzel kívánta növelni a városképileg is elfogadható, legális reklámhelyek lehetőségét. Persze ez nem jelentette az egyéb falragaszok megszűnését, mert azt a rendelet a házak, épületek tulajdonosainak engedélyéhez kötötte. Az épületek után a közterületek újabb objektumai, a padok, favédőrácsok, villanypóznák, újságárusító bódék, pavilonok, telefonfülkék sem maradhattak üresen; a reklámtevékenység intézménye-

sülésével aztán jó haszonnal bérbe is adták ezeket a felületeket. Ezért írhatta 1928-ban a Reklámélet című szaklap a következőket: „Tréfásan hangzik, de igaz, hogy ma már az utca nem is a közlekedésért van, hanem a reklámért”. Új hirdetési lehetőséget, hasznosítható nagy felületeket jelentettek a tömegek által látogatott sportpályák és események, valamint a strandok is. Számtalan árucikk – a tisztítószerektől az italokon és a cigarettán keresztül a divatos ruháig – mind-mind megtalálta a maga köztéri megjelenésének legoptimálisabb helyét és módját. A gyártók és kereskedők természetesen mindig újabb, korszerűbb, hasznosabb termékeket akartak eladni, ehhez tetszetős, sokszor meghökkentő, de mindenképpen figyelemfelkeltő, színes reklámok szükségeltettek, mert csak így csábíthattak újabb és újabb vevőket a kínált portéka kipróbálására, megvásárlására. Ennek az azóta is tartó folyamatnak hihetetlenül sok eszközt vonultatja fel a könyv.

A világvárossá váló Budapesten különleges építmények, városképi „díszítmények” is megjelentek; így az 1906-ban épült Török Bankház tetején világító földgömb reklámozta a pénzügyi céget, 1926-ban díszes reklámtornyot emeltek a Berlin téren. A korábban gázlámpákkal megvilágított város a villanyvilágítás elterjedésével egyre fényesebb, ragyogóbb lett, a reklám pedig minden eddiginél hatásosabb „fegyverrel” gazdagodott: a háztetőkön óriási betűkkel hirdetett cégnevek világítottak, majd 1925-től már technikai trükkök egész sorát felvonultatató mozgó fényreklámok kápráztatták el a város lakóit és az ideutazó turistákat.

A statikus reklámozási lehetőségek után újabb színfoltot jelentett a város életében a mozgó – ma mobilnak mondott – reklám. Hirdetések jelentek meg már a lovas kocsik, omnibuszok oldalain is. Ez a „trend” a motorizáció elterjedésével a sokak által igénybe vett tömegközlekedési eszközökön is folytatódott. A külső és belső felületeket, sőt még a villamosok peronlezáróját is felhasználták e célra. A tömegközlekedési reklámban rejlő lehetőséget felfedezve hozott létre saját hirdetési irodát a BSZKRT. Egyes vállalatok makettekkel felszerelt automobillal, illetve ötletesen kialakított autóbusszokkal, mintegy mozgó „bemutatóteremként” mentek a vásárlóközönség elé termékeikkel (Braun likörgyár, Weiss Manfréd gyár Csepel-varrógépe, Del-Ka cipő). A korabeli sajtó szerint meghökkentő amerikai módszerekkel csábították megállásra a járókelőket. 1925-től a Rádió Hirdető különleges autója járta a várost, és nem csupán a rádió műsorait sugározta hangsrójából, de a szünetekben fizetett reklámokat is közvetített. Egyéb mobil újdonságok pedig a „fellegekben” jártak: 1928-tól a Schmoll és Kallós cipőpasztyagár repülőgép szárnyára írt világító felirattal reklámozta esténként a termékét, míg a Frank kávé nevét száguldó sportrepülőgép segítségével rajzolták a pesti égboltra.

A könyv második fejezete – az anyag gazdagságát megillető terjedelemben – a reklámnymotatványokat mutatja be. A fantasztikus bőséggel sorakozó díszes szám-lák, cégismertető, számológéplámpák, árjegyzékek, étlapok, képeslapok mellett reklámbélyegek, koffercédulák, kirakati reklámtáblák, csomagolóanyagok, reklámtasakok láthatók. Ezeknek a dokumentumoknak is a város az „élettere”, üzleteivel, vendéglőivel, szállodáival. Az albumnak ez a része csaknem teljes egészében színes anyagot tartalmaz, a régi korok vizuális kultúrájának gazdag tárházát vetíti elénk. Az sem meglepő, hogy az 1800-as évek közepéről származó hirdetési anyagok a pest-budai népesség nemzetiségi összetételéből adódóan magyar és német nyelven íródtak, az viszont igen, hogy a mindennapi használatra szánt nyomtatványok nagy

részét milyen műves, gazdag díszítéssel látták el. A cégismertetőkön, számlák fejlécen az egykori vállalkozások, szállodák, üzletek díszes külső és belső ábrázolásait láthatjuk, s ezek gyakran egészen egyedi képi információval szolgálnak a régi főváros egy-egy épületéről.

Az előzőekben felsorolt – külön blokkokba rendezett – sok-sok nyomtatványfajta közül azért kívánczok kiemelésre a közel száz színes számolócédula, mert a közölt tényeken túl még hangulatosan „mesélnék” is a korszak kereskedelmi életéről, amelynek „hétköznapi eszközei” voltak ezek az egyik oldalán figyelemfelkeltő reklámképpel díszített, az üres oldalán pincéreknek és kereskedőknek számolásra felkínált nyomtatványok. Bár a könyvben olvasható korabeli írás szerint „az üzleti grafika proletárgyermekének” nevezték őket, alkotóik között neves grafikusok is szerepeltek.

A könyv lapjairól képet alkothatunk a fővárosi hirdetőcégek történetéről is. Többek között arról, hogy a főváros 1911-ben alapított saját, „hivatalos” vállalatot Budapest Székesfőváros Hirdető Vállalata néven, Blockner Isidor vállalkozása pedig az egyik legsikeresebb magánvállalkozás volt, mely 1891-től, az államosítást is túlélve, 1952-ig működött.

Tartalmas és szép könyvet kézbe venni mindig örömteli érzés. Az említett értékeken túl még azért is, mert általuk közkinccsé válhatnak mindazok a múltunkat őrző, ritka dokumentumok, amelyeket az archívumok – ez esetben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye és a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum – őriznek az utókor számára.

(Reklámélet Pest-Budán és Budapesten 1845–1945. Szerk. Csapó Katalin és Karner Katalin. Bp. 2003. FSZEK–Geomédia Szakkönyvek, 272 p.)

Sántháné Antal Sára

Figyelmeztető tények könyve

Boldogult úrfi koromban – a hatvanas évek elején, közvetlenül az érettségi után –, amikor a FSZEK pesterzsébeti kerületi könyvtárában jobb híján, mint afféle könyvtári gyakornok, kölcsönző (tájékoztató) munkát végezhettem, rájöttem, hogy a könyvajánlás a felvilágosítás nélkülözhetetlen velejárója, érdemes tehát legalább a könyvek olykor rejtélyes címének magyarázatával kezdeni a mondanómat. Természetesen le is írtam a „megfejtéseket”, emlékszem, a betűrendbe sorolt (és a kollégák által is lelkesen kiegészített adattár) első tétele *Andersen-Nexö Szürke fény* című, akkor népszerű regényéről szólt.

Nos, *Nagy Attila* legújabb opusának címe *Kierkegaard* egyik esszéjére utal, amelyben a jeles filozófus az egész emberiség időszemléletét a csónakban ülő személy helyzétéhez hasonlítja: húzzuk az evezőket, és pontosan látjuk a már elhagyott, elsuhanó tájat, a múltat, de hátunk mögött van a cél, a jövő, amelyről alig sejtünk valamit. – „Most éppen merre tartunk?” – teszi fel a kérdést Nagy Attila,

ezúttal a középiskolások olvasási, művelődési szokásairól, értékeik világáról, változásainak tendenciáiról, nemzeti identitástudatuk jellemzőiről, kulturális tényekről és sok minden egyébről szóló kutatásáról beszámolva. Mindenesetre már itt, a bevezetőben hangsúlyoznom kell, hogy a szerző nem kíván egyértelműen válaszolni az előbbieken idézett kérdésre, szigorúan ragaszkodik az általa végzett szociológiai vizsgálat tényszerű elemzéséhez, értékeléséhez. „Írásunk kerüli a jövőre vonatkozó állásfoglalásokat” – írja, majd hangsúlyozza, hogy a „korrekt helyzetelemzés műfaját” műveli, feladata csupán a „tükör felmutatása” lehet. Mindez így is van, ám szerencsére, szerencsénkre ez a tudósi aggályoskodás – nem tudok más kifejezést találni rá – nem gátolja meg abban, hogy a kutatási eredmények, részeredmények kommentálásakor ne csak a jelennel és a múlttal szembesítse olvasóit.

A szerző hét kisváros gimnáziumának, szakközépiskolájának és szakképző intézetének 9. és 11. osztályos tanulói körében végzett kérdőíves felmérést elemzi, értékeli. A települések a következők voltak: Kőszeg, Sopron (Nyugat-Magyarország), Tapolca, Hatvan, Kiskunhalas (Közép-Magyarország), Biharkeresztes, Vásárosnamény (Kelet-Magyarország). A vizsgálati minta több mint 1100 fő volt, iskolatípusonként nagyjából egyenlő megoszlásban. Kontrollcsoportként a pannonhalmi bencés és a debreceni Dóczy Gedeon református gimnázium 50-50 diákja szerepelt. A kérdőív 41 kérdést és mintegy 240, esetenként megadott válaszlehetőséget tartalmazott. A kérdések jelentős része megegyezett a Nagy Attila, *Geriben Ferenc* és mások – köztük külföldi kutatók – korábbi vizsgálataiban feltett kérdésekkel, így a szerzőnek lehetősége volt a különböző időpontban végzett kutatások eredményeinek összehasonlítására.

Elsőként a vizsgálati minta jellemzőit mutatja be iskolatípusonként: fiúk–lányok megoszlása, a családi körülmények, a szülők szociális háttere (iskolai végzettség, foglalkozás), aminek eredményeként kiderül, hogy a nyugati régióban és az egyházi iskolákban kedvezőbbek ezek az adatok, a regionális eltérések tendenciaszerűek. Ezt követően a szerző hat fejezetben, azon belül tizenhat alfejezetben dolgozza fel az interjúk során kapott információkat. Sajnos nincs terünk részletesen foglalkozni – bármennyire is megérdemelnék – a kutatás eredményeinek szisztematikus bemutatásával, ezért csak a legfontosabbak között tallózunk. A középiskolások szabadidős tevékenységének sorában egy 1983-ban végzett felméréshez képest a szépirodalom (regények, novellák, versek) olvasása a 9. helyről a 20. helyre esett vissza, holott 1991-ben már a 7. helyet foglalta el. A televíziózás (amely a rangsorban átvette a 9. helyet) meghatározó szerepet tölt be a szabadidő eltöltésében. Csak egyetlen részadat: naponta 2-3 órát tölt a tévé előtt a szakképző intézetek hallgatóinak 27, a szakközépiskolások 25, a gimnazisták 21 százaléka. A kedvelt filmek között az első helyet foglalják el a kommersz alkotások – az iskolák előbb említett sorrendjében – 82, 72, 55 százalékos arányban. Több grafikon, táblázat az internethasználat sajátosságait mutatja be, és ennek során egy kedvező tényről is értesülhetünk. A hagyományos értelemben vett kulturális tőke (otthoni könyvek száma, könyvtárhasználat) és a világháló igényesebb jellegű használata összefügg egymással. „Egyelőre tehát minden okunk megvan a jövőt illető derűlátásra” – írja a szerző az egyébként derűlátásra nem nagyon okot adó tények elemzésekor. Mint ahogy nemzetközi összehasonlításban is jelentősen romlott a diákok körében a szövegértés, ami összefügg a periodikák olvasásával. A középiskolások 14 százaléka egyáltalában nem, 20 százaléka nagyon ritkán, 35

százaléka időnként él ezzel a lehetőséggel. A szépirodalom olvasása csak 14 százalékuk számára jelent „gyönyörködtető, maradandó” élményt. A továbbiakban részletes elemzéseket olvashatunk a könyvtárhasználati szokásokról, többek között arról, hogy a középiskolások kikkel beszélnek meg az olvasmányaikat. („A könyvtárossal történő élménymegosztás mozzanata egyetlen válaszban sem fogalmazódott meg félreérthetetlenül”). Terjedelmes fejezet szól az olvasási szokásokról, a könyvolvasás (és az internethasználat) gyakoriságáról, a legutóbbi olvasmányokról (továbbra is a kötelező olvasmányok vezetnek), a kedvenc szerzőkről, emlékezetes olvasmányokról.

Mindez kiegészül még a történelmi és magyarságtudattal összefüggő fontos (ezúttal sem előzmények nélküli) kérdésekre kapott válaszok feldolgozásával. Az előbbiekből ismét csak néhány adat. A nagyra becsült történelmi személyekre vonatkozó kérdésre a szakképzősök 60, a szakközépiskolások 38 százaléka, míg a gimnazisták jó egynegyede nem tudott, nem akart válaszolni. A rangsorban az első (Széchenyi István, Mátyás király stb.) után egyébként a 6. Hitler, de még Sztálin, Lenin is megelőzi Radnóti Miklóst vagy Jézust. (Az utóbbi esetében meglehet közrejátszott – s erre a szerző is utal – a diákoknak az „unom már az ostoba kérdéseket” jellegű attitűdre adott reakciója, ám akkor is figyelemre méltó.) A magyarságtudat jó néhány összetevőjéről kapott válaszok után a nevelési értékek, majd a vallási kötődések és az olvasói ízlés összefüggéseiről olvashatunk tanulmányos megállapításokat. Végezetül az *Emberközelben* című záró fejezetben településenként két-három, az interjúalanyok közé tartozó diák, valamint a könyvtárosok és pedagógusok különböző kérdőívekre adott válaszait olvashatjuk, mintegy hitelesítve a korábbi helyzetelemzéseket. Mindenesetre ezekről és a szerző rövid összefoglaló kommentárjaiból (pl. a diákok jó harmada jelezte a „beszélgetés” folytatása, elmélyítése iránti igényét) ismét idézhetnénk érdekes megállapításokat, ám azok csak száraz tények lennének, holott Nagy Attila összegzése sokkal több ennél. Ő ugyanis – mint erre már utaltunk – a hazai és nemzetközi olvasás- és művelődéskutatás régebbi és újabb eredményeivel veti össze a legújabb tényeket. Ennek sokoldalúságát jelzi az is, hogy összesen 76 táblázattal, diagrammal szembesíti olvasóit anélkül, hogy egyetlen olyat is közölne, amely feleslegesnek hat. Ha pl. a nemek, korcsoportok szerinti viszonyítások jelentéktelen különbségeket mutatnak – nem közli az erre vonatkozó táblázatokat, csupán megemlíti a tényt. A mű, ha úgy tetszik, összefoglaló jellegére utal a felhasznált, köztük magyarul még nem publikált irodalom bősége: a kötet végén található jegyzék szerint 71 tétel, ám valójában jóval több, mert nem szerepel közöttük az Esterházy Pétertől, Max Webertől, Weöres Sándortól stb. idézett szövegek forrása, vagy pl. az Origo kedvenc frókról megjelent közleménye, amely az interneten olvasható, vagy a szintén idézett Infinit című hírlevél. Persze a felhasznált irodalom nagysága nem minden esetben jelenti azt, hogy a szerző él is a felhasználás lehetőségével. Ha jól számoltam (talán szokatlan e metodikai megközelítés) a szövegek közötti hivatkozások száma 90, ami ismételten azt jelzi, hogy a szerző rendkívül összetetten vizsgálja kutatási eredményeit. Azaz akár egy-egy táblázat – általában nem különösebben biztató jövőképet tükröző adatainak – értékelésekor is éppen a hivatkozások gyakoriságával bizonyítja tárgyilagosságát, ugyanakkor megteremti a lehetőséget saját véleményének kifejtésére, lelkiismeret-éberszótó töprengéseire, meditációira, kérdésfeltevésére.

E kérdésekre – s itt szeretnénk utalni a bevezetőben említettekre, mely szerint csupán a „tükör felmutatására” törekedett – igenis a változtatni akarás konok következetességével keresi, s sürgeti a választ. (Ismeretlen szövegek olvastatása; a tankönyvek korrektív kiegészítése a folyóiratok olvastatásával; a magyar nyelvnek, az irodalomnak is, miként az idegen nyelveknek, osztott csoportokban való tanítása stb.)

Persze a „válaszkísérletek” megfogalmazása mindnyájunk feladata, közügy, társadalmi ügy. Ezért is kívánatos, hogy Nagy Attila könyve meghatározó, iránymutató olvasmánya legyen a könyvtárosoknak, pedagógusoknak egyaránt, de még inkább a művelődéspolitikusoknak, döntéshozóknak. Egy helyütt ezt írja: „A vizsgálati tények tömege felszólításként értelmezhető.” Figyeljünk hát oda eme felszólításra!

(Nagy Attila: Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. 2003. Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó, Nemzeti Téka, 2003.)

Arató Antal

„Használd a jók benned vetett bizalmát”

A Deák-évforduló apropóján – 2004. januári megjelenéssel – a zalaegerszegi megyei könyvtár is kiadvánnyal tisztelgett névadója előtt. Bajza József 1845-ös verséből vett idézetet választottak a könyv címéül, s tényleges tárgyát az alcím fogalmazza meg: *Deák Ferenc tisztelete és emlékezete Zala megyében*.

Mondhatjuk tehát: helytörténeti kiadvány, s majdnem igazunk is van. Csakhogy Deák és szülőmegyéje kapcsolata lényegileg különbözik a jeles politikusok (s általában a „nagy emberek”) többségének hasonló kapcsolatától. A kötet szerkesztője, *Kiss Gábor* a könyv első egységét (egyharmadát) alkotó tanulmányának mindjárt az elején így fogalmaz: az 1832–36-os országgyűléstől egészen 1873-ig „Deák az országos politika élvonalában működött, többször is eljutva egyfajta vezéri szerepig. Ugyanakkor élete nagyobbik részében ezt Zala megyei lakosként, a vármegyét is képviselő politikusként tette, időnként arra kényszerítve vezető államférfiakat, hogy ide jöjjenek hozzá tanácsért, véleményének meghallgatásáért, fontos iratok, politikai programok megszerkesztéséért.” Mindebből az következik, hogy amikor a tanulmány első felében – és a csatolt 13 dokumentumban – összefoglaló áttekintést nyújt Deák életének és tevékenységének *zalai* vonatkozásairól, óhatatlanul ott van ebben a politikus országos pályájának íve is.

És – természetesen – a tények és adatok sorából egyértelműen kirajzolódik az iránta már életében megnyilvánuló tisztelet. Más szóval sikerült „profétává válnia” saját – szűkebb – hazájában is. Azzal együtt és annak ellenére, hogy egyszer-két-

szer azért árnyék is vetült a jó viszonyra. Ennek legbrutálisabb megnyilvánulása 1843-ban volt, amikor a felheccelt kis- és középnemesek a háziadó ellen tiltakozva még kehidai házára is rátámadtak. Ám erre azonnal jött a szülőföld másik részének pozitív válasza: a ságodi erdőben a tiszteletére rendezett tarackdurrogásos és tűzijátékos májusi ünnep, amelyről a Honderű számolt be (olvasható a dokumentumok között). Deákot persze ez sem tántorította el időleges visszavonulási szándékától, de nem is változtatta meg szülőföldjéhez való pozitív viszonyát.

A tanulmány második része a politikus Zala megyei utóéletének, „emlékezetének” igen érdekes és nem tanulság nélkül való történetével foglalkozik. Ehhez már nemcsak a Kiss Gábor válogatta újabb 13 dokumentum, hanem a könyv további két egysége is remekül szolgáltatja – mondhatnánk: ontja – az adatokat. Előbb a *Gyenes Imre* által összeállított *Deák-emlékhelyek Zala megyében* című rész, amely az emléktáblák, domborművek, szobrok és múzeumok leírását nyújtja, majd pedig a *Fáter Bernadett* készítette 908 tételes sajtóbibliográfia (*Deák Ferenc a zalai sajtóban*), amely 1865-től 2003-ig tartalmazza a megyei orgánumban megjelent cikkek, riportok, hírek stb. adatait. (Az első helyi újság, a Zala–Somogyi Közlöny 1862-ben indult.) A könyvet betűrendes személy- és helynévmutató zárja.

Az nyilván magától értetődő dolog, hogy ez a sajtóbibliográfia igen hasznos segítség a történészeknek, nem csak a helyieknek, és nem csak a Deák-kutatóknak. Azt viszont hangsúlyoznunk kell, hogy a könyvnek az imént felvázolt struktúrája szigorú és tudatos szerkesztői koncepció eredménye. Nem véletlenül „egybehányt” különböző műfajú egységekről van szó, hanem a politikus utóéletének, különböző korok hozzá és eszméihez való viszonyának többoldalúan dokumentált megvilágításáról. Deákról lévén szó ez különösen érdekes lehet, mert sem emberi alkata, sem politikai mentalitása, sem pedig nagy kilengésektől mentes életsorsa nem kínál igazán hatásos, látványos muníciót a koronként változó ideológiák és tömegmozgató akciók megtámogatásához. Ennek ellenére a szülőföld dokumentumai is arról valának, hogy a félreértelmezés, kisajátítás vagy éppen az elhallgatás-elhallgattatás mechanizmusai az ő esetében is működtek, kisebb részben helyi, nagyobb részben országos tendenciák hatására. Születésének 100. évfordulóján, 1903-ban ezt olvassuk a 18. számú dokumentumként közölt Keszthelyi Hírlap-cikkben: „Ha már egyszer politikád fölött hosszú évek óta cibálja egymást a magyar, szellemülne át legalább polgári demokrata erényeiből. Lennél neki példa, hogy a királyhűséget ne tévessze össze a lakájszellemmel, hogy a kiegyezés és a lemondás között különbséget tudjon tenni, hogy a békés megállapodást ne tekintse a nemzeti törekvés sírjának, lássa benned, hogy a munka emel halhatatlanságba, nem az üres külsőség...” S erről óhatatlanul eszébe villan az embernek, hogy Arany János már 1867-ben ezt írta *Demokrata-nóta* című „mondacsában”: „Deák Ferenc! Megéltünk mi / Kend nélkül. / Kivánjuk a szabadságot / Rend nélkül.”

Az a nagy erénye a könyvnek – s ezt Kiss Gábor történészi kvalitású, „sine ira et studio” készült tanulmányára is értjük –, hogy mindeme folyamatot a pusztá tényekre támaszkodva láttatja, és a nem történész olvasót is hagyja (élvezettel? szomorkásan? bölcs tudomásulvétellel?) csemegézni az adatok között. Például a sajtóbibliográfiát böngészve nyomon követhetjük, hogy 1876-ban, az országos (budapesti) Deák-szobor bizottság megalakulásával egyidőben megindul a gyűjtés a zalaegerszegi szobor felállítására is, és 1879-ben avatják is a Vay Miklós készítette alkotást. A nemrég napvilágra került 22. számú dokumentumban, a Megyei Tanács Népműve-

lési Osztályának 1952-ben kelt levelében viszont arról olvashatunk, hogy az osztályvezető – a megyei és városi pártbizottság egyetértésével – e Deák-szobor eltávolításának engedélyezését kéri a népművelési minisztertől „annál is inkább, mert egyidejűleg a parkból kultúrparkot akarunk létesíteni”. (Szerencsére – s ezt már a tanulmányból tudjuk meg – a javaslatot a válaszoló miniszterhelyettes „nem tartotta időszerűnek”.) Beszédese az emlékhelyek jegyzékének az olyan adatai is, mint hogy a pusztaszentlászlói Oszterhueber kúria falára elhelyezett eredeti emléktábla *másolatát* 1993-ban helyezték vissza. Egy másik (nagykanizsai) emléktábla ’50-es évekbeli „ravasz” megmentésének és 1968-as visszacsempészésének történetét Kiss Gábor beszéli el. Eljátszogatathatunk azután a számmal is: Deák halálának évében 142 írás jelent meg a megyei sajtóban; születésének 100. évfordulóján 213; halálának 50. évében (1926) 21, a 100.-ban (1976) 4; s a 200. születésnapon, tavaly 103. Különösebb elmélyedés nélkül megkapja szemünket, hogy 1945-től 1968-ig egyetlen írás sem jelent meg a zalai sajtóban a megye „nagy fiáról”, mint ahogy az emlékművek jegyzékében meg az tűnik fel, hogy a megyei emlékművek felállításának új és kiemelkedő virágkora volt a rendszerváltozás utáni időszak 1991-től kezdődően. Ha a szövegeket is van kedvünk ízlelgetni, az értékelés (kisajátítás) finomságaival is ismerkedhetünk. Az 1926-os törvényhatósági bizottsági közgyűlésen elmondott főispáni beszédben a „*Nagymagyarország bölcse*” epitheton ornans jár ki neki (20. számú dokumentum); egy 1975-ös újságcikk címe: „A megítélés *nem egyértelmű*”; egy 2003-asé pedig: „*A tolerancia, elvhűség gyakorlója*”. (Az én kiemeléseim. Sz. N. L.)

Olvasói kedvcsinálásnak talán ennyi is elég.

Befejezésül azonban szólnunk kell még két fontos körülményről. Elsőként arról, hogy a kiadvány nemcsak a tartalmát tekintve nem tartozik a pusztaprotokolláris (évfordulós) könyvek sorába. Azért sem, mert része, darabja a megyében a ’80-as évek második felc óta megélelénkült és eredményes Deák-kutatásnak és az ehhez kapcsolódó kiadványsorozatnak (források, dokumentumok, tanulmányok). A könyvben többször hivatkozott Molnár András mellett a múzeum, a levéltár és persze a könyvtár munkatársainak céltudatos kis csapata dolgozott és dolgozik ezen – évfordulóktól függetlenül is. A másik dicsérendő tény, hogy a jelen kiadvány nemcsak történeti munka, hanem – adattárával, bibliográfiájával – eminensen könyvtárhoz illő produktum is. Vagyis a Deák Ferenc Megyei Könyvtár a hasznosságon túl *stílusosan* is emlékezett névadójára.

(„Használd a jók benned vetett bizalmát.” Deák Ferenc tisztelete és emlékezete Zala megyében. [Szerk. Kiss Gábor]. Zalaegerszeg, 2004, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, 141 p.)

Sz. Nagy Lajos

A stylized black and white illustration. A large banner with the text 'BERLIANMELET' in bold, white, sans-serif capital letters is draped diagonally across the upper right portion of the image. Below the banner, a man in a dark suit, a light-colored shirt, and a dark hat is walking towards the left. He is carrying a bucket with a brush in his right hand and a rolled-up document or blueprint in his left arm. The background is dark and textured.

Reklámélet
Pest-Budán
és Budapesten

1845-1945

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K